

અકાશક :

શ્રી મહાવીર લેન હાનોદય સોસાયટી.

રાજકોટ

પ્રથમાવૃત્તિ :: અપાડ શુદ્ધી ૨ ૧૯૬૩ :: પ્રત ૧૧૦૦

દ્વિતીયાવૃત્તિ :: પોપ શુદ્ધી ૧૫ ૧૯૬૪ :: પ્રત ૧૫૦૦

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૪ :: વીર સંવત્ ૨૪૬૪

ઇ. સ. ૧૯૩૮

: મુદ્રક :

શાહ બુધ્ધસ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,

લલ્લુભાઈ બિલ્ડીંગ

રાજકોટ

પ્રસ્તાવના.

ગુજરાત-કાશિયાવાડની ભૂમિએ દિલમાં જૈનધર્મને ટકાવી રાખવા માટે ઘણો દિરસો આપેલ છે. અને આજે આ પુણ્યભૂમિમાં જૈન-જનતાની લગભગ અડધી સંખ્યા મુખરૂપે અને શાન્ત સ્વરૂપે વસવાટ કરી, વેપાર ઉદ્યોગ વડે સમાજમાં માનનીય અને ઊંચું સ્થાન જોમવા રહેલ છે.

આ પુણ્યભૂમિના સદાશ્રાવ્યે રથા, જૈનસમુદાયના પરમ ગૌરવસભા ધર્મનાયક શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજશ્રી જેવા એક વરોદદ અને જ્ઞાનરદ સમર્થ પુરુષનું આ ભૂમિમાં આગમન થતા સંવત્ ૧૯૯૨નું આનુર્ભોસ રાજકોટ થયું.

આ આનુર્ભોસ દરમ્યાન પૂજ્યશ્રીએ જૈનધર્મની વ્યાપકતા, સંસ્કારિતા અને ઉદારતાને વ્યક્ત કરતાં જૈનતત્ત્વવિષયક જે અમૂલ-ભાષિ અને ક્ષીર સાગરનાં 'જોગ' જેવાં ઉચ્ચલવળ અને જોગરૂવી વ્યાખ્યાનો દરમાવેલ તેની પ્રસાદીરૂપે તેમાંનાં કેટલાંક સામાજિક વ્યાખ્યાનોનો આ મુખ સંગ્રહ, જનસમાજ સમક્ષ આ પુસ્તકદ્વારા મૂકવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે.

આ પુસ્તકમાં સંગ્રહિત વ્યાખ્યાનો પૈકાનાં શરૂઆતનાં પાંચ વ્યાખ્યાનો રાજકોટ સીવીલ પ્રેસનમાં અપાએસાં જનરેર વ્યાખ્યાનો છે, અને તેમાંનું પહેલું વ્યાખ્યાન પ્રભુ-સન્નિ-પ્રાર્થના ઉપરનું છે. પ્રાર્થનાનું જ્ઞાનવિદ્યાપ્રમા કેટલું બધું મદતરનું સ્થાન છે તે તો

પ્રાર્થનાનું જેમને આમન જ પડતું હોય તે જ માન કરી શકે. આનો સાર્થક અને પ્રભુમય બનાવવામાં પ્રમુખ પ્રાર્થના એ જ બનેલા સમય છે; અને તેથી પૂન્યથી આખ્યાનના આરંભમાં હમેશાં પ્રાર્થના ઉપર હૃદયસ્પર્શી મૌલિક વિચારોદાર સંક્ષિપ્ત ઉપદેશ આપી પ્રમુખ ભક્તિ તરફ જનનાને દોરવા પ્રયત્નશીલ રહે છે; અને એ રીતે પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ સમજાવે છે. પૂન્યથીના આ વિચારોનું મનન કરી જીવનસાદૃશ્ય કરવા માટે અમે સૌ કોઈને સાચા અનુરોધ કરીએ છીએ.

બીજાં ચાર આખ્યાનોમાં ‘જનસેવા’ ઉપર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. અત્યારે જનસેવા કેવી ઉપરછલી બની ગઈ છે! વાર્તાત્મિક જનસેવા કેવી હોય! અને સેવા પાછળ આત્મસમર્પણની ભાવના અને ધગશ દેટલી હોવી જોઈએ વગેરે બાતોને ગંગાના પ્રવાહ જેવી પોતાની શીતળ અને સ્વચ્છ વાણીથી તેમજ સમર્થ વાક્યપદ્ધતીથી સત્ય સ્વરૂપમાં પ્રત્યક્ષ કરી બતાવી, જનસેવાનો સાચો આદર્શ કેવો હોવો જોઈએ તે માટે જનસેવક ‘મધા’નું પ્રાચીન દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું છે.

‘માનવધર્મ,’ ‘બ્રહ્મચર્ય’ અને ‘સંતતિનિયમન’ નામના આખ્યાનોમાં આજના સમાજના અને વર્તમાન સમયના એ સળગતા પ્રશ્નોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એ આખ્યાનોમાં મહાત્મા ગાંધીજીએ ‘બ્રહ્મચર્ય’ અને ‘સંતતિનિયમન’ વિષે જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તે વિચારોનો સુંદર સુમેળ થએલો જોઈ શકાશે.

અને અંતમાં જૈનદષ્ટિએ ખાદીવિષયક આખ્યાનોનો સાર આપવામાં આવેલ છે. સંયમ, સાદગી, સેવા વગેરેને જીવનમાં ઉતારવા માટે ખાદી દેટલી ગંધી સાધનભૂત છે તે વિષે જૈનદષ્ટિએ વિચાર કરી, જૈનોએ ખાદીને શા માટે અવશ્ય અપનાવવી જોઈએ એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે.

આ રીતે આ પુસ્તકમાં જે વ્યાખ્યાનો સંગ્રહવામાં આવ્યા છે તે ઉપરથી પૂજ્યશ્રીની સમર્થ વ્યાખ્યાનશૈલી અને પ્રતિપાદનશૈલી દેશી યુગાનુસારી અને સ્વચ્છેદ અસર કરનારી છે તેનો ખ્યાલ આવી શકશે.

આ વ્યાખ્યાનો રતનામ આવક દિતેશ્વર મંડળદ્વારા ખ. સંકર-પ્રસાદજી દીક્ષિતે પૂજ્યશ્રીના વ્યાખ્યાનની લીધેલ દિંદી નોંધ રૂપે ઝીમેલાં તેનો સુજરાતી અનુવાદ શ્રી શાન્તિસાહ વનમાળી શેઠ (ન્યાયતીર્થ) દ્વારા કરાવવામાં આવેલ છે. એ અનુવાદદ્વારા આર્થ શાન્તિસાહે પૂજ્યશ્રીના મૂળ ભાવોને જળગરી રાખવા જનવું કરેલ છે તેવી નોંધ લેતાં બહુ આનંદ થાય છે. તેમ છતાં કાંઈ જગ્યાએ દર્શિ-દોષથી શૂલ રહેલી માત્રુમ પડે તો તે ખાટે પ્રકાશક સમાધી છે.

રાજકોટ
અષાઢ શુદ્ધી ૨
સંવત્ ૧૯૬૩.

યુનીલાલ નાગજી વોરા.
વ્યવસ્થાપક.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થવાને માત્ર ૭ માસ નેટલો દૂંઠ સમય થયો, ત્યાં જ આ બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થાય છે. તે બીના આ પુસ્તકમાં સંપ્રદિત સામાજિક વિષયો ઉપરના વ્યાખ્યાનો જનસમાજમાં સારા આદરને પામેલ છે તેની પૂરતી ખાતરી આપે છે. આ પુસ્તકના આવા સત્કારની નોંધ લેતાં પ્રકાશકને બહુ આનંદ થાય છે.

રાજકોટ
પોષ શુદ્ધી ૧૫
સંવત્ ૧૯૬૪.

યુનીલાલ નાગજી વોરા.
વ્યવસ્થાપક.

॥ अतिमादराय नमः ॥

जवाहिर - ज्योति

[द्वितीयावृत्ति]

[राजकैद व्यावर्भास
संवत् १९६२]

નેાંધ

આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ અર્થે રાજકોટનિવાસી

શ્રીયુત્ ગોપાલજી ભીમજી પારેષે

રૂ. ૧૦૧૫ની આર્થિક સહાયતા આપી છે.

॥ श्रीवत्साह्वय नमः ॥

જવાહિર-જયોતિ

જ્યાજ્યાનઃ પ્રાર્થના પ્રત્યાધ.૭

પ્રાર્થના

‘વિશ્વેશ્વર’ મુખ્ય દેવતાના પાદપાત્ર, મધુ મુગ દુધ વાળુવાર ૫ બુધવાર,
અન્યત્ર શાંતિ કરી તિથિ દેશરૂઢિ જાતી આદિ તિથિ ૪ થી, મુખ્ય ૫
દેવ શાંતિ ૫, ૧૫ થી વાદળાં રીતે ૧૫ ૩

શ્રી શાન્તિનાથ જગજાનની આ પ્રાર્થના ૪ યજ્ઞાગ્નીની
પ્રાર્થના વિશે જે કાંઈ નું બોલી શકે નહીં, તે પશ્ચીમમાં જાણુ ૫
અને યજ્ઞાગ્નીમાં દરમ્યાન જાણુ પણ પ્રમાણ ૬૫ થી ૫૦૦ થી
આ પ્રાર્થને અનુક્રમ આગે ૩ ન આગે, અથવા આ વિવરણ
પુનઃક્રિયા માને પણ આ પ્રાર્થના વિવરણ માં બધું ક્રિયા જે
મેહસામાં પ્રાર્થના વિશે નું દર્શના થાકે કે કદાચ ૬૫ ૩

જગજાન શાન્તિનાથની જે પ્રાર્થના કરવાના આવી છે તે
બહુ છે, છે કે — ‘‘દેવ પ્રતાપ ઉપાધિએને લીધે આ આગના
અમાન્તિ અનુક્રમ આ છે, એ અવારનવાર ૬૫ કરવા માટે તે
અનેકાનેક પ્રવર્તે કયાં અને અનેકની શરૂઆત પણ મળે તાપણ

● યજ્ઞોદ સીતીલ યજ્ઞમાં અનુભવિ દરવાર દોષમા ૫ ૩ ૧૫ ૧૫૩
તા મેહ પુલકથીને કરમાવેલ અથવા ૩ ૫૫૦૦ ૫૫ ૩ ૫૫૦

ત્યારે શાન્તિ પ્રાપ્ત ન થઈ ત્યારે મને એવો વિચાર આવ્યો કે, મારા પ્રયત્નમાં અવશ્ય કોઈ પ્રકારની ખામી હોવી જોઈએ કે નહીં મને શાન્તિ મળતી નથી. મારા પ્રયત્નમાં શું ખામી હશે ? એ વિશે વિશેષ વિચાર કરવાથી મારી સમજમાં એ આવ્યું કે, “ હે ! પ્રભો ! મેં તારી પ્રાર્થના કરી નથી અને એટલા જ માટે મારે આત્મા અશાન્તિ અનુભવી રહ્યો છે. દેવે એ અશાન્તિને દૂર કરવા માટે હે ! પ્રભો ! હું તારી પ્રાર્થના કરું છું અને તારા શરણે આવું છું. તું મને શાન્તિ આપ.”

પરમાત્મા પાસેથી શાન્તિ મેળવવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે પણ પરમાત્મા પાસે કેવી શાન્તિની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ એ વિશે પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે; કારણ કે સંસારમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના કોકો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની શાન્તિ આપે છે. જેમની પાસે ધન નથી તે ધનની પ્રાપ્તિમાં, જેમને પુત્ર નથી તે પુત્રની પ્રાપ્તિમાં અને જેમનો કોઈમાં કેસ ચાલતો હોય છે તે કેસ છૂતવામાં શાન્તિ માને છે. એ રાષ્ટ્રો પરસ્પર લડતા હોય ત્યારે તે પણ પરરાષ્ટ્રની હાર થાય અને પોતાની છૂત થાય એમાં પોતાની શાન્તિ માને છે. આ પ્રમાણે ભિન્નભિન્ન વ્યક્તિઓ ભિન્ન ભિન્ન કાર્યની સફલતામાં શાન્તિ માને છે પણ વાસ્તવિક શાન્તિ શામાં છે એ વિશે અત્રે વિચાર કરવો જોઈએ.

પરમાત્મા પાસે ધન, પુત્ર આદિની પ્રાપ્તિમાં શાન્તિ માની, એવી શાન્તિની પ્રાર્થના કરવી એનો અર્થ એ થયો કે, પોતપોતાની ભાવનાની પૂર્તિ માટે ભાવનાની સાથે ભગવાનને પણ ગુંથી લેવા એ છે. આ સાચી શાન્તિ નથી. અને આ પ્રકારની શાન્તિ પરમાત્મા પાસેથી મળી પણ ન શકે.

એ ભાઈઓ પરસ્પર લડતા હોય ત્યારે માતા કોની છૂત અને કોની હાર આપે ? તે તો એ જ ધાર્યું છે, અને ભાઈઓ પરસ્પર

સંવાનું બધું કરી દે. એમાં જ મારી શાન્તિ છે અને આ પ્રકારની શાન્તિ જ હું આપી શકું છું. આ જ પ્રમાણે પરમાત્મા પણ બધાના છે. એટલા માટે પરમાત્મા પાસે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે, "હે! પ્રભો! સંસારમાં રહેલા બધા પ્રાણીઓ તારા પુત્રો છે; એટલા માટે હું બધા પ્રાણીઓ પ્રતિ પ્રેમભાવ રાખું, વૈરભાવ ન રાખું. આ પ્રકારની શાન્તિ હું ચાહું છું." જે સોફે આ પ્રકારની શાન્તિ મેળવવા માટે પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના કરે છે તેઓ પરમાત્માને ઝોળખી શક્યા છે. બાકી પ્રાર્થનાના નામે, ધર્મના નામે સંસારમાં ફોંમ પણ ચાલે છે.

આજના દેશમાં કુવેદો કહે છે કે, "સંસારમાં ધર્મ અને દુષ્કરની જરૂર નથી. કારણ કે ધર્મ અને દુષ્કરને માનવાથી જ મંસારને ધણી દાનિ થઈ છે." જે સોફે આવું માનના નથી તેઓ આવી માન્યતાવાળા યુવાનને બધું યાચેલા માને છે પણ આ વિગત વિશેષ વિચાર કરવાથી જણાય છે કે, ધર્મ અને દુષ્કરનો બહિષ્કાર કરનારા યુવાનોનો જ અપરાધ નથી; પણ જે સોફે પોતાને ધર્મના પાળનારા અને રક્ષક માને છે પણ ધર્મનું ખરાબર રીતે પાલન કરતા નથી એ સોફોનો પણ અપરાધ છે. જે સોફે ધર્મનું ખરાબર પાલન કરે તો કુવેદો ધર્મ અને દુષ્કર જિતી દે શકે નહિ; કારણ કે જે સોફે સમદર્શિ છે અને ધર્મ અને દુષ્કરના સાચા બક્ષા છે તે સોફોનો ઉપદેશ તો દૂર નથી પણ તેમની આંખોની આગીતરી દર્શિ જ બીજા ઉપર પ્રભાવ પાડ્યા વગર રહેતી નથી.

વાદવિવાદ દ્વારા એકને જીતવો અને એકને પ્રેમભાવ દાનું જીતવો એ બન્ને બિજા વસ્તુ છે. વર્તમાન સમયમાં જે કે પ્રેમભાવ દ્વારા બીજાને જીતવાથી દેવી બાવના આપી જેવામાં આવે છે પણ તેમ છતાં એ દેવી બાવના રાખતા આમાં પ્રમાણના પ્રવર ન

અપ્રગટ રૂપે સંસારમાં અવશ્ય પ્રવર્તેલી હોય છે. કેમકે આ વિશાળ હોલમાં જ્યાં જારીયારણું ગંધ કરી દેવામાં આવે તો દવાનો પ્રવેશ થઈ ન શકે અને જમાનો આસ પણ દેવાવા લાગે પણ જારીયારણું ગંધ દેવા છતાં આસ દેવાય નહિ તો એમ કહેવું જોઈએ કે, પ્રગટ કે અપ્રગટ રૂપે આ હોલમાં કોઈ કંઠાવેલી અવશ્ય દવા આવે છે. આ જ પ્રમાણે અત્યારે ભક્તે પ્રગટરૂપે દૈવી ભાવના જોવામાં આવતી ન હોય તોપણ અપ્રગટરૂપે એ દૈવીભાવના સંસારમાં અવશ્ય પ્રવર્તે જ છે. જે સંસારમાં દૈવીભાવના પ્રવર્તેલી ન હોય તો જેમ દવા વિના આસ દેવાવા લાગે તેમ દૈવીભાવના વિના સંસારમાં મહા અશાન્તિ ફેલાઈ જાય. સંસારમાં અત્યારે એવી ઘોર અશાન્તિ પ્રવર્તેલી નથી એટલા માટે દૈવીભાવના અવશ્ય પ્રવર્તે છે એમ માનવું જોઈએ. દૈવી ભાવનાનો વિકાસ કરે અને એ માટે પરમાત્માનું શરણ લેા.

આ જુગિસિ હોલમાં દવાની આવ-જા માટે અનેક જારીયારણું છે, છતાં વધારે દવા માટે પહેલેથી ગોઠવવામાં આવેલાં પંખાનો હેતુ એ હોવો જોઈએ કે, જેમને જારીયારણુંમાંથી આવતી દવા ઓછી જણાય તે કોણે પંખાની દવા પણ લઈ શકે? આ જ પ્રમાણે જે તમારામાં દૈવી-ભાવના રૂપી દવા ઓછી છે તો તમારે ભગવાન શાન્તિનાથની પ્રાર્થનારૂપી દવાનો વિશેષ ઉપયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી તમારામાં દૈવીભાવના વિશેષ વધવા પામે.

પ્રાર્થનાનું આટલું મહત્ત્વ સમજમાં આવી જાય તો વધારે કહેવાનું કંઈ જાણી રહેતું નથી. પણ ધન, પુત્ર આદિ સાંસારિક કાર્યોની સિદ્ધિ માટે કરવામાં આવતી પ્રાર્થના સાચી શાન્તિ આપી શકતી નથી, એટલા માટે હું એટલું જ કહું છું કે, સંસારના કોઈપણ કામમાં શાન્તિ માની એ શાન્તિ મેળવવા માટે જ પરમાત્માની

પ્રાર્થના કરવાનું હોડો અને એવી આગ્ની શાન્તિ મેળવવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો કે જેથી હૃદયની બધી ઉપાધિઓ દૂર થાય અને આત્માને આગ્ની શાન્તિ અને આગ્ને આનંદ મળે. ત્યારે આગ્ની શાન્તિની પ્રાપ્તિ થશે ત્યારે તેનું જ્ઞાન તમને સ્વતઃ થશે. જે પ્રમાણે ઘમાંથીદર દ્વારા પોતાનો તાવ માપી શકાય છે તેમ પોતાની અંદર રહેલી શાન્તિને માપી શકાય છે. ત્યારે આગ્ની શાન્તિનો અનુભવ તમને થશે, ત્યારે સંસારની કામપિણ્ડ ઉપાધિ તમને ગમશે નહિ તેમ તમારું હૃદય પણ સંસારની કામપિણ્ડ ઉપાધિ તરફ ખેંચાશે નહિ. એટલા માટે ઉપાધિરહિત બનવા માટે સર્વ પ્રથમ તમારામાં કયા પ્રકારની અશાન્તિ છે તેનું મૂળ શોધો અને પછી પૂર્ણ પરમાત્માની પ્રાર્થનાદ્વારા એ અશાન્તિને ઝડમૂળથી નાબૂદ કરી પૂર્ણ શાન્તિ મેળવવા માટે સક્રિય પ્રયત્ન કરો અને ત્યાંસુધી પૂર્ણ શાન્તિ પ્રાપ્ત ન થાય અને તમે પોતે પણ પૂર્ણ શાન્ત ન બનો ત્યાંસુધી પરમાત્માની પ્રાર્થના દ્વારા પૂર્ણ શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખો. ઉપનિષદનો મંત્ર છે કે:-

पूर्णतः पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ।

અર્થાત્-પૂર્ણ પુરુષની પ્રાર્થના કરી પૂર્ણ બનો અને ત્યાંસુધી પૂર્ણ ન બનો ત્યાંસુધી પૂર્ણ પુરુષની પ્રાર્થનાનું સાધન હોંડો નહિ.

પરમાત્માની પ્રાર્થના, ચિત્તશુદ્ધિનું એક સાધન છે. પ્રાર્થનાથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે. આજે તમારું ચિત્ત અને તમારો આત્મા કેવો છે તે જરાગર તપાસો. કોઈ ચંદનની લાકડી ત્યારે પાણીમાં પડી જીની રહ જાય છે અને બાની હોવાથી અશુચિ આદિ દુર્ગન્ધવાળા પદાર્થોની સાથે જોડી જાય છે ત્યારે સુગંધ દેનારી ચંદનની લાકડી પણ દુર્ગન્ધ હોતે છે. વાસ્તવમાં આ દુર્ગન્ધ ચંદનની નથી પણ

ખરાય પદાર્થોની સંગતિથી દુર્ગન્ધપ્રકૃત થતી હોય તે દુર્ગન્ધ કહે છે. ત્યારે કોઈ વિવેકી પુરુષ ચંદનની લાકડીની આવી અવસ્થા જુઓ છે ત્યારે તે એમ જ કહે છે કે “આ દુર્ગન્ધ ચંદનની નથી પણ ખરાય પદાર્થોની છે. ચંદનમાં તો સુગન્ધ જ હોય છે.” તે ચંદનની લાકડીને ઘસવામાં આવે અને તેની ઉપર કાચેલાં ખરાય પદાર્થોને દૂર કરવામાં આવે તો આ જ ચંદનની લાકડી સુગન્ધ આપે. આ સુગન્ધ કોઈ યદાર્થથી આવી નથી; પણ તે તો તેમાં જ હતી પણ ત્યાંસુધી યદાર્થની ચોંટણી ખરાય ચીજને દૂર કરી, એ ચંદનની લાકડીને ઘસવામાં ન આવે ત્યાંસુધી તેમાંથી સુગન્ધ પ્રગટતી નથી. ત્યારે ચંદનને ઘસવામાં આવે છે ત્યારે તેમાંથી સુગન્ધ જ પ્રગટે છે.

જ્ઞાતીજનો કહે છે કે, આ આત્મા પણ ચંદનની સમાન સુગન્ધી છે; પણ દુઃસંગને લીધે એમાં અશાન્તિરૂપ દુર્ગન્ધ પેદા થવા પામી છે. તે દુઃસંગ શું છે? આ પ્રશ્નના જવાબમાં જૈન સિદ્ધાન્ત કહે છે કે, દુઃસંગ કર્મજનિત પાપ છે. વેદાન્તીઓ એને ‘માયા’ કહે છે અને સાંખ્ય લોકો એને ‘પ્રકૃતિ’ કહે છે. આ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન દર્શનિકોએ દુઃસંગ વિષે ભિન્ન ભિન્ન કલ્પનાઓ કરી છે પણ એ યદ્યપિ સાર માત્ર એટલોજ છે કે, આત્મા પોતે તો સુગન્ધમય જ છે પણ સંગને લીધે તેમાંથી દુર્ગન્ધ આવે છે; અર્થાત્ આત્મામાં તો શાન્તિ જ છે પણ કર્મસંયોગને લીધે શાન્ત આત્મા પણ અશાન્ત થતી ગયો છે અને દુઃખ અનુભવી રહ્યો છે. કર્મસંયોગને લીધે જ આત્માને અશાન્તિ ભોગવવી પડે છે.

કોઈ કહે કે, દેવોનો વાત એક જાણુ મૂઢીએ તોપણ મનુષ્યોમાં પણ એવા દેટલાક મોટા મોટા માણસો છે કે જેઓ અહીં શાન્તિ

મનુષ્યો દેવો જે જેમકે આ દોષમાં જે ગુણોના દોષો જટકાવેલા છે તે ગતિઓ જાણે જાણે આને આ પાશાક કે દીનમાનમાં રહેના ન દોષ નોપણુ નેમો સુખી જ નોય છે. એ આ પ્રકારના સુખી આત્માઓને પણ દુર્મન્યવાતા કહી શકાય ! આ પ્રયત્નો કિન્તુ એ છે કે, જન્મ ઉપર ત્યારે દુર્મન્યવાતી બીજો ઘોરેલી દોષ નાં દુર્મન્ય આપે છે ત્યારે સુમન્ય બીજો ઘોરેલી દોષ ત્યારે સુમન્ય આપે છે. ઉપર ઘોરેલા પદાર્થને લીધે જાણે ને સુમન્ય આપે કે દુર્મન્ય; પણ તે દુર્મન્ય કે સુમન્ય પ્રકૃત નથી પણ વિકૃત જ છે. આ જ પ્રમાણે આત્મા ઉપરથી જાણે પાપપુણ્યના ફલરસકષ સુખી રહેવાના દોષ પણ એ પાપ કે પુણ્ય જાણે વિકૃતિ જ છે, પ્રકૃત નથી. સંગ માત્ર ત્યાજ્ય છે પછી જાણે ને અસંગ દોષ કે દુઃસંગ દોષ ! ત્યારે દુઃસંગ કે પાપ હોડી જ શકાતાં ન દોષ ત્યારે જ સસંગ કે પુણ્ય આદરણીય જાણે છે. સંગ માત્ર ત્યાજ્ય પાત્ર છે; એટલા માટે પાપ-પુણ્ય એ જાણે વિકૃતિઓને ફર કરવી જોઈએ. વિકૃતિ દુઃશય તો જ આત્મા અચાન્તિથી છટકાશે મેળવી શકે, નહિ તો તે સિખારી જ, બ-ચો રહેશે. આ આત્મા સુખી તો ત્યારે જ થા, શકે કે, ત્યારે વાસ્તવિક અવસ્થામાં આવે. આ વાત એક ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવું છું:—

એક કદોડપતિ શેઠને એક પુત્ર હતો. શેઠ મરતા પહેલા પુત્રને એવી શિક્ષા આપી કે, “હે! પુત્ર! તું મુનીમ જેવા સારા માણસોની મંગતિ કરજો અને એમનું કથું માનજો. ખરાબ શેઠોની સંગતિમાં પડીશ નહિ.” આ પ્રકારની શિક્ષા આપી એક મૃત્યુ પામ્યો. પુત્ર સુવાન હતો. એટલે સુવાનીના નશામાં શેઠની શિક્ષા બૂલી ગયા. મનુષ્યો સુવાનીના નશામાં પડી જઈ ગોઝમગ્ઝ માણે છે અને દિવેલીઓએ આપણી દિલશિક્ષા પણ બૂલી જાય છે આ

નિયમાનુસાર તે પુત્ર પણ પિતાની દિતશિક્ષા ભૂલી ગયો. અને સ્વસંગતિ છોડી ખરાય સંગતિમાં પડી ગયો. હવે એને મુનિમ જેવા દિતૈષીઓની પણ સંગતિ ખટકવા લાગી. એટલુંજ નહિ પણ જ્યારે મુનિમ વગેરે કોઈ ખરાય સંગતિ છોડી દેવાની દિતસલાહ આપતાં ત્યારે તે એમ વિચારતો કે, ‘આ અધા કોણે મારી મોળમજાનાં આધા શિખી કરવા આહ્વે છે.’ જ્યારે મનુષ્ય વિષયની લાલસામાં પડી, પિતાની દિતશિક્ષાની અવહેક્ષના કરે છે ત્યારે મુનીમ આદિની દિતસલાહની તેને શી પરવા હોય ? વિષયી પુરુષને તો જે વિષયભોગની વાત કહે તે જ પ્રિય લાગે છે અને જે તેનો વિરોધ કરે છે તે અપ્રિય લાગે છે. શેઠના પુત્રની આવી અવદશા જોઈ, સ્વામીભક્ત મુનીમ વગેરે તેની નોકરી છોડી ચાલ્યા ગયા.

શેઠના પુત્ર વિષયવાસનામાં પડી જઈ ધનને ઉડાડવા લાગ્યો. ધાત્ર દિવસોમાં તો તેનું બધું ધન ઉડી ગયું અને પરિણામે મજાનો વગેરે સ્થાવર મિલકત પણ ગિરવી મૂકવા પડ્યાં. શેઠના પુત્રની દશા જિખારી જેવી થઈ ગઈ ત્યારે તેના મોળશોખના સાથીઓ પણ તેને છોડીને ચાલ્યા ગયા. જ્યારે શેઠના પુત્રને ખાવાનાં પણ સાંસાં પડવા લાગ્યાં ત્યારે તેને શિક્ષા માંગીને ખાવાનું માથે આવી પડ્યું. બેજાનું કરજ ચુકવવામાં મોટું કરીએ તો ચાલી શકે પણ પેટનું કરજ તો ચુકવવું જ પડે છે. હવે શિક્ષા માંગીને પેટ ભરવા સિવાય બીજો રસ્તો ન હતો. શેઠના પુત્ર જિખારી બની ગામમાં ભટકવા લાગ્યો. કાંઈવાર તેને પકવાન જેવું સારું ખાવાનું મળતું તો કાંઈવાર મેટકાની ટૂકડા પણ મળતા નહિ. જ્યારે સારું ખાવાનું મળતું ત્યારે તે પ્રગટ થતો અને જ્યારે ટૂકડામુકા રોટલાનો ટૂકડો મળતો ત્યારે તે દુઃખી થતો. આ પ્રમાણે શેઠના પુત્રના દિવસો પસાર થતા હતા. એક દિવસ તે બિચ્છ માંગતો માંગતો મુનીમને

ઘેર આવી ચડ્યો. તે મુનીમને તો ઝાળખી ન શક્યો. પણ મુનીમ પોતાના શેઠના પુત્રને પારખી ગયા કે, 'આ મારા શેઠના પુત્ર છે અને મારા માણિક છે.'

મુનીમે શેઠના પુત્રને ઉપર બોલાવ્યો. પહેલાં તો તે મુનીમની પાસે જતાં ગમરાયો પણ બ્યારે મુનીમે તેને આશ્વાસન આપ્યું ત્યારે તે તેની પાસે ગયો. મુનીમે તેને પૂછ્યું કે, તું મને જાણે છે? શેઠના પુત્રે કહ્યું કે, 'તમે તો મોટા માણસ છો એટલે તમને કશું ન જાણે?' મુનીમે કહ્યું કે 'એ કહેવું વ્યર્થ છે. તું તો મને જૂઠી ગયો છે પણ હું તને જૂથો નથી. હું તારો મુનીમ છું. મેં તને ખરાબ માણસોની સંગતિથી દૂર રહેવા ખૂબ કહ્યું પણ તેં મારું કહેવું માન્યું નહિ એટલે હું તારા ઘરને ઊડી ચાલ્યો આવ્યો છું; તો પણ પૂર્વ સમજાવેને કારણે તું મારો છે અને હું તારો છું.'

શેઠના પુત્ર મુનીમને ઝાળખ્યો. તે મુનીમની પાસે પોતાના કુખ્ય માટે રોવા લાગ્યો. લોકો, કષ્ટસંકટો આ માટે પડતાં હશે? એમ કહી નિશ્વાસ નાખે છે. પણ કષ્ટ-સંકટોનું પડવું પણ ધણીવાર લાભકર્તા નીવડે છે. બ્યારે શેઠનો પુત્ર જવાનીના નશામાં મસ્ત હતો ત્યારે તેણે મુનીમની વાત માની નહીં, પણ બ્યારે તેને માથે સંકટો પડ્યાં ત્યારે તે મુનીમની વાત સ્ખંભળવા તત્પર થયો. આ પ્રમાણે સંકટો પણ કાષ્ઠને કાષ્ઠ સુધારને નિર્ગિતે માથે આવે પડે.

શેઠના પુત્ર, રૂદન કરતો મુનીમને કહેવા લાગ્યો કે, 'મેં આપનું કહેવું માન્યું નહિ એટલે મારી આવી અવસ્થા થઈ છે. મેં મારી પાસે જે કાંઈ હતું તે બધું ગુમાવી નાખ્યું છે અને અત્યારે મિત્રારીની અવસ્થામાં બીજા માટે ઘેર ઘેર ભટકું છું.'

મુનીમે તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે, 'તું ગભરાઈશ નહિ. તારી બહારની અધી વસ્તુઓ ચાલી ગઈ છે પણ હજી તારા ઘરમાં દસાએકું શું બાકી છે તે તું જાણતો નથી. એ હું જાણું છું. પણ તું મારા કહેવા પ્રમાણે તો ચાલીશને ?'

શેઠના પુત્રે જવાબ આપ્યો કે, 'આટલી ખરાબ સ્થિતિએ પહોંચ્યા પછી પણ જે આપની દિલ સલાહ ન માનું તો મારા જેવો બીજો કોણ હતભાગી હોય ? હું આપના કહેવા પ્રમાણે અવશ્ય ચાલીશ અને આપ જે કહેશો તે પ્રમાણે વર્તીશ.'

મુનીમે કહ્યું કે, 'જે તું મારા કહેવા પ્રમાણે ચાલીશ તો તો આજે પણ શ્રીમન્તજી છો.' મુનીમે શેઠના પુત્રને રતનાદિ કરાવી નવાં કપડાં પહેરાવ્યાં અને પોતાના ઘરે તેને રાખ્યો. થોડાંક દિવસ સાથે રહેવાથી જ્યારે મુનીમને પાછા વિશ્વાસ થઈ ગયો કે, શેઠનો પુત્ર હવે માફ કહેવું માનશે અને ખરાબ માણસોની સંગતિ નહિ કરે ત્યારે તેણે પોતાની પુંછથી તેનું ઘર ગીરવીમાંથી છોડાવ્યું અને તે ઘરમાં દસાએકાં રત્નો કાઢી શેઠના પુત્રને સોંપ્યાં અને તેને તેના પિતાની પૂર્વ સ્થિતિએ પહોંચાડ્યો. આ પ્રમાણે મુનીમે શેઠના પુત્રને સુધારના માર્ગે ચલાવ્યો તો તે મુનીમનો ઉપકાર માનશે કે નહિ ?

આ તો દટાન્ત છે. આ દટાન્તની પાછળ રહેલો હેતુ તપાસો અને એ દટાન્તને તમારા હૃદયમાં ઉતારો.

આવડે જ્યાં ભગવાનના પુત્રા કીએ. ભગવાન શાન્તિનાથ કહે છે કે જ્યાં ભગવાન ના કહેશે પણ શાન્તિનાથ ભગવાન જેમના છે અને જેમના શાન્તિનાથ ભગવાનના છે તેમનો અવતાર કેવો હોયો

જોઈએ ! ભગવાન શાન્તિનાથના મેરકે પોતાનું જીવન કરું જન્યવત્તુ જોઈએ ! એને ધર્મનું પાલન કરું કરવું જોઈએ ! એ રિતે ત એ. માં જે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે, એ તેને તમે હૃદયમાં પારખ કરો-આચારમાં ઉતારો-તો તમે ધર્મના સાચા નેતા બની રહો એમ છે.

એક કપુતરની જીવનરક્ષા માટે પોતાના શરીરનું બલિદાન આપવાની તત્પરતા બતાવવાથી જ શાન્તિનાથ ભગવાન ગમ્યા છે. તેઓ પૂર્ણપર એવો વિચાર પણ કરી શકતા હતા કે, ' એક કપુતર જીવિત રહીને શું કરી શકશે અને હું જીવિત રહીશ તો કેટલું કામ કરી શકીશ ! ' પણ આ પ્રકારનો મુદ્દ વિચાર કરવા એ જ માયા અથવા વિહિતિ છે. ' હું ' ને માનવું, પોતાના પ્રાણને મહત્વ આપવું એ વિહિતિ છે. જાનીજનો તો એમ કહે છે કે ' હું-તું ' નો સંબંધ તો શરીરનો છે. આપણે કેવળ શરીરને જ જોવું ન જોઈએ પણ આત્માને જોવો જોઈએ, અને હાડીથી લઈ કુંજર સુધી બધાં નાર્ના-મોટાં પ્રાણીઓનો આત્મા સમાન જ છે. આ પ્રકારના હિંદસ વિચારને કારણે જ ભગવાન શાન્તિનાથે પોતાના પહેલાં ભરમાં ' આ તો કપુતર છે અને હું મનુષ્ય છું ' આ પ્રકારનો મુદ્દ વિચાર ન કર્યો. તેમને એ પણ ખબર ન હતી કે, આ દેવની માયા છે, તો પણ ' જેવો મારો આત્મા છે તેવો જ આત્મા આ કપુતરનો છે ' એ વિશ્વાસ દૃઢ હોવાને કીધે તેઓ પોતાના શરીરનું બલિદાન આપવા પણ તત્પર થયા હતા.

ભગવાન શાન્તિનાથે આત્મબલિદાનની તત્પરતા બતાવી હતી એટલા માટે જ તેઓ આપણને પ્રિય થાએ છે. તમે પણ તેમના મહાન કાર્યને બચબચ હૃદયપૂર્વક અનુકરો તો તેમાં તમારું કશું પણ ન છે. કહેવાનો આશય એ છે કે, જે પ્રમાણે તે હોકરો એક કરોડપતિનો

પુત્ર હતો તે જ પ્રમાણે આપણે પણ ભગવાનના પુત્રો છીએ. પરંતુ જેમ તે ખરાય માણસોની સંગતિમાં પડી જઈ આખરે દુઃખી ગયો તેમ આપણે પણ કર્મની સંગતિમાં પડી જઈ દુઃખ અનુભવી રહ્યા છીએ. ભગવાનના પુત્રોએ ખરાય સંગતિમાં પડવું ન જોઈએ પણ ભગવાનની શિક્ષાનુસાર ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નમાં સંકળ રહેવું જોઈએ અને સાચા ગુરુરૂપી મુનિમનું કહેવું માનવું જોઈએ. પણ આ આત્મા કામ, ક્રોધ, લોભ આદિ દુષ્ટોની સંગતિમાં પડી જઈ સાચા મુનીમરૂપી સદ્ગુરુનું કહેવું માનતો નથી. જેમ શેઠના પુત્રે હિતસલાહ માની નહિ એટલે મુનિમ તેના ઘરમાંથી ભીડળી ગયા પણ ગળજગરી જરા પણ કરી ન શક્યા તેમ ગુરુ પણ ક્રોધના ઉપર ગળજગરી કરતા નથી. જ્યારે કોઈ કહેવું માનતા નથી ત્યારે ગુરુ ત્યાંથી આલ્યા જાય છે. મુનીમની હિતસલાહ ન માનવાથી જેમ શેઠનો પુત્ર દુઃખી થઈ ગયો અને તેને સિખારી થઈ ભટકવાનો વખત આવ્યો તેમ ગુરુની હિતસલાહ ન માનવાથી આ આત્મા પણ દુઃખી થઈ ગયો છે અને સિખારીની માફક અહીંતહીં ભટકી રહ્યો છે. જેમ સિખારી સારું ખાવાનું મળવાથી પ્રસન્ન થાય છે અને લૂપ્તસૂકું મળવાથી દુઃખી થાય છે તેમ આ આત્મા પણ ધનિયભોગના પદાર્થો મળવાથી પ્રસન્ન થાય છે અને જ્યારે એવાં ભોગનાં પદાર્થો મળતાં નથી ત્યારે દુઃખી થાય છે.

આ પ્રમાણે સદ્ગુરુની શિક્ષા ન માનવાથી અને દુષ્ટ કામવૃત્તિની સંગતિમાં પડવાથી આ આત્મામાં આવું સિખારીપણું આવી રહ્યું છે. કોઈ કોનોગ્રહ, રેડિયો, અથવા નટી આદિના ગાયનો સાંભળવા ચાહે છે પણ આ તેમનું સિખારીપણું છે કે નહિ? જે સિખારીપણું નથી તે એમ વિચારે કે, તમે જે કોનોદ્વારા ગાયનો સાંભળવા ચાહે છે તે કોનો ઉપર પણ તમે તમારું આધિપત્ય રાખી શકો

હો ? કાંઈ મહેત્ત માણસને તમે ગાયન સાંભળવાનું કહો તો તે શું
કહેશે ? ને એજ લખાવશે કે, ' મારે જ્ઞાન જ નથી તો સાંભળવું
શું ? ' એમ કહી ને રોવા લાગશે. અર્થાત્ જ્ઞાન ઉપર પણ તમારું
આધિપત્ય નથી. એટલા મટે જે જ્ઞાનનો પણ જ્ઞાન છે તે આત્માને
ઝોગખો. સોફા જ્ઞાનના પણ જ્ઞાનને ઝોગખતા નથી અને ઇન્દ્રિયોના
વિષયના બિખારી-દામ બની રહ્યા છે. ઇન્દ્રિયો ઉપર પણ આત્માનું
આધિપત્ય રહ્યું નથી, અરે ! ફોનોગ્રાફ આદિ પદાર્થો ઉપર પણ
આધિપત્ય રહ્યું નથી. ફોનોગ્રાફ પણ સદા ટકતું નથી, તે પણ તૂટી
જાય છે અને તે સમયે પણ દુઃખ થાય છે, આ બિખારીપણું નથી
તો શું છે ?

જે તમે આવા બિખારીપણાને છોડી સ્વતન્ત્રતા પ્રાપ્ત કરવા
ચાહો છો તો આત્માને સદ્ગુણ સુચવે એવા આત્મસુધારના મુખ
કામમાં પડાવો. સદ્ગુણ તો એમ કહે છે કે, " જે તમારાથી કાંઈ
ન જ બની શકતું હોય તો એટલું તો અવશ્ય કરો કે, તમારા
જ્ઞાનનો ખીલની નિંદા સાંભળવામાં દુરુપયોગ કરો નહિ પણ નેનો
પરમાત્માના મુખગાન કન્યામાં મદુપયોગ કરો. જે આટલું કરો
તોય તમારો આત્મા સુખાર્ગે છે એમ કહી શકાય.

તમે તમારા નાટે એ પણ ધ્યાનમાં રાખો કે, તમારો જ્ઞાન
ખીલની લગાઇ, નિંદા સાંભળવા ઉત્તુક રહે છે કે પરમાત્માના
મુખગાન સમગ્રતા પ્રેરણ છે ? જે તમારો જ્ઞાન ખીલની નિંદા
સમગ્રતા ઉત્તુક રહેતાં હોય તો તમે હજી કુમાર્ગે ઉપર છો એમ
નમજવું જોઈએ.

અંબાનો જરાબર લાભ લેવો હોય તો અંબા દારા બધા
પ્રત્યક્ષેન પ્રત્યક્ષ જોવા જોઈએ. જ્યારે બધા પ્રાણીઓ પ્રત્યક્ષ

છે એવી ભાવના પ્રગટશે ત્યારે, પછી જલ્દી તે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, તે દુઃખી હોય કે સુખી હોય ગદામાં પરમાત્માનું રૂપ જોવામાં આવશે. આંખો દ્વારા પરમાત્માના રૂપનું દર્શન થાય એ જ આંખનો સાચો લાભ છે. પણ આંખનો આ દુર્લભ લાભ ન લેતાં કોણે કોઈ મુન્દરી તરફ કામદષ્ટિ ફેરવે છે અને આંખોને દૂષિત કરે છે.

‘હરિજન ગન્ધુ’ માં ગાંધીજીએ એક અગ્રણ્ય લખ્યો છે. તેમાં એક બાધએ તેમની પાસે ફરિયાદ કરી છે કે, “આજકાલ સ્ત્રીઓનાં એવાં અસ્વિકલ ચિત્રો વિજ્ઞાપન માટે પ્રચલિત કરવામાં આવ્યાં છે કે, સ્ત્રીઓ જાણે એ માટે જ સર્જી ગઈ ન હોય ?” વાસ્તવમાં આજકાલ દૈનિક પત્રોમાં, પુસ્તકોમાં અને વિજ્ઞાપનોમાં સ્ત્રીઓનાજ ફોટાઓ આપવામાં આવે છે. આવું કરનારા કોણે, પુરુષોમાં નીચ વિચાર જન્મત કરી પોતાની છટ સાધના કરવા ચાહે છે પણ તેઓ એટલું જાણતા નથી કે, અમારી જન્મદાત્રી માતા પણ સ્ત્રીઓમાંની એક છે. એ માતાની આ પ્રભાણે અવહેલના કરવી એ શું પુત્રને માટે યોગ્ય છે ? પણ કોણે એ વસ્તુ જોતા નથી. આ આંખોનો દુરુપયોગ છે. ખરાબ ચિત્રો જોઈ અપ્રમત્ત થવું અને સારા ચિત્રો જોઈ પ્રસન્ન થવું એ પણ સારી ખાવાની ચીજ મળવાથી પ્રસન્ન થવું અને ખરાબ ચીજ મળવાથી ખિન્ન થવા જેવું જિખારીપણું છે.

શ્રી હિતરાધ્યયન મૂત્રમાં ગતાવવામાં આવ્યું છે કે, પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયોનો દુરુપયોગ કરવાથી આત્મા કેવીરીતે જિખારી અને છે અને સંસારમાં ભટકે છે ? જ્યારે સદ્ગુરુ મળે છે ત્યારે તેને આત્મભાન થાય છે. સાચા સદ્ગુરુ તો તે જ છે કે, જે માનપૂત્રને ચાહતા ન હોય પણ એમ ચાહતા હોય કે એ મને માને કે ન માને અથવા તે નાર્તિક પણ હોય તો પણ પતિનાત્માને પોતાના આત્મા સમાન

ગણી નેનો દિકાર કરવાનું પોતાનું કર્તવ્ય મનજે. શ્રી દરશનાલિપિ
મુતના મોયા અપ્પાપમાં કળું છે કે :—

મન્યમુચ્યમુચ્યમ્મ મમ્મં મુપાઈ પામમો
પેતિયા મન્યમ્મ દંતમ્મ પાવકમ્મ ત વર્ધા ॥

અર્થાત—જે દેહી જધા હવેને પોતાના આત્મ સમાન માને છે
તેને પાપકમો જધ થનો નથી. ગીતામાં પણ કળું છે કે :—

આત્મોપમ્યેન મર્યેય મમં પદવતિ ચાડ્યુંમ । —ગીતા

અર્થાત—જે જધા પ્રાણીઓને પોતાના આત્માની સમાન માને
છે તે જ પરમાત્માનો ભક્ત છે. આ પ્રમાણે જે પાપી, કુટ અને
કુચ્છાઓનો પણ પોતાના આત્માની માફક મણી ઉદાર કરે છે
તે જ સાચા સદ્ગુર છે. સાચા ગુરુનું દેહ માને કે ન માને પણ
તેઓ તો એમ જ કહે છે કે, “હે ! બાપ ! તું મનરાધસ નહિ. તે’
જે કાંઈ ગુમાવ્યું છે તે ઉપરનું જ ગુમાવ્યું છે. તારી આન્તરિક
રિયતિ તો પરમાત્માની જેવી છે. માટે જ તું અમારું કળું માની
ખરાબ માર્ગને છોડી સન્માર્ગ ઉપર આવીશ તો તું તે ગિયનિને
પણ પ્રાપ્ત કરી શકીશ.”

સદ્ગુરના સદ્વચનોને માની લ્યારે આત્મા કર્મરૂપી કુઃસંગ
છોડી દે છે ત્યારે તે ‘સત્યમસિ’ અથવા હથરની સમાન જની
જગ્ય છે કે નહિ ? શાસ્ત્રકારો કહે છે કે :—

મિદ્ધા મિદ્ધિ મમ દિશમ્તુ

લ્યારે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ જગ્ય છે ત્યારે તે નિદ્ધ જ જની જગ્ય
છે અને ત્યારે વચ્ચપણ અંતર રહેતું નથી. એટલે. માટે જાનીજનો

કહે છે કે, તું જ્યારની સુગન્ધનો મિખારી કેમ જતી રહ્યો છે? જો તું તારા આત્માને પ્રાર્થનાદ્વારા કર્મમેક્ષને ધોઈ નાંખે તો, તારામાં જ સુગન્ધ ભરેલી છે. તારી એ સુગન્ધ પોતાની મેજે જ પ્રગટ થઈ જશે એટલા માટે ઘેર ઘેર ન ભટકતાં સદ્ગુણ ઉપર વિશ્વાસ રાખો અને આત્મામાં જે શક્તિ રહેલી છે એ શક્તિને પ્રકટ કરવા માટે સક્રિય પ્રયત્ન કરો તો તેમાં કસ્ટાણુ જ છે. આત્માની શક્તિને પ્રકટ કરવાનું સાધન પરમાત્માની પ્રાર્થના જ છે. એટલા માટે આત્માની શક્તિને પ્રગટ કરવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો, પણ સાંસારિક ઈચ્છાની પૂર્તિ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થનાને ખરાબ ઉપયોગ ન કરો.

આ વાત મેં કહી અને તમે જ્યાંએ સાંભળી. હવે તો એ પ્રમાણે આચારમાં ઉતારવાનું જ બાકી રહે છે. કોઈ વ્યક્તિ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે આ વિષયમાં બીજા પ્રકારની કલ્પના પણ કરી શકે એમ છે પણ આ વિષય બુદ્ધિવાદનો નથી. આ તો આત્મવિશ્વાસનો વિષય છે માટે બુદ્ધિવાદને એક બાજુ મૂકી જો વિશ્વાસપૂર્વક આ પ્રાર્થનાને હૃદયમાં ઉતારો તો અપૂર્વ શાન્તિ મળશે.

ભગવાન શાન્તિનાથની જે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે તેમાં આ જ વિષયની ચર્ચા છે.

ભગવાન શાન્તિનાથ જ્યારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે માતાના તેજથી સંસારનો મહામારી રોગ પણ નાશ પામ્યો હતો. જો તમને આ વાત ઉપર વિશ્વાસ હોય તો તમે પણ ભગવાન શાન્તિનાથ તમારા હૃદયમાં ધારણ કરો. તમે કહેશો કે શું ભગવ ન મોક્ષમાંથી અમારા હૃદયમાં જન્મવા આવશે? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે, જે રાત્રે ભગવાન ગર્ભમાં આવે છે તે રાત્રે તીર્થંકરનો માતાને ૧૪ સ્વપ્નો

જોવામાં આવે છે. આ સ્વપ્નો, તીર્થંકર તેમજ આખા જગતના કસ્યાલુનાં ઘોતક છે. જો તેથી કેવળ તીર્થંકરનુંજ કસ્યાલુ થતું હોય અને આખા જંગલને કશું કસ્યાલુ પહોચતું ન હોય તો, માતાને પણ ૧૪ સ્વપ્નો, જોવામાં ન આવે. જો સ્વપ્નોથી કેવળ ભગવાનનુંજ નંદિ પણ સમસ્ત જગતનું પણ તેમાં કસ્યાલુ રહેલું છે. આખા જગતમાં કાપણે પણ સમાવેશ થાય છે. જે પ્રભાતે સૂઈ જવાને માટે દોષ છે તેમ ભગવાનની માતાને જે સ્વપ્નો આવે છે તે પણ જવાના કસ્યાલુ માટે દોષ છે. આ સ્વપ્નો આખા જગતનું કસ્યાલુ કરનાર પુત્ર પ્રસવશે તેની સુવનારૂપ દોષ છે. જે સમયે આ સ્વપ્નો આવે છે ત્યારે તો ભગવાન પૂર્ણ પણે હોતા નથી પણ હવે તો પૂર્ણ છે. જ્યારે અપૂર્ણને પણ હૃદયમાં ખાસજ કરીએ છીએ તો, પૂર્ણને હૃદયમાં શું ખાસજ કરી ન શકાય? અને જ્યારે અપૂર્ણ ભગવાન મર્મમાં આવ્યા ત્યારે જગતમાં શાન્તિ થઈ તો શું પૂર્ણ ભગવાનને હૃદયમાં ખાસજ કરીએ તો શાન્તિ નહિ થાય?

ભગવાન હૃદયમાં આવ્યા છે એની નીચાની એ છે કે, ત્યારે દરિ એકદમ શાન્ત થઈ જાય છે. જેના હૃદયમાં ભગવાન આવે છે તેની દરિ ચારે બાજુ શાન્તિજ દેલાવે છે. ફરી રીતે શાન્તિ દેલાવે છે! એને માટે કશું છે કે:—

સદતા મારદંવામે સત્ત્વદ્વીમદદ્વિય ।

શાન્તિ શાન્તિકરે શિષ્ય પત્નો મદમણુતરં ॥

૩. મ્ત્ર. અ. ૧૮.

ભગવાન શાન્તિનાથે, શાન્તિ ભાટ સહવાર્ત મન્થ પાન ૧૨૭ દીપ ત્યારે શાન્તિનાથ ભગવાન બન્યા એવ મન્થપત્ર મદાન. ૮૪ કહે છે. તેમને સહવાર્તનું મન્થ મ પ ૮૧ પણ તેમને શાન્તિ ૨. ૨૧ તથા

દમ્ભરો રૂપિયા ભર્યાં દડાં તે લાભામિપતિ અને દોષમિતિ ધનિમ
કરેલા લાગ્યા છે. 'એક પૈસાની આટલા મોટા ફંડમાં મી કિંગન
છે ?' આમ કહી તે લોકો એક પૈસાની અવદેવના કરવા લાગ્યા.
તે વખતે ત્યાં એક શાપુશ દાજર દેના. તેમણે કહ્યું કે, 'આફઝો
આ જુદાં ઓનો એક પૈસો પણ નમારુ દમ્ભરો રૂપિયા કરતાં પણ
વિશેષ મદત્ત પસારે છે. કારણ કે, તમારી પાસે તો લાખો અને
કરોડો રૂપિયા છે ત્યારે તમે દમ્ભરો રૂપિયા ફંડમાં ભરી શક્યા
છો. ત્યારે આ જુદાં ઓને તો દરરોજની કેવળ મજૂ જ પૈસાની
આવક છે; તોપણ તેણે એક ટંકના બોજનનો ત્યાગ કરી એક પૈસો
ખચાવી, આ ફંડમાં આપ્યો છે. આ જુદાં સ્ત્રીની માફક તમે દોષમિ
ત્યાગ કયો નથી.

આ પ્રમાણે સક્રિય અનુસાર કરેલા ત્યાગનું મદત્ત કાંઈ ઓછું
નથી. માટે વધારાસક્તિ ત્યાગ કરી ભગવાન શાન્તિનાથે નિર્દિષ્ટ કરેલ
શાન્તિના માર્ગે ચાલ્યો તો તેમાં નમારું જમાનું કલ્યાણ જ છે.

વ્યાખ્યાન : જન સેવા (૧) *

પ્રાર્થના

કંથુ જિનરાજ તૂ ઝંસો, નદી કોઈ દેવ તો બેસો ।
ત્રિલોચીનાય તૂ કહીએ, હમારી બાંદુ દદ ગદિએ; ॥ કંથુ ॥

શ્રી કુન્થુનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આજે મસ્તકમાં જોઈએ તેવી શાન્તિ નથી એટલે જોડવામાં અપૂર્ણતા રહી જાય એવો સંભવ છે; પણ પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો વિષયજ એવો છે કે, તેમાં અપૂર્ણતા કે ન્યૂનતાને સ્થાનજ નથી. ગમે તેવી તપ્પીયત, યોગ્યતા કે શક્તિ હોય તો પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના હમેશાં થઈ શકે છે એવું જ્ઞાનીઓનું કથન છે અને એ ઉપર મારો પણ વશ્વાસ છે.

પ્રાર્થના કરવા વિશે આ તો વાત થઈ. પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કેવી રીતે કરવી જોઈએ! એ વિશે પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

વિચાર, બુદ્ધિ અને દષ્ટિગિન્દુની લિન્નતા હોવાથી પરમાત્માની પ્રાર્થના પણ લિન્ન લિન્ન રીતિએ થઈ શકે છે; પણ જ્ઞાનીઓનું કથન છે કે, આ લિન્નતામાં પણ એકતા રહેલી છે. લિન્નવાક્યતામાં

પણ એવાકયવા નહોતી છે. જ્યારે સ્ત્રી સકે છે એ વાતને તો જ્ઞાતીકર્તનો જ જરાગર સંભળવી સકે; તેપણુ હું મારી શક્તિ અનુસાર એ વાતને જતાવજાનો પ્રયત્ન કરું છું.

પ્રાર્થનાની દીક્ષામાં જે કાંઈ કરવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે, એક સિદ્ધ અને બીજા સાધક છે. સાધક સિદ્ધ થતાં માટે સાધનનો ઉપયોગ કરે છે. કારણ કે, સાધનની કાચ જે સિદ્ધ થાય છે. સિદ્ધની સાધના જેમ આપણે પણ સમગ્ર સંપ્રદાયે છીએ કે, આપણે સાધક પણ જરાગર સાધન મળે તો સિદ્ધ થઈ શકીએ છીએ. જેઓ સિદ્ધ થઈ ગયા છે તેઓ આપણા માટે સાધનનો જે આદર્શ વારસામાં છોડી મયા છે તે આદર્શ માર્ગે આપણે ચાલીએ, વિપરીત માર્ગે ન જઈએ, તો આપણે પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ.

સિદ્ધીએ આપણા માટે કયાં આદર્શ માર્ગ જતાવ્યો છે? આ પ્રશ્નના જવાબમાં હું એટલું જ કહું છું કે, તે માર્ગ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાનો છે.

જો પરમાત્માની પ્રાર્થના જરાગર કરવામાં આવે, તેમાં કોઈ પ્રકારની કમીઈ કરવામાં ન આવે તો આત્મા કોઈ વખત સંસારની શૂલબૂલામણીમાં ભટકે નહિ. પણ આત્માની અશુદ્ધિ દૂર કરવા જતાં બીજી અશુદ્ધિ આવી ન જાય તેનું પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી વખતે સતત ધ્યાન રાખવું જોઈએ; કારણ કે પરમાત્માની પ્રાર્થના આત્માની અશુદ્ધિ દૂર કરવા માટે કરવામાં આવે છે.

આ આત્મા સંસારની કાષ્ઠિ જંગમ પ્રવાહનોમાં પડી જાય છે અને પડી પ્રવાહનો પાછળ ભટકનો કરે છે. મંસારનું એક દુઃખ દૂર કરવા જતાં તે બીજું દુઃખ વહેરી લે છે. તે એટલું જોતો

નથી કે, જે કહેતો કે હું કરવા માગું છું, પણ કરવામાં આવતું નથી અને તેનો નાશ થાય. પછી કહેતો કે, મને માનસિક શક્તિ છે, હવે કરવા માટે જોઈએનું મનસુ છે કે, પહેલે જાણને હુલ્લુ મેલું છે, મણું મેનું કરવા વિચારના નથી, અને વિચારે કે મો મેમાં જ્યાં કેવી નાંખે છે અને પશ્ચિમમાં એક કહેતો હું કરવા કરતાં પહેલું કટ માંગી છે છે. પરમાત્માની આજ્ઞાના નામ કહેતો માંડી તેણે માટે નહિ પડેનું કે કટ હમું ચાલે છે તે કરનું મુખ પ્રસન્ન નવાળી, કટથી મુક્ત થવાનો અને અશુદ્ધિને દૂર કરવાનો આજ્ઞાનો મેનું છે.

આત્માનો મુખ શુદ્ધિવાદનો છે એટલા માટે પ્રત્યેક કાર્ય આરંભનાં પાંદડાં શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પણ ઉપનિષદાન્ત અને શુદ્ધિસિદ્ધાન્ત એમ બિન્ન બિન્ન વસ્તુ છે. એટલા માટે શુદ્ધિના સિદ્ધાન્તની સાથે ઉપનિષદાન્તનો પણ ઉપયોગ કરવો વંતરજી.

ઉપનિષદાન્ત આત્માને લગતો છે ત્યારે શુદ્ધિવાદ શુદ્ધિને લગતો છે. આત્મા જૂત, કાવિય અને વર્તમાનરૂપ ત્રિકાલમાં એકરૂપ રહે છે ત્યારે શુદ્ધિ કોઈ વખત કેવી અને કોઈ વખત કેવી એમ અનેક રૂપ ધારણ કરે છે. આત્મા તો નિત્ય છે ત્યારે શુદ્ધિ અનિત્ય છે. આત્મા બધાનો એક સરખો છે પણ શુદ્ધિ બધાની એક સરખી હોતી નથી. પાપી કે ધર્માત્મા, જ્ઞાની કે અજ્ઞાની, વીર કે કામર, સ્ત્રી કે પુરુષ બધાની શુદ્ધિ સુપુષ્ટિ અવસ્થામાં કોણ જાણે ક્યાં લીન થઈ જાય છે! પણ તે અવસ્થામાંય બધાનો આત્મા તો સ્વસ્થાને જ હોય છે. ગાઢ નિદ્રા આવ્યે શુદ્ધિ વિલીન થઈ જાય છે. ઇન્દ્રિયો અને મનનું સુઈ જવું એને જ સુપુષ્ટિ અવસ્થા કહેવામાં આવે છે અને સુપુષ્ટિ અવસ્થામાં શુદ્ધિ પણ જ્ઞાન્ત થઈ જાય છે. પણ ત્યારે આત્મા જાગે છે ત્યારે જેમ કોઈ વીર પુરુષ જાગીને

પોતાના દધિવારોની સંભાળ લે છે, તેમ આત્મા પણ પોતાના મરેકારો પ્રમાણે જુદીની સંભાળ લે છે; પણ મુખ્યિત અવરથામાં તો જુદિ ક્યાં આવી જાય છે તેની ખગર રહેતી નથી; પરંતુ આત્મા તો તે વખતે પણ જાગૃત હોય છે. એટલા માટે જીવનસિદ્ધાન્ત આત્મા આમજી જુદિવાદને વિરોધ મદત આપવું ન જોઈએ.

આજે આપણા લોકની જુદિ બદિમુંખી થઈ ગઈ છે. જુદિ હસ્યમાન પદાર્થોને પકડવા દોડે છે. પણ જાણ પદાર્થોને પકડવાથી આત્માની શોધ થઈ શકતી નથી, તેમ તેથી આત્માનું કસ્યાણ પણ થઈ શકતું નથી.

પાશ્ચાત્ય લોકોએ જુદિદારા જાણ પદાર્થોનો ખૂબ વિકાસ સાધ્યો છે. રેડિઓ દ્વારા અમેરિકાનું માલન અહીં બેઠા સાંભળવું એ કાંઈ બ્રાહ્મી જુદિ છે? આ પ્રમાણે જાણ પદાર્થોની શોધમાં અને તેના વિકાસ સાધવામાં જુદિનો ઉપયોગ કરવાથી જુદિ બદિમુંખી થઈ ગઈ છે અને તે કારણે બદિમુંખી જુદિવાદોએ આત્માની શોધ કરી શક્યા નથી. એટલું જ નહિ પણ કેટલાકે બદિમુંખી જુદિના તેજમાં અંજનજ જઈ આત્મા જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એમ કહેવા તૈયાર થઈ જાય છે. તે લોકો જુદિદારા જાણ પદાર્થોના સાનિધ્યમાં એટલા બધા આવી ગયા છે કે, તેમની નજરમાં જાણ પદાર્થો સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ જ નથી. આ સમ, બદિમુંખી જુદિ હોવાને કારણે જ પેદા થયા છે. જો જુદિને બદિમુંખી ન બનાવતાં અન્તર્મુંખી બનાવવામાં આવે તો તે જ જુદિ આત્મોન્મુખ બની શકે છે. જુદિને અન્તર્મુંખી કરનારા મહાત્માઓ ભારતમાં આજે પણ હયાત છે. જો જુદિને અન્તર્મુંખી કરનારા મહાત્માઓ ન હોય તો કાજો કેર જ વર્તીય જાય ને? આચીન

સમયના મહાત્માઓએ યુદ્ધિને ગાલ પદાર્થોથી દૂર રાખી અન્તર્મુખી બનાવી કહ્યું છે કે, ‘કેવળ આ દૃશ્યમાન ગાલ પદાર્થો જ નથી પણ આ ગાલ પદાર્થોથી પર એક બીજી વસ્તુ છે, તે આત્મા છે અને તે શાશ્વત-નિત્ય છે.’ આ મહાત્માઓના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખી તમે પણ તમારી યુદ્ધિને અદિર્મુખી ન બનાવતાં અન્તર્મુખી બનાવો અને પછી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો. યુદ્ધિ પોતે નકામી નથી. યુદ્ધિની સહાયતા વિના આગળ વિકાસ પણ થઈ શકતો નથી; પણ એ યુદ્ધિ અદિર્મુખી હોવી ન જોઈએ. યુદ્ધિ અન્તર્મુખી હોય તો જ આત્માની ઓગળાણ જરૂરી થઈ શકે!

આપણે યુદ્ધિને કારણે જ મનુષ્ય કહેવાઈએ છીએ. આત્માની દૃષ્ટિએ તો મનુષ્ય અને પશુમાં કંઈ અંતર નથી. જે કંઈ ભેદ છે તે યુદ્ધિનો છે. પશુમાં યુદ્ધિનો વિકાસ ગરાગર થયો ન હોવાને કારણે તે ભૂતકાળ કે ભવિષ્યકાળનો વિચાર કરી શકતા નથી; પણ મનુષ્યમાં યુદ્ધિનો વિકાસ થયો હોવાથી તે પૂર્વાપર વિચાર કરી શકે છે. જેમકે, કોઈ પશુએ દુષ્કાળના સમયે ઘાસચારો ન મળવાને કારણે દુઃખ સંકટો સહ્યાં હોય પણ જો તેને ઘાસની ગાડી મળી જાય તો તે ભૂતકાળનાં દુઃખ સંકટોને યાદ કરી તે ઘાસને સંભાળપૂર્વક ખાતો નથી પણ એક સાથે બધું ઘાસ ખરાબ કરી નાંખવાની ઇચ્છા રાખે છે. આ પ્રમાણે પશુ ભૂતકાળનાં સંકટોને યાદ રાખી ભવિષ્યમાં કંઈ સુધાર કરી શકતા નથી એટલા માટે તે પશુ કહેવાય છે. વ્યારે મનુષ્યમાં ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનની પરિસ્થિતિ વિશે વિચાર કરવાની યુદ્ધિ હોવાથી મનુષ્ય કહેવાય છે.

ઇતિદાસ લખવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ભૂતકાળ બતાવવાનો હોય છે. પ્રાર્થના સમયમાં દેવા દેવા યુદ્ધિમાન માણસો દતા અને તેમણે

પોતાનાં શુભ કાર્યો 'કર્મો' હતાં તે આપણને ઇતિહાસ ઉપરથી માત્ર મ
હા છે. જૂનકાળનું જ્ઞાન-તત્ત્વ ઇતિહાસદ્વારા જાણી, આગળ વધી
કામ છે; અર્થાત્ જૂનકાળને જોઈ ભવિષ્યનું જીવન સુખી બનાવવું
। મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. જે વિવેક બુદ્ધિને ધારણ કરનાર મનુષ્યો
જૂનકાળને જોઈ ભવિષ્યનું જીવન સુખમય ન બનાવે તો મનુષ્ય અને
શુભાં શું અન્તર રજી? માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે, બુદ્ધિનો સદુપયોગ
રી ભવિષ્ય જીવન સુખમય અને શાન્તિમય બનાવવાનો પ્રયત્ન
રેવ જોઈએ.

જીવનને સુખી બનાવવાનો કાંઈ ઉપાય છે? એવો પ્રશ્ન ધણીવાર
જવાબ આવે છે. આ પ્રશ્નના જવાબમાં એમ કહી શકાય કે, જે
ઈ ઉપાય ન હોય તો 'જીવન સુખી બનાવો' એવો ઉપદેશ જ
દાતાઓ દ્વારા આપતો? સંસારમાં જ્યાં જ્યાં જુઓ દુઃખસંકટોમાંથી
જીવતા માટે પ્રયત્ન કરતા રહે છે. પણ તેમાં મનુષ્ય જોડી
દક્ષતા મેળવી શકે છે તેટલી સફલતા જીગ કાંઈ જીવને મળતી નથી.

જીવનને સુખી બનાવવાનો ઉપાય પરમાત્માની પ્રાર્થના છે.
હવે માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના આપે પ્રીતિસંગમ જોડે. એમ
વું ન જોઈએ કે, તમે અહીં હો ત્યાંસુધી તો પરમાત્માને યાદ કરો
ને બહાર જતાં જ પરમાત્માને જુઓ જાઓ. જેમ કાંઈ બાળક
હાથગામમાં પાંચને પાંચ દશ મળવાનું જાણે પણ પાઠશાળાની
દ્વાર પગ મૂકતાં જ તે અગિયાર મળવા જાણે તો તેની શિક્ષા
ગમી કહેવાતી નથી. તેમ અહીંથી બહાર પગ મૂકતાં જ પરમાત્માને
જો જાઓ તો આપે વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું શું? એટલા માટે
હીથી બહાર જઈને પણ પરમાત્માને જુઓ નહિ, કિન્તુ પરમાત્માની
પ્રાર્થનાદ્વારા, આ સંસાર-જન્મ-મૃત્યુ ચાલિ બચથી મુક્ત થઈ

અમૃત બનવાનો પ્રયત્ન કરો. આ મુખ્ય લક્ષ્યને તમારે ભૂલવું ન જોઈએ.

કોઈ એમ કહે કે, અમે અમારા સંસારવ્યવહારને ચક્રાવીએ કે ભાવનાને અમૃતમય બનાવીએ? આ પ્રમાણે કહેનારાઓની સમજ એવી છે કે, શુદ્ધરથો ભાવનાને અમૃતમય બનાવી શકતા નથી. જો કે સાધકદશામાં સંસારાવસ્થા બાધક છે પણ જો અમૃત ભાવનાનો અભ્યાસી બની જાય છે તેને સંસારાવસ્થા સર્વથા બાધક થતી નથી. એટલા જ માટે હું એટલું જ કહું છું કે, પરમાત્માની પ્રાર્થનાકાળે ભાવનાને અમૃતમય બનાવવાનો અભ્યાસ કરો. તમે પ્રાર્થના વિષે ઘણા દિવસથી સાંભળી રહ્યા છો તો તેની અસર હૃદય ઉપર પડી કે નહિ? જ્યારે દ્રવ્ય ચીજની અસર પડે છે તો ભાવ ચીજની અસર શું નહિ પડે? જો તમે ઉપદેશને તમારા હૃદયમાં ધારણ કરો તો તેની અસર તમારા જીવન ઉપર અવગ્રહ પડશે અને તેથી તમારું કલ્યાણ પણ થશે.

ભાવનાને અમૃતમય બનાવવામાં અને ન બનાવવામાં શું અંતર છે! કોઈ એક જ કામ એક પાપી પુરુષ કરે, અને બીજો ધાર્મિક પુરુષ કરે, તો એ બન્નેના કામમાં જો અંતર રહે છે, તેજ અંતર ભાવનાને અમૃતમય બનાવવામાં અને ન બનાવવામાં રહે છે.

એક જ કામ કરવા છતાં, પાપી અને ધાર્મિકના કામમાં જો અંતર રહે છે, તે અંતર ધાર્મિક પુરુષમાં રહેલી અમૃત ભાવનાને જ બદલે છે. જેમના હૃદયમાં બલ્દિનો અને અમૃતભાવનાનો પ્રવાહ વહેતો રહે છે તેમની આંતરિક શુદ્ધિ, તેમનું મુખ શુદ્ધ તથા તેમની નિઃસ્વર્ગીય શુદ્ધિ અને જો કર્મથી દર દર બાને જો તેમની પાપ

આંખો જુઓ અને તેમની પ્રત્યેક પ્રગતિ જુઓ તો, જન્મેમાં શું અંતર રહેલું છે તે સ્પષ્ટ લક્ષ્યાંક આવશે.

તમે પણ તમારા હૃદયમાં ભક્તિનો અને અમૃતમય ભાવનાનો પ્રવાહ વહાવી શકો છો. પણ તમે જાણ પ્રપંચોમાં એટલા બધા પડી ગયા છો કે, તે પ્રવાહ બીજે માર્ગે ચાલ્યો જાય છે તેનું તમને જ્ઞાન નથી. એટલા માટે તમે તમારી જુધ્ધિને બદિર્ખી ન જનાવતાં અન્તર્મુખી જનાવો તો તમારા હૃદયમાં પણ ભક્તિનો અને અમૃતમય ભાવનાનો પ્રવાહ વહેવા લાગશે.

જે જ્ઞાનીઓએ પોતાની જુધ્ધિને અન્તર્મુખી જનાવી છે તેમનું મુખ જોઈશું તો જણાશે કે, અમૃતમય ભાવનાને લીધે તેમનું મુખ દેટલું જાડું પ્રકૃષ્ટિત અને જ્ઞાનંદિત જણાય છે. કુનિયા જેને પદ્મડ જોટલું કુઝ્મ માને છે તે પદ્મડ જોટલાં કુઝો માથે પડવા છતાં પણ, જે ભાવનાને આધારે તેઓ પ્રસન્ન અને જ્ઞાનંદિત રહે છે તે ભાવનાની તપાસ કરો. જેમના હૃદયમાં આ અમૃતમય ભાવનાનો પ્રવાહ વહે છે તે કુઝને પણ મુખ માનતો થઈ જાય છે. તે ભાવનાશાલી કેવો હોય છે તે માટે એક પ્રાચીન ગ્રંથમાં આવેલી એક વાત સંભળાવું છું. જે વાત સંભળીને તમે એ સમજી શકશો કે, એક અમૃતમય ભાવનાવાળો મનુષ્ય કેવીરીતે સ્વપરનો બેઠ જૂલી જાય છે અને આપત્તિના સમયે પણ કેટલો બધો નિશ્ચલ અને પ્રસન્ન રહી શકે છે.

મધાનું પૃતાન્ત ક-૨

મગધ દેશના એક ગામમાં એક ખેડૂતને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો. આ પુત્ર મધા નક્ષત્રમાં જન્મ્યો હોવાથી તેનું નામ મધો રાખવામાં આવ્યું. પદ્મજાના લોકો જે નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હોય તે નક્ષત્રના

• બીજા જાતક કથામાં આવેલી કથાના આધારે.

આધારે નામ પાડનાં એવું જેનું અનિશ્ચય આલેખા નિશ્ચય હોય તેને જાણાય છે. આટલે ને કે, નામ પાડનાર પ્રમાણુની પડી રાખે. પણ પદેશની પ્રમાણુ પ્રકારની હતી.

મોઝા પુરવઠાનું સંસ્કારી આગક હતો. એટલે તેની આકૃતિ પ્રકૃતિ પારખનારા લોકો એમ કહેતા હતા કે, આ આગક મોઝા જ સંસ્કારી છે, એટલે તેની દ્વારા અનિશ્ચયનાં કાર્યો માર્ગ કામ ચલાવું છે. આકૃતિ પૂર્વ સંસ્કારોની અચ્છાનાં પરિચય આપે છે. એટલા જ માટે કહેવાય છે કે, 'પુત્રના લક્ષણ પારખામાંથી જ પરખાય છે.' કહેવન તે પુત્રનાં લક્ષણ પારખામાં પરખાય એમ કહે છે, પણ માતાના ગર્ભમાં પુત્ર હોય ત્યાંથી પણ પુત્રનાં લક્ષણો પરખાય છે.

જેમ ચંદ્ર કે કમલ જેમને લોકોને આનંદ થાય છે, તેમ આ મધા આળકને જેમને બધા લોકોને આનંદ થવા લાગ્યો. આ આળકને જેમને ભવિષ્યવેષ્ટાઓ કહેવા લાગ્યા કે 'લોકો જે તરતે જાણતા નથી તે તરત આ આળક બધાને સમજાવશે.'

મધાની બાલદીપ, તેનાં સંસ્કારો પ્રમાણે સમાપ્ત થઈ હવે તે થોડોક મોટો થયો. એટલે તે પહાડ, ચન્દ્ર, સૂર્ય, નદી, તળાવ, વૃક્ષ આદિ પ્રાકૃતિક રચના જેમ આનંદ પામવા લાગ્યો.

જ્ઞાની અને અજ્ઞાની વચ્ચે આ જ મોટું અંતર છે કે, જે પદાર્થોને અજ્ઞાની પોતાના વિનોદનું અને મોજમજનનું સાધન માને છે, તે જ પદાર્થોને જ્ઞાનીઓ પોતાના જીવનસાધનાનું કલ્યાણકારી સાધન માને છે. જેમકે ઝરણાનો 'ઝર્-ઝર્' અવાજ સાંભળી સાધારણ માણસ તો તેને વિનોદનું કારણ માને છે, પણ જ્ઞાનીઓ એ ઝર્-ઝર્ અવાજ સાંભળીને એવું વિચારે છે કે, "આ ઝરણું, હું અહીં આવ્યો તે પહેલાં પણ ઝર્ઝર્ અવાજ કરતું હતું, અત્યારે પણ એવો જ અવાજ કરી રહ્યું છે અને મારા આત્મા જવા પડી પણ એવો જ અવાજ

કરતું રહેશે. આ ઝરણું તો કોઈની નિંદાની કે પ્રશંસાની પરવા પણ કરતું નથી. પણ તે તો આ જ પ્રમાણે સંગીત કરતું સમુદ્રને મળી જાય છે. જ્યારે પ્રકૃતિનો આદ્યાદ મળ્યો તો 'હું' તો લોકોની થોડી પ્રશંસા સાંભળી 'કુલાહ જાઉં છું' અને થોડીક નિંદા સાંભળતાં મનમુગ્ધ જાઉં છું." આ પ્રમાણે ગાનીઓ પ્રકૃતિ પાસેથી બોધ મેળવે છે.

મધો પણ પ્રકૃતિ પાસેથી આવો બોધ મેળવવા લાગ્યો. તે મોટી નદીઓ જોઈને એમ વિચારતો કે "આ ગંગા-યમુના વગેરે નદીઓ એમ કહે છે કે, અને પહાડમાંથી નીકળી સમુદ્રને મળવા જાય છે, અને રસ્તામાં જેટલી મંદકી પડેલી હોય છે તેને અંધારામાં મેળવી અમારા રૂપવાળા જનાવી લઈએ છીએ. અમે તેના જેવી જનતા નથી પણ તેને અમારા જેવી જનાવીએ છીએ. અર્થાત્ મંદકીને પણ અમે અમારા પાણીથી પવિત્ર જનાવી લઈએ છીએ."

સાંભળ્યું છે કે, જનારસ, કષકતા વગેરે ઝહેરોની ગટરો ગંગા નદીમાં ઉતારવામાં આવી છે. ગંગા નદી એ ગટરોની મંદકીને પોતાના પવિત્ર જલથી સાફ કરી પોતાનામાં મેળવી લે છે. મદા-પુરોનો પણ એવો જ સ્વભાવ હોય છે. તેઓ 'મંદા' માણસોને પણ 'મંદા' જનાવી દે છે. તેઓ મંદાની સાથે મંદા જનતા નથી પણ મંદા માણસને પોતાની પવિત્રતાના પાણીથી પવિત્ર કરી 'મંદા' જનાવી દે છે. મધાએ આ પ્રમાણે પ્રકૃતિ પાસેથી ધણી સિદ્ધા લીધી. માનો કે, કુદરતની રચના જ તેની પાકાગા જની ગર્ભ. આજે તો સિદ્ધા મેળવવા માટે દાષ્ટકુલ-કાસેજ આદિ યાગોઓ ખોલકમાં આવે છે પણ ત્યાં જીવનસિદ્ધા મળે છે કે નહિ એની તપાસ દાણ રાખે છે ?

કુદરત પામેથી વિજ્ઞા મેળવી મધ્યમે નિયમ કરી છે, “કુદરત જેમ પોતાનું કર્તવ્ય ગણતો છે, તે કર્તવ્યપાત્રનાં કાર્ય દીવસ શુદ્ધ કરતી નથી તેમ તું પણ મારું કર્તવ્ય ગણતો ગણતીશ”

આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરતો મધો મોટો ગયો. તે પોતાના હાથમાં સાવરણી લઈ પોતાનું આંગણું તેમ પંદરાળીનું આંગણું વાળીને સાફ કર્યા કરતો. મધો આ કામ કામની ગળગળગરીથી નહિ પણ નિષ્કામશુદ્ધિએ કરતો હતો.

માનો છે, શહેરમાં જવાના બે માર્ગો છે. એક રસ્તો ગંદકી-વાળો છે અને બીજો સાફ છે. તમે સાફ રસ્તે જ જવાનું પસંદ કરશો, પણ જે લોકો રસ્તો સાફ કરે છે તે તમને પસંદ નહિ પડે. આ જ મોટી ખરાબી છે.

મધો કાંઈ પ્રકારની આશાએ નહિ, પણ નિષ્કામભાવે પોતાનું અને પાડોશીનું આંગણું સાફ કરતો. મધાના આ કાર્યથી તેના ઘરના લોકો તેની ઉપર નારાજ થતા અને દુષ્ટો પણ આપતા. એટલું જ નહિ પણ ઘરના અભણ માણસો તેને થપાટ પણ મારી લેતા. આમ હોવા છતાં, મધો તો પોતાના કામમાં મશગૂલ રહેતો અને પોતે મેળવેલી શિક્ષાની પરીક્ષા થઈ રહી છે એમ માની બધાં કષ્ટો શાન્તિપૂર્વક સહન કરતો. પહેલાં તો તે પોતાનું અને પાડોશીનું જ આંગણું સાફ કરતો પણ જેમ જેમ તેની શક્તિ વધતી ગઈ તેમ તેમ તે પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર પણ વધારતો ગયો.

અત્યારે લોકોની અધિકાંશ શક્તિ તો, માનસિક ચિન્તાઓથી નષ્ટ થઈ જાય છે. આત્મામાં અનંત શક્તિ છે પણ લોકો એ આત્મિક શક્તિને વિકસાવવાનો માર્ગ ભૂલી ગયા છે એ કારણે જ તે શક્તિ દગાઈ ગઈ છે. અત્યારે જેટલાં આરામનાં સાધનો ઉભાં થયાં

છે તેથી શક્તિનો પણ તેટલો જ હાર થયો છે. મોટર, વાયુપાન
આદિ સાધનોએ તમારી શક્તિ દરી લીધી છે. તમે લોકો રેડિયો
દ્વારા ગાયન સંભળવાનું પસંદ કરો છો, પણ એ સંભળતાં તમે
તમારો સ્વર પણ જૂલી ગયા છો.

મધાની શક્તિ જેમ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેમ તે ક્રિયાત્મક
કાર્ય વિશેષ કરવા લાગ્યો. લોકો આખ્યાત્મિકતાને નામે ક્રિયાની
અવગણના કરે છે. પણ સાચું જ્ઞાન તો તે જ છે કે, જે જ્ઞાન
સક્રિય હોય. મધાને જે જ્ઞાન હતું તે પ્રમાણે તે કાર્ય પણ કરતો.
મધો કહેવા કરતાં કરી બતાવવામાં માનતો હતો. શરીરોમાં કે
રક્ત ઉપર દૂધે કયરો પડ્યો હોય તો, તે ઉપાડી બહાર ફેંકી
આવતો અને મંદજીવાળાં રથાનને એકદમ સાફ કરી નાંખતો.
ધણીવાર શરીરોની ઓંચો બાંધી લેઈને દૂધે કયરો સાફ કરેલા
રથાને ફેંકી આવતી પણ મધો ઓંચો ઉપર કોપિત ન થતાં, દૂધે
કયરો પાછો ઉપાડી જતો. મધો તો એમ જ માનતો કે, આ ઓંચો
માથ કાર્યને વેગ આપી રહી છે. મધાનો આવો નિઃસ્વાર્થ સેવાભાવ
જેમ ઓંચો લાગત થઈ જતી અને ફરી એવું અનુચિત કાર્ય
ન કરતાં ઉપાડી મધાના કાર્યમાં મદદ કરતી.

આજની રીએને મધાનું આ કાર્ય પાપહારી કદાચ જણાતું
હશે. પણ તે ધર્મનું અજ્ઞાન જણાવે છે, કયરાને બહાર ન ફેંકવો
અને તેમ જીવેલી ઉત્પત્તિ થવા દેવી એ અદિસાધર્મની દૃષ્ટિએ
શીક નથી. અદિસાધર્મ તો ક્ષુદ્ર જીવને ઉત્પત્તિ થવા ન દેવાનું
જણાવે છે. એ જીવો તો કર્મવચાન પેદા થાય છે પણ મનુષ્યોમાં
વિવેકનુષ્ઠિ છે એટલે મંદજી એકડા કરી તેમાં ક્ષુદ્ર જીવને ઉત્પત્તિ
થવા ન દેવાનો વિવેક રાખવો વંચ્ય.

મધો જેમ જેમ પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર વધારતો ગયો તેમ તેમ તેની નિંદાનું ક્ષેત્ર પણ વધતું ગયું. જ્યાં લોકોનું ટોળું મળતું ત્યાં પણ મધાની નિંદા કરવામાં આવતી. લોકો નિંદાથી ગભરાય છે પણ જે નિંદાથી ગભરાત ન હોય તે પૌષ્ટિક પદાર્થ જેમ શક્તિ આપે છે તેમ તે પણ શક્તિ આપે છે. મધો નિંદાથી ગભરાતો નહિ. તે એમ માનતો હતો કે, મારા વિકાસમાં નિંદા પણ એક સાધન છે. પોતાની નિંદા સાંભળીને સામાન્યતઃ લોકોના મનમાં એક પ્રકારનો આવેશ આવી જાય છે. પણ જ્ઞાનીઓ એ આવેશનો સારો ઉપયોગ કરી શકે છે જ્યારે અજ્ઞાનીઓ તેનો દુરુપયોગ કરે છે.

મધો જ્યારે પોતાની નિંદા લોકો પાસેથી સાંભળતો ત્યારે તે પોતાના કામની કદર હવે થઈ છે એમ સમજી નિંદાથી ગભરાતો નહિ.

મધાની લોકોમાં નિંદા થતી સાંભળી ત્યાંના જે નવયુવાનોને એવો વિચાર આવ્યો કે, “મધાએ એવું શું દુષ્ટત્વ કર્યું છે કે, લોકો તેની નિંદા કરે છે. શું તે તારૂં પીએ છે? વેસ્થાગમન કરે છે? ગુસ્સા રમે છે? અથવા શું લોકો ચલમ પીએ છે! અથવા વર્તમાન યુગની બાબતો ખીટી પીએ છે? કે લોકોમાં જાદુ આ કે શોડા પીવે છે? મધાને તો આ વ્યસનોમાંનું એક પણ વ્યસન નથી જ્યાં લોકો તેની સામે નિંદા કરે છે? આ ગામના લોકો મધાની નિંદા કરે છે એટલે મધાના સારા કાર્યની પ્રશંસા કોની પાસે જાય છે? બહુ આશ્ચર્ય ગામ મધાના કાર્યને વખોડતું હોય તો પણ તે જે કાર્ય કરી રહ્યો છે, તે વાસ્તવમાં લોકોપયોગી છે માટે તેના અકાર્યને કદાચ પણ દીને વેગ આપવો નોંધ્યો.”

આ પ્રસંગે જ્યારે યુવકો મધાના કાર્યની કદર કરતા લાગ્યા. તેવા સંજોગે કહ્યું કે, “બાઈ! મારો અને તારો મન એક થવાથી

આપણે અગિયાર ૧૧ જેવા બન્યા છીએ પણ જે આપણે મર્યાદા સાથે મળી જઈએ તો એકસો અગિયાર ૧૧૧ જેટલું કામ કરી શકીએ. જે નું મર્યાદા કાર્યની હદપૂર્વક પ્રગટ કરે છે તો દેવગ વચનથી જ તેના કાર્યની પ્રગટ ન કરતાં આત્મા આપણે તેમની સાથે મળી જઈએ તેના વચનને કાર્યમાં લેવાગીએ."

આજે ધણી સોફા ફાઇપલ કાર્યને વાદવાદ! કહી પ્રશ્ન છે પણ ત્યારે તે જ કામ માથે આવી પડે છે ત્યારે દૂર ખસી જાય છે. આ પ્રમાણે દોરંગી નીનિરીનિ રાખવાથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. માટે જે કાર્યને હદથી સારું માનના હો તે કાર્યને હદથી ક્રેપામાં ઉતારવું જોઈએ. સોફાને ખુશ કરવા માટે જ જે વાદવાદ કરીએ તો તે સોફાને અને પોતાના હૃદયને હેનરવાની આજ્ઞા છે. આજ્ઞાથી સોફાને ખુશ કરી શકાય જો, પણ પરમાત્માને ખુશ કરી શકના નથી.

પદેક્ષા યુવકે જે કશું તેના ઉત્તરમાં જીગ્ન યુવકે કશું કે, મર્યાદા સાથે મળવાનું શું કામ છે? જે કામ તે કરે છે, તે જ કામ આપણે પણ શરૂ કરવું જોઈએ.

પદેક્ષા યુવકે કશું કે, ત્યારે શું મળે આપણો શરૂ બનએ!

જીગ્ન યુવકે જવાબ આપે છે, હા.

પદેક્ષા યુવકે કશું કે, મેં તો એમ સંબળ્યું છે કે, જે ધરખારનો કામ કરી જંગલમાં રહે છે અને નિહાચરી કરી જીવનનિર્વાહ કરાવે છે તે જ ગુરુપદને પામે છે. મધ્યમાં તો દરજી ધરખારનો કામ કર્યો નથી એવી અવસ્થામાં તેને ગુરુપદ કેમ સ્થાપી શકાય!

અર્થી સમજાવવામાં આવેલાં કેટલાંક ધર તે સિદ્ધ છે પણ કેટલાંક તો પણ જ ગંદા છે. ત્યારે સાવધાનતાં ધર ગંદા નિવડે તે ત્યારે જ એવો વિચાર થાય છે કે, શું સાવધાનતાં ધર ગંદા હોય અર્થ? કેટલાક સાવધા એમ કહે છે કે, એ તો બગેલીનો હોય છે. પણ હું કહું છું કે, જે ગંદાથી દેહાવે છે તે તો દોષી નહિ! પણ જે ગંદાથી સાફ કરે છે તે દોષી કહેવાય! એ દેહના ધરને ત્યાગ! અદિસાધર્મનો મર્મ ન સમજવાને કીધેજ ધરમાં ગંદાથી રહેવા પામે છે. જેમના ધરમાં ભોટ, દાગ કે એવી યીછ આવે ગીન્ને સહેલી પડી રહે છે અને તેમાં છવાત પડ્યા દે છે, તે ભોટો અદિસાધર્મનો મર્મ સમજ્યા નથી એમ કહેવું બેઠએ.

જે ભોટો પોતાનું ધર સાફશુદ્ધ રાખી શક્યા નથી તે ભોટો પારકા ધરને સાફશુદ્ધ શું કરી શકે?

કેટલાક એમ કહે છે કે, જૈનધર્મ તો નિવૃત્તિપ્રધાન ધર્મ છે એટલે આવી પ્રવૃત્તિમાં શા માટે પડવું? આ કીક છે. ત્યારે સંસારથી નિવૃત્ત થઈ જાઓ ત્યારે નિવૃત્તધર્મનું પાલન કરો એ યરાયર છે. પણ ત્યાંમુઘી તમે સંસારથી નિવૃત્ત થયા નથી, પ્રવૃત્તિમાં પડેલા છો ત્યાંમુઘી તમે પરાધીન રહો! અને પરાધીનતાને પોખ્યા કરો એમ જૈનધર્મ કહેતો નથી. પ્રવૃત્તિમાં રહેવા છતાં પરાધીન રહો એમ જૈનશાસ્ત્ર કહેતું નથી.

ભગવાન મહાવીરે ગૃહસ્થધર્મનું જે વિધાન કર્યું છે એ વિધાન પ્રમાણે આચરણ કરવામાં આવે તો, ગૃહસ્થોના ધરમાં અશુચિ કે અપવિત્રતા સંભવે નહિ. પણ આજકાલ કેટલાક ભોટો ગૃહસ્થ હોવા છતાં મુદ્દમ દિસાનો તો વિચાર કરે છે પણ પરમ્પરાએ

જે રથૂલ દિંસા થાય છે તેનો વિચાર સરખો પણ કરતા નથી. જે રથૂલ દિંસા પરમપદ્યએ મનુષ્યદિંસા સુધીનું રૂપ ધારણ કરે છે તેને સરકારના કાયદાને માન આપી જાહે કરો છો, તેના કરતાં ધર્મના કાયદાને માન આપી શ્વેચ્છાએ એ રથૂલ દિંસાને શા માટે અટકાવતા નથી? મધાએ યુવકોને કહ્યું કે, તમે ખાસ શિષ્ય ખરા દિલથી થવા માંદો છો તો, હું જોમ કરું તેમ કરવું પડશે, તે તમને કશું છે? યુવકોએ મધાની આજ્ઞાનુસાર ચાલવાનું કહ્યું હતું.

આમગ શું થાય છે તે દ્રષ્ટે પછી વિચારવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન : જન સેવા (૨)*

પ્રાર્થના

અરહનાથ અવિનાશી, શિવ-સુખ લીધો;

વિમલ વિજ્ઞાન-વિલાસી, સાદુબ સીધો. ॥ ૧ ॥

તૂ એતન બજ અરહનાથને, તે પ્રભુ ત્રિભુવનરાય;

તાત 'સુદર્શન' 'દેવી' માતા, તેહનો નન્દ કહાય. ॥ સાદુબ૦૨ ॥

શ્રી અરહનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

જેમને પ્રાર્થના ઉપર વિશ્વાસ છે અને જે પ્રાર્થનામાં શક્તિ રહેલી છે એમ માને છે તેમને પ્રાર્થના એક અપૂર્વ વસ્તુ છે. પ્રાર્થના એ વિશ્વાસની વસ્તુ છે માટે તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તો અપૂર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે; પણ જો વિશ્વાસ વિના પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો, તે પ્રાર્થના પણ ઢોંગરૂપ બની જાય છે અને પરિણામે અપૂર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કલ્પવૃક્ષમાં કંઈ વસ્તુ મેંદલી નથી? અર્થા વસ્તુઓ રહેલી છે; પણ જોવામાં એકપણ વસ્તુ આવતી નથી તો પણ કલ્પવૃક્ષને નીચે, બેસી જે વસ્તુની કલ્પના

કરવામાં આવે છે તે પરતુની રૂઝિ ભૂલ છે. આ પ્રમાણે કરવામાં
 ચોંટ પાત્ર કરવાનાથી આવકે જે પરતુ આવે છે તેને કુપન ન કરવામાં
 આવે તે પરતુ જમાની નથી. આ ૨૦ રૂપિયા પરમાત્માની દાનમાં
 દેવેલી દાનિય જાહેર પ્રત્યક્ષ દેખાતી ન હોય પણ તે હિસાબ પ્રમાણ
 પ્રમાણમાં આવે તે, તેમાં પડેલી કાફિયતના દેવેલી છે. આ ૨૦
 માટે જાનિયતના પરમાત્માની આર્થેના આપણ કરવામાં છે. આપણમાં
 કરવાની પણ પડેલા કરના નથી કરાવ્યું છે તેઓ પરમાત્માની આર્થેના
 આપણ એ પરતુની કરી કિંમત મળતી નથી. નવારે આપણ મા મળ્યું
 પરમાત્માની આર્થેના હિસાબ આપણે અર્પે. ૨૦ વિધાન પદા થશે. એને
 પરમાત્માની આર્થેના આપણ કરવામાં ૬ વિધાનમાંથી કરી કિંમત
 નહિ કરે ત્યારે આપણને પરમાત્માની આર્થેનામાં કરદાર જાહેર દાનિય
 દેવેલી છે તે ૨૫૫ જણોમાં, એમણે માટે પરમાત્માની આર્થેનામાં
 ૨૬ વિધાન ગણ્યા, ત્યારે આ આર્થિક પદાર્થની જાણની કિંમત
 માટે પરમાત્માની આર્થેના કરવામાં આવે છે ત્યારે તે જાણી આર્થેના
 નહિ પણ જાણના દેખાવ જની વતન છે. આ વિધે આપણ
 દેશમાંથી દીકરું કર્યું છે કે, “એ પરમાત્માની આર્થેનામાં પદાર્થ
 આના તો મન લાગેયું દેશ પણ દેશમાં એક જ આપણે જાણના
 પદાર્થની જાણમાં મન લાગેયું દેશ તો, તે આર્થેના પણ દેશ ૨૫
 જ છે.”

કેમ એમ કહે છે, કાઈ જાણના આપણકના પાત્ર પાત્રમાં
 માટે અથવા દેશ કરના વિચારમાં માટે જાણ હિસાબ ન કરતાં
 પરમાત્માની આર્થેનામાં હિસાબ હાથ પરવામાં આવે તો શું ખાતર
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવવાનું છે, ત્યારે દેશ પરતુની
 આપણકના હિસાબ અથવા દેશ સહકાર માટે આપણ પદ ત્યારે
 એમ વિચારનું એક એક પરમાત્માની આર્થેના ન કરવાને લીધે જ

આવી સ્થિતિ ઉભી થવા પામી છે. એટલા માટે જ મારે પરમાત્માની પ્રાર્થનામાં મન પરોવવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે માથે આવી પડેલા સંકટને પ્રાર્થનામાં પ્રવૃત્ત થવાનું કારણ બનાવવું જોઈએ; પણ જ્યારે કોઈ ચીજને મેળવવા માટે અથવા કોઈ કષ્ટના નિવારણની ઇચ્છાએ જ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં નહિ આવે, ત્યારે સંકટો પણ તમારાથી દૂર લાગશે.

ખેડુતને ઘાસની પણ જરૂર રહે છે પણ તેઓ કાંઈ ઘાસ જ માટે ખેતી કરતા નથી. પરંતુ તેઓ તો સારો પાક કેમ થાય એ જ ઉદ્દેશથી ખેતી કરે છે. છતાં ધાન્યની સાથે ઘાસ પણ પેદા થઈ જાય છે. આજ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી વખતે એમ વિચારવું જોઈએ કે, પરમાત્માની કૃપા મેળવવા માટે હું પ્રાર્થના કરું છું. કારણ કે પ્રાર્થનાદ્વારા પરમાત્માની કૃપા મેળવવામાં આત્માનું કલ્યાણ રહેલું છે. આવી ઉત્તમ લાવના રાખણથી જેમ અનની સાથે ઘાસ પણ ઉગી નીકળે છે, તેમ ભૌતિક વસ્તુની પણ રહેજે પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે. પણ મંસારની યાત્રી વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરવા કરતાં, આત્માનું કલ્યાણ સાધવું એ શ્રેષ્ઠ છે, માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના આત્માના કલ્યાણ માટે જ કરવા જોઈએ. જે પરમાત્માની પ્રાર્થનાદ્વારા આત્મકલ્યાણ સારી મળે છે તો તુરંત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ માટે એ પ્રાર્થનાનો ઉપયોગ કરતાં એ તો અજ્ઞાના બદલામાં રત્ન આપવા જેવી મૂર્ખતા છે. આત્માનું કલ્યાણ આદ્યારે આવી મૂર્ખતા કરવી ન જોઈએ.

પરમાત્માની પ્રાર્થના ગમે તે રીતે અને ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં કરી શકાય છે, પણ પ્રાર્થનામાં આત્મમર્ચાનું અનિવાર્ય

આવશ્યકતા રહે છે, કારણ કે પરમાત્માને આત્મગ્રમર્ષણ ક્યાં વિના સાચી પ્રાર્થના થઈ શકતી નથી. એટલા માટે બહુ લોકો કહે છે કે :—

તન ધન પ્રાણ સમર્પી પ્રભુને હન પર વેગ રિક્ષાસ્વાં રાજ.

અર્થાત—પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં હું તન, ધન અને પ્રાણનું પણ સમર્પણ કરી દઉં. આવી ઉત્તમવ્રત ભાવનાપૂર્વક તમે પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો, તમે જરૂર આત્મકલ્યાણ સાધી શકશો. પરમાત્માની પ્રાર્થના એક એવી વસ્તુ છે કે, જે બધાને માટે સુલભ છે. એટલા માટે આ સુલભ વસ્તુનો આપણે સદુપયોગ કરી લેવો જોઈએ અને પરમાત્માની પ્રાર્થનાને જીવનમાં વણી લેવી જોઈએ. આમ કરવાથી વહેલી કે મોટી આત્મગતિ અવસ્થા થશે.

આજે દારૂ માણસ, મારે ત્રણ વાગે કે ચાર વાગે વહેલાં ઉઠતું છે એવો દર નિશ્ચય કરીને મુઠે છે તે પછી બસે મોડો પણ મુઠે તોપણ તે ધારણા સમયે અવસ્થા જાગી ઉઠે છે. આવો તમે પણ કંઈ દિવસે અનુભવ કર્યો હશે. આપણામાં એવી કંઈ શક્તિ કામ કરી રહી છે કે, જે બર નિદ્રામાંથી પણ નિશ્ચય ક્યાં પ્રમાણે જાગ્રત કરી શકે છે. આત્માની આ શક્તિને જાગ્રત કરવા માટે દર નિશ્ચયપૂર્વક પરમાત્માની આવી રીતે પ્રાર્થના કરો તો અવસ્થા આત્મગતિ થશે. બહુ લોકો કહે છે કે :—

મોટ જતન કરના નહીં પામે પવી મોટો મામ ।
તે જિનમત્તિ કરી ને લહિયે મુક્તિ અમોલક ટામ ॥

અર્થાત—જો મુક્તિ ધીન અનેક ઉપાયો કરવા છતાં પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી તે પરમાત્માની પ્રાર્થના દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

જેમને આ વાત ઉપર જે વિશ્વાસ નહીં તેમને માટે આ વાત નિર્વર્તક છે પણ જેમને પ્રાર્થના ઉપર વિશ્વાસ છે તેમને આ વાત નહિ સારી છે.

કોઈ એમ કહે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થનાથી આનંદકલાપ કરવાનું કહ્યું છે પણ પરમાત્મા છે એની પ્રતીતિ કેમ થાય ? કારણ કે પરમાત્મા તો અગમ્ય અગોચર કહેવાય છે, એટલે એમની પ્રતીતિ કેવી રીતે થાય ? એને માટે હું મારા એક સ્થાનુભવની વાત કહું છું:-

મારા જે પ્રદેશમાં જન્મ થયો છે ત્યાં વરસાદ ખૂબ વરસે છે. ત્યાં વર્ષાઋતુમાં વાદળાંઓથી હંમેશા આકાશ ઢંઢાઓડું રહે છે એટલે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે કે નહિ ? તેની કશી ખબર પડતી નહિ. પણ પોયણાના કુલને જોઈને ખબર પડતી કે, હવે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે. તે પ્રદેશમાં પોયણાનાં નામના એક જાતના પુલ થાય છે, તે કુલ બ્યારે વિદસિત થતાં ત્યારે સૂર્ય ઉઘ્યો છે તેમ અને બ્યારે કરમાતાં ત્યારે સૂર્ય આથમ્યો છે તેમ ખબર પડતી હતી.

અત્રે એ વિચારવા જેવી વાત એ છે કે એક પુલને સૂર્યના ઉદય-અસ્તની ખબર પડી જાય છે અને આપણા જેવા મનુષ્યોને ખબર પડતી નથી એ આપણી કેટલી ગંધી અપૂર્ણતા ગતાવે છે ? એક કુલને સૂર્યના ઉદય-અસ્તની ખબર પડે છે, તો શું આપણને તેની ખબર પડતી નહિ હોય ? ખબર તો પડતી હશે, પણ સંસારની ખીણ ધમાલમાં પડી જવાથી એ જાણેલી વાતને પણ ભૂલાઈ જવાય છે. અને પરમાત્માના વિષયમાં પણ તેની પ્રતીતિ કેમ થાય ? આવા પ્રશ્નો પૂછવા લાગીએ છીએ. આવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવવાનું મુખ્ય કારણ પોતાનામાં રહેલી શક્તિનું અજ્ઞાન જ છે. પોતાનામાં રહેલી

શક્તિના અપારે પરમાત્માની પ્રતીતિ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ જો પરમાત્માની પ્રતીતિ ન થાય તો, જેમ પોદગુના ફુલદાગ મરના ઉત્પન્નનની અગર મેળવીએ છીએ તેમ પૂર્વ મતાનુસારે, કે જેમણે આત્મશક્તિ દ્વારા પરમાત્માની પ્રતીતિ કરી છે તેમના કરેલા પ્રમાણ આત્મશક્તિ કેળવી, પરમાત્માને આગળવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તમે પરમાત્માની પ્રતીતિ કરો એટલા જ માટે તમને આધ્યાત્મિક અને વ્યવહારિક વાતો દ્વેષમાં મંથનવાવામાં આવે છે.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, જો અમે આધ્યાત્મિકતામાં પડી જઈએ તો અમારો વ્યવહાર કાંઈક જમડી જાય. પણ આ માન્યતા ખૂબમરેલી છે.

આધ્યાત્મિકતાથી અમારો વ્યવહાર કાંઈક દિવસ જમડી થકે નહિ. હા, એટલું અવશ્ય થાય કે, તમે જે વ્યવહારને નામે ધમાક કરો છો, તે ધમાકને પડી વ્યવહારમાં રથાન રહેવા ન પાગે. જેમ શેટલી પહાવતી વખતે શેટલી જગા જાય એવો અગ્નિ સનેત રાખવામાં આવતો નથી, તેમ શેટલી પાકે પણ નહિ એવો હરી ગએલો તાપ પણ રાખવામાં આવતો નથી. પણ શેટલી જગે પણ નહિ તેમ કાચી પણ રહે નહિ એવો સ્પષ્ટારણુ તાપ રાખવામાં આવે છે આધ્યાત્મિકતાને આ રીતે જીવનમાં ઉત્તરવામાં આવે તો, જીવનવ્યવહાર એવા મધ્યમ માર્ગે વ્યવસ્થિત ચાલે છે કે, જીવનમાં હેતુમટાઉ જેવી ઉગાઉગીરી આવતી નથી, તેમ કૃષ્ણ જેવી કૃષ્ણતા પણ આવતી નથી. પણ મધ્યમ સ્થિતિ રહે છે. માટે આધ્યાત્મિકતાને જીવનવ્યવહારમાં રથાન આપવાથી, જીવનવ્યવહાર જરાજર ચાલતો નથી એ લમ કાદી નાંખવો જોઈએ. આજકાલ કેટલાક લોકો આધ્યાત્મિકતાના ઓથે કૃષ્ણ જની જાય છે. જેઓથી નાની પણ વસ્તુનું મમત્વ

છોડી શકાતું નથી, જેઓને દિવસ રાત, કે ખાદ્યાખાદ્યનો પણ વિવેક નથી અને જેઓ આધ્યાત્મિકતાને નામે કૃપાયુના મંત્રે છે તે લોકો આધ્યાત્મિકતાના નામને જદનામ કરે છે એમ કહેવું જોઈએ.

આધ્યાત્મિકતા એ કાંઈ નાનીસૂની વસ્તુ નથી આધ્યાત્મિકતાને ગીતાએ બધી વિદ્યાઓમાં પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે. જ્યાં બીજનના હિત માટે નાની બીજનો પણ ત્યાગ થઈ શકતો નથી ત્યાં ભક્ત ! આધ્યાત્મિકતા કેવી રીતે નબી શકે ? જ્યાં લોભ દયા હોય છે ત્યાં આધ્યાત્મિકતા ટકી જ શકતી નથી. જ્યાં બીજનના હિત માટે પ્રાણ અર્પવાની પણ આનાકાની ન હોય ત્યાં આધ્યાત્મિકતા મહેજે આવે છે. જેમકે, રાજા મેઘરથે ક્યુતર માટે શરીર ત્યાગ કર્યો હતો. શું તેમનામાં આધ્યાત્મિકતા ન હતી ? તેમનામાં આધ્યાત્મિકતા હતી અને એટલા જ માટે તેઓ બીજનના કલ્યાણ માટે શરીર ત્યાગ કર્યો હતો. કારણ કે તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે, બીજનના કલ્યાણ માટે આત્મસમર્પણ કરવું એ જ આધ્યાત્મિકતા છે. આ પ્રમાણે જે આધ્યાત્મિક હોય છે તે બીજનના હિતમાં પોતાનું હિત માને છે. બીજનના હિતમાં પોતાનું હિત કેવી રીતે રહેલું છે એ જતાવવા માટે મધાની વાત કહેવામાં આવે છે :—

મધાનું વૃત્તાન્ત

મધો કુદરત પાસેથી એ બોધપાઠ શીખ્યો હતો કે, જે વાત મને પોતાને અનુકૂળ હોય તે જ બીજનના માટે પણ કરવી. કુદરત પાસેથી જેવો બોધપાઠ મળે છે તેવો બોધપાઠ બીજે ક્યાંયથી મળતો નથી, એવું જગતમાં ભૂતકાળના તેમજ વર્તમાનના અનેક દાખલાઓથી સ્પષ્ટ જણાય છે. જ્ઞાનીઓએ આખા બ્રહ્માણ્ડને પુરષાકાર જતાવેલ છે. એટલા માટે જો એનું ધ્યાન ધરવામાં આવે તો આત્માને અપૂર્વ આનંદ આવે.

કુદરતના તત્ત્વનું જે જારીપટ્ટી અવલોકન કરવામાં આવે તો, તેમાંથી આત્માને અપૂર્વ શિક્ષા મળી શકે. એક નાનકડા ફૂલની પાંખડીમાં ક્યું તત્ત્વ રહેલું છે, તેની રચના કેવા પ્રકારની છે, તેમાંથી કેવી શિક્ષા મળે છે એ વિશે જોડો વિચાર કરવામાં આવે તો તે જનજી આશ્ચર્ય થશે.

મોટા મોટા ઠારીમરો, મોટા મોટા મહેલો જનાવરામાં જે ઠારીમરી વાપરે છે, તે ઠારીમરી ફૂલની પાંખડીની રચનામાં જે ઠારીમરી હોય છે તેના આગળ તુચ્છ છે. કુદરત જે હિતકારી શિક્ષા આપે છે તેવી શિક્ષા ખીન્નું કાંઈ આપતું નથી.

મધ્યે પ્રકૃતિની શિક્ષાનુસાર કામ કરવા લાગ્યો. આડોશી-પાડોશીનું આંગણું તથા ગામનો રસ્તો પણ સ્પષ્ટ કરતો. શેરીઓની ઓઝો મધાના આ કામની નિંદા કરતી એટલું જ નહિ પણ તેના કામમાં જાધા પડોંચાડવા માટે સ્પષ્ટ કરેલી જગ્યાએ કચરો પણ ફેંકી આવતી. આમ કરવા છતાં પણ તે મધ્યે હમેશાંની માફક પ્રસન્ન ચિત્ત રહેતો અને પ્રસન્નચિત્તે કચરાવાળી જગ્યાને વાળીને માફ કરી નાંખતો. અને તે એમ વિચારતો કે, ખરેખર મારી બંદેનોએ મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે કે, ઘરમાં જે કચરો સંતો હતા તે બહાર કાઢીને મારા કામમાં મને સદાયતા આપી છે.

તમને કાંઈ ગાળો ભાંડે ત્યારે તમારે પણ એવો ઉત્તમવલ્લ વિચાર કરવો જોઈએ કે, એ તો બહુ સાદું થયું કે તેના મોઢામાં ગાળની જે મંદકા હતી તે બહાર આવી ગયું છે અને એ રીતે ગાળ બાંધનારનું હૃદય પણ એટલા અંગમાં શુદ્ધ થયું.

બેંકનો મંદકાનો ખાતર તરીકે બેંકમાં ઉપયોગ કરી સારો પાક ઉત્પન્ન કરે છે તેવી રીતે તમે પણ આત્માના કલ્યાણમાં એ ગાળોનો પણ સદુપયોગ કરી શો.

મધો નિદ્રાથી જાગાવવા અગત્યનો નહિ. તે માં દરેકમાં પેલવળ નિયત કરેલા કાર્યમાં સંકળન રહેલો. મધાની આવી કાર્યક્રમો છે. જે બંને યુવકો મધાના શિષ્ય બનવા તૈયાર થયા. મધાએ એ બંનેને કહ્યું કે, મારે ત્યાં જાવા પીવાનું કંઈ નથી. પણ કેમકે મારી સાથે કામ કરવામાં તમારે જોડાની નિદ્રા, માથા વગેરે સમતાબાવે સાંભળવાનું છે. શું તમે મારા શિષ્ય થઈ પીતલની નિદ્રા કે માથો સમતાબાવે, સાંભળવા તૈયાર છો ?

મધાનું આ કથન સાંભળી બંને યુવકો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, “ગુરુ હોય તો ખરેખર આવા હોવા જોઈએ કે, જે શિષ્ય બનાવવા માટે ખીન્નને ખોટા પ્રશ્નોબનો ન આપે.” આ પ્રમાણે પરસ્પર વિચાર વિનિમય કરી બંને યુવકોએ મધાને કહ્યું કે, “તમારા કંઈ કથનથી અમારી તમારા શિષ્ય થવાની જાવના વધવા પામી છે. માટે કૃપા કરીને આપ અમને ગુરુમન્ત્ર સંભળાવો અને અમને શિષ્યદીક્ષા આપો.”

મધાએ ઉત્તર આપ્યો કે, ‘હું ભણેલો ગણેલો નથી એટલે તમને ગુરુમન્ત્ર શું સંભળાવું!’

યુવકોએ કહ્યું કે, “અમે ભણેલા ગણેલાનાં મન્ત્રો તો ઘણીવાર સાંભળીએ છીએ પણ અમે તો તમારા જેવા કર્તવ્યપરાયણ વ્યક્તિ પાસેથી મન્ત્ર સાંભળવા ઉત્સુક છીએ. માટે તમારા કર્તવ્યનો મન્ત્ર અમને સંભળાવો. અર્થાત્ અમારે તમારા શિષ્ય થઈ શું કાર્ય કરવાનું છે તે જણાવો. અમે યથાશક્તિ આપના કર્તવ્યમન્ત્રનું જીવનપર્યંત પાલન કરીશું.”

મધાએ કહ્યું કે, સાંભળો, તમારે શું કામ કરવાનું છે તે જણાવું છું. જો કે હું ભણેલો ગણેલો નથી પણ દૃઢરત પાસેથી મેં

એવી સિક્ષા મેળવી છે કે, 'જે કામ પોતાને અનુકૂલ હોય તે બીજા માટે કરવું અને જે પોતાને પ્રતિકૂલ હોય તે બીજા માટે પણ ન કરવું.' સંક્ષેપમાં તમારે આટલું કામ કરવાનું છે કે:—

आत्मोपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन । । गीता

ભાષ્ય:-પોતાના આત્માને જે અનુકૂલ હોય તે બીજા માટે કરવું, એ ઉપમા પ્રમાણથી પ્રત્યેક કાર્ય કરવું જોઈએ એવું શાનીઓનું પણ કથન છે.

મધ્યએ કહ્યું કે, પ્રકૃતિ પાસેથી મેં આ સિક્ષા લીધી છે. મને એમ લાગ્યું કે, મને સાફ કરેલો રસ્તો મળે છે તો બીજા ભોક્ષા એ ગંદકીયુગ્મ રસ્તાને સાફ કરે અને હું એ સાફ કરેલ રસ્તા ઉપર ચાલું, એના કરતાં હું જ રસ્તો સાફ શા માટે ન કરું? કે જેથી હું અને બીજા ભોક્ષા સાફ કરેલા રસ્તા ઉપર ચાલી શકીએ. 'જે વાત પોતાને ગમતી હોય તે બીજાઓ માટે પણ કરવી' આ મારી પહેલી સિક્ષા છે. અને 'પોતાના આત્માની માફક બીજા જીવોને પણ સમાન માનવા' એ મારી બીજી સિક્ષા છે. એમ યવું ન જોઈએ કે, પોતાને માટે તો પાંચ અને પાંચ દસ ગણે અને બીજાને માટે અગિઆર ગણે. આમ જે આત્મવંચના કરે છે તે વિશ્વાસપાત તો કરે છે, સાથે સાથે પોતાના આત્માને અપરાધી બનાવે છે. માટે તમારા આત્માને જે મળે, તે જ બીજાઓ માટે પણ કરો. આ ત્રિવાચ અનિચ્છનીય પ્રવૃત્તિ ન કરવી. બીજાઓ ઉપર બગજગરી ન કરવી કારણકે આમ કરવાથી બીજાનાં આત્માને આપાત પહેંચે છે. માટે આવી બગજ પ્રવૃત્તિઓથી બચતા રહેવું. માનો કે તમારી પાસે બે કોટ છે. તેમાં એક નકામો છે. ત્યારે જો તમારી સામે દામ ગરીબ માણસ સખત ઠંડીને લીધે ઘરઘરતો

પ્રતીતિ થાય છે તેમ જાણનાઓ દ્વારા જાણના હૃદયમાં સ્થિર છે. નવી તેની પ્રતીતિ થાય છે. કદાચિત્ત નમને નમારા જાણના દે પચ્ચાનમાની પ્રતીતિ થતી ન દોષ તો, વિશ્વ જાણનાઓથી સંભાળેલા પણ શુભારથી રહિત એવા નાકચિન્નરને જુઓ તો નમને જાણના દે, વાસ્તવમાં વિશ્વ જાણનામાં જ સ્થિર રહેતો છે.

મધાના હૃદયની વાત સાંભળી જાને યુવકે ખુબ પ્રસન્ન થયા, અને પગમાં પરી પ્રમથગિને કહેવા સાચા દે, “અમારા માથા ઉપર આગીવાદનો દાય મુકે. અમે આપના શિષ્ય થવા માદિએ છીએ. અમે આપની આજ્ઞાનુસાર વર્તવાની પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ.”

મધાએ યુવકને ઉભા કરી છાતી સરસા ચાંચા અને તેમને શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર્યા. આ પ્રમાણે મધાને એ સાથી મળવાથી તે જ દાયવાળો થયા.

દાશ્વરનું કપ ચતુર્ભુજ કહેવાય છે. તમે પણ વિવાદમાં વેતકાદને ચતુર્ભુજ ગન્યા છે. પણ વાસ્તવમાં તમે ચતુર્ભુજ છો કે ચતુષ્પાદ છો એ કાણ કહી શકે? જેઓ સાચા સ્ત્રી-પુરુષ હશે તેઓ તો ચતુર્ભુજ ગની પોતાનું કલ્યાણ કરવાની સાથે જગતનું પણ કલ્યાણ કરશે.

મધાને એ સાથીઓનો સાથ મળ્યો છતાં તે પ્રમાદી બન્યો ન હતો, પણ તે તો પહેલાં કરતાં વિશેષ કામ કરતો. કારણ કે, તે સારી રીતે જાણતો હતો કે, જેવું હું કાર્ય કરીશ તેવું આ મારા શિષ્યો કામ કરશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે આદર્શ કામ કરતો. તેને ઘણીવાર એવો વિચાર આવતો કે “હે પ્રભો ! આ યુવકના હૃદયમાં કાણે પ્રકાશનાં કિરણો ફેંક્યાં કે, તેઓ મારા સાથીઓ ગન્યા ? મને તો લાગે છે કે, હે ! પ્રભો ! એ તારી કૃપાનું જ

પરિણામ છે “આ બે પુરસ્કૃતી માફક બીજા ૩૦ પુરસ્કૃત મધ્યાના શિષ્યો બન્યા. આ પ્રમાણે ૩૨ શિષ્યો અને એક પોતે એમ ૩૩ લાજી થયા. પ્રાતઃકાલમાં વહેલા ઉઠી મથો પોતાના શિષ્યોની સાથે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતો અને પછી કામની વહેંચણી કરી આપતો. કોઇને એવું કામ સોંપતો કે, દારૂ પીનારને અનુનય-વિનય કરી દારૂ પીવાથી દેટકું નુકસાન થાય છે તે સમજાવવું અને એ રીતે દારૂ પીતાં અટકાવવા. કોઇને મામના રાગી, દુઃખી લોકોની સાર-સંભાળ લેવાનું કામ સોંપતો, તો કોઇને મામનો રસ્તો સાફ કરવાનું, તો કોઇને મામના લોકોને દિનકારી શિક્ષા આપવાનું કામ સોંપતો.

મથો કયું કામ ફરીરીને કરતો હતો એ બધી વાતો આખ્યાનમાં કહી શકાય નહિ. કારણ કે વાળીમાં એટલું બધું સામર્થ્ય નથી કે, તે દારૂ બધી વાતો બરાબર સમજાવવી શકાય. કેવલમાની જ્ઞાનથી પણ એટલું બલ છે તેનાથી અનંતમો ભાગ કદી મરે છે એમ શાસ્ત્ર કહે છે. ત્યાં નિષ્કામભાવે અને માયા લેદયથી કામ કરવામાં આવે છે ત્યાં તેનો પ્રભાવ પડ્યા વગર રહેતો નથી. મધ્યાની નિષ્કામ મેવા-ભાવથી આખા મામનાં એક પણ દારૂ પીતારો, વેચામન કંનારો કે ચોર રહ્યો નહિ.

તે સમયે આ-બીડીના પ્રચાર દત્તા નહિ એટલે એ ત્રિં મધ્યાને સુધાર કડવો પડ્યો ન હતો. પણ વર્તમાન નમયમાં આ બીડીનો પ્રચાર બહુ વધી જવા પામ્યો છે. પહેલાના શીમનમાં અને આજના શીમનમાં પણ ધણા ફેરફાર થઈ ગયો છે. પહેલાની શીમનમાં શુદ્ધ પ્રકારની દત્તી અને આજની શીમનમાં પણ શુદ્ધ પ્રકારની છે. પહેલાના શીમનમાં પેતાને પેન નામ એમો પામતા હતા અને કુપ-થી પોતે પણ આતા અને બીજાને પણ તેથી સામ

પણેચાહના દત્તા. દેવ-પી નહિ ને દેવરે જાણ ને જરૂર ને
 જોઈએ તેને માત્ર જતી. પણ જાણના પશિમિતને ત્યાં તે જાણ
 આજ્ઞાઓ નિષાર દેવા છે. આવી જ્ઞાપણે પશિમિત દેવરે તેથી કે
 જાણ મળી શકે? જાના આજ્ઞાથી પશિમિતે ને જાણ મળતો નથી
 પણ પોતાને પણ જારીરિક જાણ મળતો નથી, ઉપરી દાનિ થાય
 છે અને પશિમિતે દાકનરના શરૂ જે જનું પડે છે. આજ્ઞા શ્રીમંતો
 પશિમિતની સેવા કરવાનું તરફ જતી ગયા છે. તેઓ તો જંગલમાં
 રહેવું, મોટર કે સાયકલદારા કરવું-કરવું એમાં જ પોતાની શ્રીમંતાઈ
 માને છે. ગાય-મંશને પાળવાથી મજૂર વધે છે માટે જરૂરથી
 વેચાનું દૂધ ખરીદી લેવું એમાં પોતાની મોટાઈ માને છે. પણ
 ગાયને પાળવાથી મજૂર વધે છે એમ કહેતા દેવા તો ગાય ન
 રાખવા છતાંય જંગલમાં મજૂર ક્યાંથી આવે છે? તમે શ્રીમન્ત
 છો તો તમારી શ્રીમંતાઈનો પશિમિતની સેવા કરવામાં ઉપયોગ કરો
 તો તો તમે સાચા શ્રીમન્ત અથવા મોટા છો. નહિ તો તમારી
 શ્રીમંતાઈ ઘોડાના પૂંછડાની માફક શા કામની? બન્ને આજ્ઞાક
 મોટા મોટા જંગલમાં જનાવવામાં, એ ચાર કુતરાઓ પાળવામાં
 કે મોટરગાડી રાખવામાં અને તેને ચારે આગુ ફેરવી કોણ ઉપર ધૂળ
 ઉડાવવામાં શ્રીમંતાઈ દેખાતી હોય, પણ જાનીઓની દૃષ્ટિમાં એ
 સાચી શ્રીમંતાઈ નથી. પણ જે કોણ જનસમાજની વધારેમાં વધારે
 સેવા કરે છે તે જ સાચા શ્રીમંત છે અને તેમની આવી શ્રીમંતાઈ જ
 કોણને હિતકારી છે. મધાના સતત પ્રયત્નથી તે ગામમાંથી દારૂ,
 પરસ્ત્રીગમન, ચોરી વગેરે પાપનું ભૂત નાસી ગયું. મધાએ ગામ-
 કોણને એ પણ શીખડાવ્યું કે, તમારે એટલો અધો ખર્ચ ન રાખવો
 જોઈએ કે જેથી તમારે કરજ કરવું પડે. આવક પ્રમાણે જ ખર્ચ
 રાખવું કદાચિત કરજ કરવું પડે તો સમય પહેલાં તે કરજ ચૂકવી

આપવું. તે તમે કરજ માથે ચડાવ્યું અને પછી ચથાસમથે તે ન ચૂકવ્યું અને હવે સેજુદાર નમારી ઉપર દાવો કરે તો તેમાં તમારું પતન છે. મારે સમય પહેલાં ઘેર જઈ કરજ ચૂકવી આપવાથી મું લાભ છે તે પણ મધાએ મામના સોદાને સમજાવ્યું. પરિણામે ગામના સોદા પહેલાં તો કરજ માથે ચડાવનાં જ નહિ અને કદાચ કરજ પેશા લઈ આવનાં તો મુકરર કરેલા સમય પહેલાં જ ચૂકવી આપતા. એટલે દોષને દોષના ઉપર દાવો કરવાની તક સાંપડતી નહિ આ સિવાય સોદામાં દોષ પ્રકારનો ટંટોડીસાદ ઉઠા થવા પામતો તો મથે કે તેમના શિષ્યો વચમાં પડી સમાધાન કરના અને સોદા એ સમાધાનને માન્ય રાખના.

આ પ્રમાણે મધાએ તેમ જ તેમના શિષ્યોએ સોદાસેવા કરવામાં યોગદાનું જીવન સમર્પી દીધું. સોદા પણ હવે તેમના કામમાં સહકાર આપવા લાગ્યા. ગામમાં એટલી બધી શાન્તિ ફેલાઈ ગઈ કે, ગામ હોડીને ચાલ્યા ગએલા સોદા પણ પાછા આવી રહેવા લાગ્યા. પહેલાં પુરોહી સ્ત્રીઓને ત્રાસ આપ્યા કરતા પણ મધાના ઉપદેશથી સ્ત્રીઓને પણ શાન્તિ થઈ ગઈ. જે સ્ત્રીઓ મધાના કામમાં ખતેશ પહોંચાડતી તે પણ મધાને આશીર્વાદ આપવા લાગી અને પૂર્વ કૃત્ય મારે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી કે, “અમે તો મધાએ સાફ કરેલી જગ્યાએ કચરો ફેંકી આવતી, પણ મથે ને કચરો ઢિપાડી જતો. આ રીતે મધાએ કેવળ બહારનો જ કચરો સાફ કર્યો નથી પણ અમારા હૃદયના કચરાને પણ સાફ કર્યો છે. પરમાત્મા એ પુનઃજન્મી મધાને ચિરંજીવી બનાવે.”

આ પ્રમાણે સોદા મધાને માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતા અને મધાના દર્શને પણ સવારમાં આવના. પણ મથે દાંધ પ્રસાદથી પુલાઈ થય એવો ન દેતો. ને તો પોતાના નિત્ય કાર્યમાં મગ્ન થઈ

[illegible]

મધ્યાની સત્પ્રવૃત્તિથી લોકોમાં ખૂબ શાન્તિ પ્રસરી એટલે લોકોમાં તે ખૂબ જ પ્રિય થઈ પડ્યો; પણ ગામમાં ત્રણ પ્રકારના લોકોને અપ્રિય અને ખારા ઝંડ જેવો થઈ પડ્યો. એક તો દારૂ વેચનારા, ખીન રંડીયાછ કરનારા અને ત્રીજા કચેરીના રાજકર્મચારીઓ. આ ત્રણ પ્રકારના લોકો મધ્યાની સત્પ્રવૃત્તિથી ખૂબ જ નારાજ રહેતા. દારૂ કે, ગામમાં કોઈ દારૂ ખીનાર રજો નહતો એટલે દારૂવાળાને કાંઈ આવક થતી નહિ. કોઈ રંડીયાજ માણસ પણ દતો નહિ

એટલે રંડીઓ પણ નારાજ રહેતી. અને ગામમાં કોઈ કલેસકંકાર કરવું નહિ એટલે રાજકર્મચારીઓને પણ આજો દિવસ ખાલી હાથે બેસી રહેવું પડતું. એટલા માટે એ સોફા મધાની પ્રવૃત્તિથી બહુ જ નારાજ રહેતા કે, આ મધાએ જ અમારો ધંધો રોજમાર બંધ કરાવ્યો છે. માટે કોઈપણ રીતે આ મધાની બહા અહીંથી દૂર થાય તો જ અમારું કામ પહેલાંની માફક જરાબર ચાલે. આ માટે મધાને દૂર કરવા માટે તે સોફા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

અમારે કોઈ સારું કામ કરે છે ત્યારે તેનો વિરોધ કરનાર પણ કોઈ હોયો થાય છે. જેમ દિવસનો ચાક હિતારવા માટે રાતની પણ જરૂર રહે છે તેમ સારા કામનો વિરોધ કરનારાઓની પણ જરૂર રહે છે. યાની સોફા આ પ્રકારના વિરોધથી કે નિંદાથી જરાપણ ગંભીરતા નથી પણ જેમ રાતને વિશ્રાન્તિનો સમય માનવામાં આવે છે, તેમ વિરોધને કે નિંદાને વિશ્રાન્તિનું કારણ માને છે, અને આવી પડેલા સંકટને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં સદાયક માને છે.

જે સોફા આ પ્રભાણે સંકટના સમયે પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો આશ્રય લે છે તેમને સંકટ પણ સદાયક નીવડે છે. માટે જો તમે પણ શુદ્ધિતે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો, તેમાં કશાણુ જ છે.

વ્યાખ્યાન: જન સેવા (૩)*

પ્રાર્થના

મણિ જિન બાલ પ્રભચારી, 'કુંભ' પિતા 'પરમાવતિ' મેયા,
તિનકી કુમારી; મણિ જિન બાલ પ્રભચારી. ॥ ૨૬ ॥

શ્રી મલ્લિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આ પ્રાર્થનામાં ભગવાન મલ્લિનાથનું ચરિત્ર એવી રીતે ગતાવચમાં આવ્યું છે કે, સાદો સીધો માણસ પણ એને સરજતાપૂર્વક હૃદયમાં ઉતારી જીવનસુધાર અને આત્મકલ્યાણ કરી શકે છે.

આ પ્રાર્થનાદ્વારા મારી ભાવનાને એટલું ઘડું પોપણ મળ્યું છે કે, જો આ પ્રાર્થનાના આધારે હું મારી અપૂર્ણતા દૂર કરી લઉં તો પછી મારે કશું કરવાનું બાકી ન રહે. આ પ્રાર્થનાદ્વારા મારી ભાવનાને કેવી રીતે પોપણ મળે છે તે વિષે હું એટલું જ કહેવા ચાહું છું કે, એક સિદ્ધ હોય છે, એક સાધક હોય છે અને એક સાધન હોય છે. સાધકે આત્મકલ્યાણ કરવા માટે અનેક

સાધનોનો ઉપયોગ કરવો પડે છે અને અનેક સાધનો દ્વારા સાધક સિદ્ધાન્તને પ્રાપ્ત કરે છે. આ વાન ભગવાન મહિનાયના ચરિત્રથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે.

ભગવાન મહિનાયના રૂપસાદર્પની પ્રચંડતા ચારે બાજુ પ્રસરી હતી. રાગ કુંભને ત્યાં એક મુંદરીએ જન્મ લીધો છે એવું ઘણા રાગઓએ સાંભળ્યું હતું અને તેથી અનેક રાગઓ આ રૂપમુંદરી સાથે વિવાદ કરવા માટે લક્ષ્યાયા હતા, અને તેમાં બાન ભૂલેલા છે રાગઓ તો કુંભ રાગ જો એ રૂપમુંદરીને ન પરણાવે તો તેની માથે લડાઈ કરવા પણ તૈયાર થયા હતા.

ભગવાન મહિનાયે, પિતા ઉપર આવી પડેલી આપત્તિને દૂર કરવા અને રાગઓને પ્રતિજોષ આપવા માટે જે રચના કરી હતી તે એટલી બધી આદર્શ અને વિચિત્ર હતી કે, તેનું મહત્ત્વ પૂરેપૂરું સમજાવી શકાય નહિ. ભગવાને એક એવી પુતળી બનાવી કે, તે દેખાવમાં તો સાદાત્ત તેમના જેવી જ લાગે પણ તેમાં એક ખાસ વિશેષતા રાખવામાં આવી હતી કે, જે પુતળીનો મુગટ ઉપાડવામાં આવે તો તેમાંથી દુર્ગંધ ફાટી નીકળે. અને પુતળીનું મોઢું ખોલવામાં ન આવે તો દુર્ગંધ પણ આવે નહિ અને રૂપમાં ભગવાન જેવું દેખાય. ભગવાને પિતાને સૂચના કરી કે, એ છે રાગઓ જાણે જોયા આવે. હું એમને રચનાદાગ પ્રતિજોષ આપીશ. હાં રાગઓ 'અમને મહિ કન્યા જોવા મગજો' એમ માની અંદર આવ્યા. રાગઓએ જેવા અંદર પ્રવેશ કર્યો તેવા તેઓ પુતળી જોઈ, જેમ દાપડને જોઈ પતંગ મોદમસ્ત બને છે તેમ, મોદમસ્ત બની ગયા.

ભગવાન તો પુતળીનું અંદરનું સ્વરૂપ બતાવી તેઓની મોદમસ્તી ઉગાડવા ચાહતા હતા. એટલે ભગવાને જેક પુતળીનું મોઢું ઉઘાડી

નાંખ્યું કે, ત્યારે જાણુ દુર્ગધ કેવાય ગઈ. રાજગો તો દુર્ગધથી
એવા ગમરાયા કે, પુનઃપીતી ધૂણા કરનાં જાદાર નીકળવા લાગ્યા.
ત્યારે ભગવાને જાણ્યું કે, રાજગોને પ્રતિબોધ આપવાનો આ
સમય ધણો જ ઉપયુક્ત છે.

ભગવાનની આ રચના ઉપર વિચાર કરવામાં આવે તો જાણી
અને સુપુષ્ટિ અવસ્થા વિશે પણ ઘણું જાણવાનું મળે. તમે કોઈ
જાણતાવસ્થાને જાણ મદત્ત આપો છો પણ સુપુષ્ટિ અવસ્થાને મદત્ત
આપતા નથી. પણ જો તમને એક દિવસ પણ ઊંધ ન આવે તો
કેટલું કષ્ટ થાય? માટે અમુક અંશે સુપુષ્ટિની પણ જરૂર રહે છે.
ઊંધમાં જે કાંઈ થાય છે તે સુપુષ્ટિ અવસ્થાનું કામ છે. જાણતાં જે કાંઈ
થાય છે તે જાણતાવસ્થાનું કામ છે. તમે જાદારની રચના જુઓ છો પણ
અંદરની રચના કેવી છે તે જોતા નથી. જાદાર જે કાંઈ દેખાય છે
તે કર્મનું ફળ છે. પણ એ કર્મફળની પાછળ શું છે તેને પણ
તપાસો. ભગવાને તે રાજગોને પ્રતિબોધ આપતાં કહ્યું કે, “હે!
રાજગો તમે શા માટે વિમુખ થઈ બેઠા છો? જે તમને હમણાં જ
પ્રિય લાગતી હતી તે અપ્રિય કેમ લાગવા લાગી? અત્યાર સુધી
તમે જાદારના રૂપને જ જોતા હતા, એટલે તમને તેનો મોહ હતો.
પણ જ્યારે તમે અંદર પણ દૃષ્ટિ કરી ત્યારે તમને ધૂણા પેદા થઈ
માટે હવે તમે એ બરાબર જાણી લો કે,

મહા અસાર ઉદારિક દેહી, પુતલી હવ પ્યારી; ।

સંગ કિયા પટકૈ મવદુઃખમે, નારિ નરક-વારી. ॥

તમે જાદારનું જ રૂપ જુઓ છો એટલા માટે ભાન ભૂલી જાઓ
છો; પણ જ્યારે અંદર ડોકિયું કરો છો ત્યારે જેના ઉપર તમે
મુગ્ધ થઈ જાઓ છો, તેની પણ તમને ધૂણા થાય છે. કાલે શિલાલેખ

જોતાં અર્દીનું અગ્રિયમ જોયું હતું. તેમાં એક જગ્યાએ મનુષ્યનું દાડપિંજર સખરામાં આવેલું છે ને જોઈને મનુષ્યનું દાડપિંજર કેવું દોષ છે તેનો ખ્યાલ આવે એ. શું દાડપિંજર જોઈને કોઈને વિચાર પેદા થાય છે? કોઈમાં કામભાવના જન્મત થાય છે? પણ ત્યારે એ દાડપિંજર આમડીથી દંકાએલું દોષ છે ત્યારે તેમાં વિચાર કેમ જન્મે છે?

સંસારના પદાર્થો કાંઈ મનુષ્યને તો સામાન્ય લાગે છે, તો કોઈને વિશેષ લાગે છે. કાંઈ દાડપિંજરને પોતાનું જોજન સમજે છે તો કાંઈ તેને પોતાની શોધનું સાધન માને છે. જેમકે કાંઈ કુતરાની સામે દાડપિંજર મૂકવામાં આવે તો તે પોતાનો જોરાક માની ખાવા માટે છે પણ જો એ જ દાડપિંજર કાંઈ ડૉક્ટર સામે દોષ છે તો તે શરીર રચના વિષેની શોધ કરવા માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે. જાની અને અજાની વચ્ચે પણ આખું જ અન્તર છે. અજાની સોફા દાડપિંજરનું જલારનું રૂપ જોઈ મોહ પામે પણ જાની સોફા એ જલાર દેખાતા રૂપની પાછળ શું રહેલું છે તેનો વિચાર કરી વૈરાગ્ય પામે છે. છએ રાગઓ જમવાનને કહેવા લાગ્યા કે, અમે આ પુતળાને પુતળા માનતા ન હતા, પણ તેને સાક્ષાત્ મધિકુમારી માનતા હતા. એ તો હવે જાણ્યું કે, એ તો કનકની (સુવર્ણની) પુતળા હતી. તમે અમને જોધ દેવા માટે આવી રચના કરી હતી એ અમે ત્યારે જાણ્યું ત્યારે અમને અમારા અજ્ઞાન માટે ખેદ થયો.

પોતાની મૂર્ખતા ઉપર રાગઓને ખૂબ પસ્તાવો થયો. જમવાને તેમને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે, "તમે ગમરાઓ નહીં. જો તમારી માથેક દુ પજુ જલારનું રૂપ જોત, અંદર શું છે તેની ખજાર ન ગમત તો તો ગમત જ થઈ જત. પણ દુ કેવળ જલારનું રૂપ જ ન

જોતાં અંદર પણ નજર કરું છું અને એ જ કારણને કીધે મને તમારી ઉપર મોહ થયો નથી. જે થયું તે થયું. હવે તમે તમારા આત્માને જગત કરી આત્મકલ્યાણ સાધો. ”

તમને પણ મારે એ જ કહેવાનું છે કે, તમે બહારના રૂપમાં જ જ્ઞાન ભૂલી ન જાઓ પણ અંદર શું તે પણ જુઓ. અને ભગવાન મહિનાયની પ્રાર્થના કરો તો તમારા ખોટા મોહનું જૂત ભાગી જશે અને તમારા આત્માનું કલ્યાણ થશે.

મને આજે સવારની ભાવના ભાવતાં એવો વિચાર થયો કે, જેમની સહાયતા લેવામાં આવે છે તેમને ભૂલી જવું એ કેવી ગંભીર ભૂલ છે ! હું અન્ન સિવાય દૂધ આદિ બીજા પદાર્થો લઉં છું. જે પદાર્થોની સહાયતાથી આ શરીર નમે છે તથા જેના આધારે હું આત્મકલ્યાણ કરી શકું છું, તે પ્રાણીઓના ઋણથી હું ક્યારે મુક્ત થઈ શકીશ ? જેમ મને બીજા પ્રાણીઓની સહાયતાની જરૂર પડે છે તમ શું તમારે સહાયતાની આવશ્યકતા નહિ હોય ? આવશ્યકતા હોવા છતાં જો તેના ઋણથી મુક્ત થવા માટે પ્રયત્ન ન કરતાં, ફરિયારને ઉપરનું પોલીશ લગાવવાની માફક જો બહારનું ઉપરછતું કામ કરવામાં આવે તો તે શું ઉચિત કહેવાય ? તમે તમારા અંગજ્ઞાને સાદમુદ્ર રાખવા આહો હો, પણ જો તમે તમારું શરીર બરાબર સાદ ન રાખો તો અંગજ્ઞાને સાદ કરવાથી શું વળ્યું ? તમે કપાટ વગેરે ફરતીયરને તો સાદ રાખો, પણ શરીર-સુધારા તરફ જરા પણ ધ્યાન ન આપો તો તે સુધાર છે કે અગાડ એ પણ વિચારવું જોઈએ. તમે જીવનની આવશ્યકતાઓ ઉપર તો બરાબર ધ્યાન આપતા નથી પણ બહારની દૃષ્ટિમાત્રે વધારવામાં જીવનને ખર્ચી નાંખો છો. જે પોતાની ગૃહિણીને શૂલી જઈ સીનેમાની નટી પાછળ

વિસ્તૃત કરીને તમને કહી સંમળાવું છું. પણ આ કયા તો પ્રાચીન જ છે. જ્યારે કોઈ જહારની વસ્તુઓ ઉપર વધારે મુગ્ધ બની જાય છે ત્યારે મહાપુરુષો એ જહારની વસ્તુ પાછળ રહેલા તત્ત્વને જગત સમક્ષ મૂકે છે. જગતને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવવો એ સાધારણ મનુષ્યનું કામ નથી. પણ જેમણે અહંકાર ઉપર વિજય મેળવ્યો છે તે મહાપુરુષો જ જગતને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવી શકે છે અને તેનો સુધાર કરી શકે છે.

મધ્યએ અહંકાર ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. તે કોઈની નિંદા કે ઘુણાથી ગભરાતો નહિ તેમ ‘મારી નિંદા શા માટે કરો છો’ એમ કોઈની સાથે લડાઈ કરવા પણ તૈયાર થતો નહિ. પણ તે તો હમેશાં કોઈનિંદાને જિતવાનો જ પ્રયત્ન કરતો. જ્યારે કોઈ તેને એમ કહેતું કે, ‘તું ઘણું જ ખરાબ કામ કરે છે, તું કોઈને હરે છે,’ ત્યારે તે એમ જ વિચારતો કે, પરમાત્માની પ્રાર્થનાને સફળ કરવાનો સમય નજદીક આવતો જાય છે. સાચા ભક્તો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતાં કહે છે કે:—

“મૌસમ કૌન કુઝિલ સલ કામી

તુમ મેં કાહ છિપાડે. કૃપાનિધિ તુમ ડર અન્તર્યામી ।”

આ પ્રમાણે જે ભક્તો પ્રભુપ્રાર્થના કરે છે તેઓમાં સંસારના કેટલાક માણસોમાં પાપ ભરેલું હોય છે, તેવું પાપ નહિ હોય, તોપણ તેઓ પાપને મોટું રૂપ આપી તેને દૂર કરવાની ભાવના રાખે છે. જે મોટો પાપી હોય છે તે આ પ્રકારની પ્રાર્થના જ કરી શકતા નથી. જેનામાં થોડું પાપ હોય છે તે જ આ પ્રકારની પ્રાર્થના કરી શકે છે. જે પ્રમાણે કાળાં કપડાં ઉપર કાંઈ પડેલો

જોવામાં આવતો નથી પણ કોઈ કપડું ઉપર પડેલા કપડા તરત જળાશ્રય આવે છે, તેમ જેમનું હૃદય ખૂન પાપોથી ભરેલું હોય છે તેમને પોતાનું પાપ જણાતું નથી. પણ જેનામાં થોડું જ પાપ હોય છે તેઓ તો, 'હું બહુ પાપી છું' એમ માની પોતાના પાપને પરમાત્મા સમક્ષ રજુ કરે છે અને એ રીતે પાપને ધોવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

વેદાનિષ્ઠનું કથન છે કે, જો ઝોરડામાં હજા બગ્ગળ થઇ મધં દોષ તો તેને બહાર કાઢી નાંખવાથી તત્કાલ તાજી હવા આવે છે. તે માટે કાંઈ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. આ જ પ્રમાણે જો હૃદયની મંદગી દૂર કરવામાં આવશે તો હૃદયમાં પવિત્રતા જરૂર આવશે. પવિત્રતાને લાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો પડશે નહિ. પણ સર્વ પ્રથમ તો મંદગીને દૂર કરવી પડશે. સોફને એવી આદત પડી ગઈ છે કે, પોતાના હૃદયની મંદગી દૂર કરતા નથી અને પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરે છે કે, મારા હૃદયમાં બહુ જ મંદગી છે એટલે એને દૂર કરો. પણ જ્યારે કોઈ એમ કહે છે કે, તમારા હૃદયમાં બહુ મેઘ છે ત્યારે સોફની આંખો લાલચોળ થઇ જાય છે. આ પદ્ધતિ ખોટી છે. માટે એને તજી દઇ સાચા હૃદયથી પરમાત્માની સમક્ષ તમારા દોષો રજુ કરો અને પછી હૃદયશુદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરો તો જરૂર આત્મકામ્યાલુ થશે.

મધ્યએ પોતાના કર સિધ્ધાને પોતાનો આચારધર્મ સમજવી પોતાના જેવા બનાવી લીધા. આચાર્ય માનવુંજે ભગવાનની પ્રાર્થના કરતાં કશું કે :—

તુલ્યા મયન્તિ મયતો નનુ તેન કિં યા

મૃત્યામિતં ય દદ નાત્મસમં કરોતિ । બકતામરરતોત્ર

જે વૃક્ષને જલસિંચનદ્વારા ઉછેરવામાં આવે છે શું તે વૃક્ષ ફળ-ફુલ આપતું નથી ? જરૂર આપે છે. તે જ પ્રમાણે જે લક્ષ્મીવાનની સેવા કરે છે તે લક્ષ્મીવાન યતી જાય છે. સાચો શ્રીમન્ત તો તે જ છે કે, જે સેવકને પણ શ્રીમન્ત યનાવી દે છે. કોઈ ઘોડાના પૂંછડા જેવા અક્ષરના દેખાવવાળા પણ શ્રીમન્તો હોય છે. પણ સાચો શ્રીમન્ત તો તે છે કે, જે આશ્રિતને પણ પોતાના જેવા યનાવી દે છે.

સકતો કહે છે કે, બ્યારે શ્રીમન્તો સેવકને પોતાની જેવા યનાવી દે છે તો શું પરમાત્મા પોતાના સેવકને પોતાના જેવા નહિ યનાવે ? પરમાત્મા તો—જો સાચો સેવક હોય તો—પોતાના જેવા અવશ્ય યનાવી દે છે.

મધ્યાએ પોતાના ૩૨ શિષ્યોને પોતાના જેવા યનાવી લીધા. તેઓ લોકોની સેવાદ્વારા શાન્તિ અને આનંદ અનુભવવા લાગ્યા. અન્યારમુધી તો તેનું કાર્ય અવરિચ્છિત ચાલ્યું અને તેના કાર્યદ્વારા તેમણે શાન્તિ અનુભવી. હવે એની સાચી પરિક્ષાનો કટાકટીનો સમય આવી પડેાંચ્યો. જે સાચો સેવક હોય છે તે, જેમ નિયમિત અભ્યાસ કરતો વિદ્યાર્થી પરીક્ષાથી ગભરાતો નથી તેમ, જીવન-પરીક્ષાથી પણ ગભરાતો નથી. જે વિદ્યાર્થી નિયમિત અભ્યાસ કરતો નથી તે વિદ્યાર્થી પરીક્ષાને સમયે ડરવા લાગે છે અને હવે શું કરવું ? એવી ચિંતા કરે છે; પણ નિયમિત અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થી તો જેમ પરીક્ષા નજીક આવતી જાય છે તેમ પ્રસન્ન થતો જાય છે, કારણ કે તે એમ સમજે છે કે, હવે હું પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થઈ પ્રમાણપત્ર મેળવીશ.

આ જ પ્રમાણે જે જ્ઞાની અને વિવેકશીલ લોકો હોય છે તે એક કદના સમયે ગભરાતા નથી, પરંતુ કદને પોતાની જીવન-

પરીક્ષા માની તેને રધાવી લે છે અને તેથી પ્રચલિત થાય છે. દારૂ કે તેઓ એમ માને છે કે, જે આ કટ્ટની પરીક્ષામાંથી ઉત્તીર્ણ થઈ ગયા તો પરમાત્માની ભક્તિનું અમને પ્રમાણપત્ર અવશ્ય મળશે.

મધાની સાપ્રવૃત્તિથી મામલોદ્ધને યજ્ઞો જ લાગ પડેલાં છે. દત્તે. ગાળ કે પ્રાણ જન્મેમાંથી દાસને કાંઈ પણ નુકસાન પડેલાં ન હતાં. મધાના શુભ પ્રયત્નથી ભોક્ષાએ વેસ્થામન, દાઝ, ચોગી આદિ પાપપ્રવૃત્તિને છોટી દીધી હતી. તે સમયે દોટલ તો હતી નહિ એટલે દોટલના વિષયમાં તેને કશું કહેવાનું હતું નહિ. જે મધા જેવો મુધારક આજે પણ દોષ તો તે પણ દોટલનું વ્યસન છે. ગાળી કે, આજે દોટલોને લીધે ફરી પાપપ્રવૃત્તિ રધવા પામી છે અને ભોક્ષાએ પાપપ્રવૃત્તિમાં પડી જઈ કેટલા ગધા પાનિત થઈ જાય છે એ તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે જે જનિમાં, કે જે ધરમાં માંમ મદિરાનું સેવન તો શું ! નામ પણ સાંજગરામાં આવતું નથી, તે ભોક્ષા માંસ-મદિરાનું સેવન કરના નથી; પણ તે ભોક્ષાના પુત્રો દોટલોમાં જતાં શીખે છે અને ત્યાં માંસ-મદિરાને આવતી પાપપ્રવૃત્તિમાં પડે છે એવું સાંજગરામાં આવે છે. જે ભોક્ષા માંમનો સ્વાદ ચાખવા માટે અથવા ખીનનું માંસ ખાવાથી અમે દ્રષ્ટપૂટ જનીયુ છે આજે માંસનું સેવન કરે છે તેઓએ એ જુવન ન દેતાં છે કે, માંમના સેવનથી મનોવૃત્તિ તામનિક જની જાય છે અને પશ્ચિમીએ અનેક જાન્યો પે. નાના દારૂ થવા પામે છે. આ નિવાય માંસ ખાનારે એ પણ નમસ્તે લેવું જોઈએ કે, જન અને ખીનના માંસને ઉપયોગમાં લાઈ એ જીએ તેમ આપણું માલ પણ ખીનના ઉપયોગમાં ન આવે જાય કે દાઝ ખીનરાજાને એ જાળ નેવું નથી કે, દાઝ ખીનથી તેમના દાઝની પડી આવડા રૂ. ૮ છે. દાઝ પાનાનાં

તો એટલું જ સમજે છે કે, અમારી પાસે પૈસા છે તો તેનો આવા મોજશોખમાં ઉપયોગ ન કરીએ તો પૈસાથી જીવનનો લાભ શો? આ પ્રકારની દુર્ભાવના સેવનારાઓ દાદ જોવા માફક પદાર્થોની પાછળ પોતાના પૈસાનો અને જીવનનો સર્વ નાશ કરી નાંખે છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે, જો જીવપતિ શિવાજીનો પુત્ર શંભાજી 'મુરા અને સુંદરી'ના કંદામાં ન પડ્યો હોત તો તે 'આપ કરતાં બેઠો સવાયો નીકળ્યો, એ લોછાકિતને સાર્થક કરી શકત. પણ તે મુરા અને સુંદરી પાછળ મોહાંધ બની ગયો અને આખરે તેની ખૂબ જ દુર્દશા થઈ.

મધાના શુભ પ્રયત્નથી બધાને તો શાન્તિ થઈ પણ દારૂ વેચનાર, રંડીઓ તથા રાજ્યકર્મચારીઓને તો તે અશાન્તિકર્તા થઈ પડ્યો. મધો તો તેમને આંખમાં પડેલા કણાની માફક ખટકવા લાગ્યો. તેઓએ વિચાર્યું કે, આ મધાને કારણે જ અમારો ધંધો-રોજગાર ચાલતો નથી. લોછા ઉપર તેનો પ્રભાવ ઘણો છે એટલે તેના કહેવાથી કોઈ અમારે ત્યાં આવતું નથી. માટે મધો આપણા કામમાં બાધક છે એટલે તેને દૂર કરવો જોઈએ એમ વિચારી તેઓએ પોતાનું એક મંડલ ઉમું કર્યું અને મધાને દૂર કરવાનો ઉપાય વિચારવા લાગ્યા કે, રાજાને કહી મધાને તથા તેના ૩૨ શિષ્યાને અહીંથી ગામગદાર કાઢવા. પણ મધાનો તથા તેના ૩૨ સાથીઓનો કોઈ અપરાધ થય્યા વિના રાજાને કહીશું તો તેઓ કંઈકે કંઈકે, મધો તો સાધુપુરુષ છે તો તેને શા માટે ગામગદાર કાઢવો? માટે રાજાને એમ કહેવું કે, "આ મધો તથા તેના સાથીઓ કાંટારાઓ છે અને તેમનાથી પ્રગતને પણ ઘણો જ ત્રાસ થાય છે. તેમના ત્રાસ આગળ રાજાસત્તાનું પણ કાંઈ ચાલતું નથી." આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા મધા ઉપર દુષ્ટિ થશે અને આપણી ઉપર

રાજનો વિશ્વાસ છે એટલે મથાને તથા તેના સાથીઓને ગામગદાર કાઢવાની આપણી યોજના પણ પાર પડશે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, રાજ્યકર્મચારીઓએ પોતાનું મંગલન બળ મજબૂત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. મંગલનગળનો ઉપયોગ આરા કામો ઉમાં કરવાં માટે પણ વપરાય છે, તેમ આરાં કામો થનાં દોય તેને અટકાવવા માટે પણ વપરાય છે. રાજ્યકર્મચારીઓએ મંગલન બળને મજબૂત કરવા માટે જે મંડલ ઉમું દ્યું દ્યું, તેમાં પાપપ્રતિહારા પૈસો કમાતા દના તે લોકો પણ સામેલ થઇ ગયા અને બધાએ એકલા મળી મથા તથા તેના સાથીઓ વિરુદ્ધ એક નિવેદનપત્ર તૈયાર કરી રાજ પામે લઇ ગયા.

અમુક રાજ્યકર્મચારીઓ આપને મળવા આવ્યા છે એ ખબર મગધનરેણને પહોંચાડવામાં આવી. પણ તે વખતે રાજ પણ દારના થેનમાં પડ્યો હતો. ત્યારે દારનું થેન ઉતર્યું ત્યારે રાજ રાજપકચેરીમાં આવ્યો. આવનાં વેંત જ રાજને રાજ્યકર્મચારીઓ કહેવા લાગ્યા કે, "મદારાજ ! રાજ્યમાં બહુ વિમલ ફેલાઇ ગયો છે. આરે બાબુ રાજ્યમાં છુદારાઓનો ઉપડર ઉમે થવા પામ્યો છે અને તેથી પ્રજા ત્રાસી ગઇ છે. અને એ ત્રાસ દૂર કરવા માટે અમને પ્રજાએ આપની સમક્ષ આ નિવેદનપત્ર લઈ મોકલ્યાં છે, જે આપ વાંચી ચોખ્ખું પ્રબંધ કરવાની કૃપા કરો."

રાજ્યકર્મચારીઓએ મથા તથા તેના સાથીઓની વિરુદ્ધ જે નિવેદનપત્ર તૈયાર કર્યું હતું તે નિવેદનપત્ર રાજ સમક્ષ રજુ કર્યું અને તે લોકોએ જેમ મનમાં આવ્યું તેમ માચી ખાટી કરીયાદ રાજને કરી અંબગાવી.

અત્યારે પણ રાજ્યકર્મચારીઓ રાજને વારતવિષ વાત ન દહેતાં, મનગળની વાત કરી રાજના દાન બહેરે છે. લોકો બદારની માર્ગે

કે નરી એવી જાણવારી આપણી ત્યાં નથી. એને જાણવારી ના આ મનપડેવારીમાં હાથ છે.”

સૈનિકોએ મથને ત્યાં તેના શિવોને કહ્યું કે, “તમે પહેલે આપણા ગામ ઉપર તમામ ઘરોનો કે મારે તમે આ દાથકડી ત્યાં પેડી પગર વિચળે પહેરી તો અને આપણી અંગે જાણે. અમને રાત્રીએ તમને પકડવાની આજ્ઞા આપી છે.”

સૈનિકોનું કથન સાંભળી મથાએ ત્યાં તેના શિવોએ દાથ સાંચા કર્યાં. સૈનિકોએ મથને દાથકડી પહેરાવી દીધી. પકડી પગ સાંચા કરવાનું કહ્યું. મથાએ ત્યાં તેના સાથીઓએ પગ સાંચા કર્યાં એટલે સૈનિકોએ પગમાં પગ પેડી પહેરાવી દીધી. સૈનિક પેડી ત્યાં દાથકડી પહેરાવી અગિયારના પૂર્વક આનંદ કરવા લાગ્યા. ત્યારે મથો ત્યાં તેના સાથીઓ પગ દાથ અને પગમાં સ્થળના આશ્રુઓ પહેરવાં મળ્યાં એમ વિચારી દર્પ પામવા લાગ્યા. એટલી, અન્યાયાર કે અન્યાય કરી દાથ પગમાં પેડી પહેરવી અત્યંત પગ અત્યાચાર અનાચારને દૂર કરવા માટે કદાચ દાથકડી કે પેડી પહેરવી પડે તો સેવકોએ એમ સમજવું લેઈએ કે ‘અગતે સેવાના આશ્રુઓ પહેરવાનાં મળ્યાં છે.’ સેવકોને આવાં આશ્રુઓ વધારે શોભા આપનારાં હોય છે.

સૈનિકોએ ત્યારે મથાને ત્યાં તેના સાથીઓને પકડી દાથ-પગમાં પેડી પહેરાવી ત્યારે ગામના લોકો અથા એકત્રિત થઈ ગયા અને મથા સામું જોવા લાગ્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે, “મથો જો થોડો ઘણો ધીરારો કરી દે તો આપણે આ આખી સેનાને મારી નસાડી મૂકીએ. કદાચ સેના આપણને મારવા દોડશે પણ તે આપણામાંથી ફેટલા જણાને મારશે! મથાએ ઉચ્છેરાચેલા લોકોને

વ્યાખ્યાન: જન સેવા (૪)*

પ્રાર્થના

શ્રી મુનિસુત્રત સાદબા, દીનદયાલ દેવા તણા દેવ દે;
તરણતારણ પ્રભુ મો લણી, ઉત્તમવલ ચિત્ત સમઠે નિત્ય મેવદે;
શ્રી મુનિસુત્રત સાદબા.

શ્રી મુનિસુત્રત લગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. પોતાની લઘુતાનું ભાન થવું એ પ્રાર્થના કરવાનો સાર છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે પોતાની મોટાઇ, પોતાનું અભિમાન, પોતાનો અહંકાર વગેરેને છોડી દેવાં જોઈએ કારણ કે, ત્યારે જ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા પ્રગટે છે.

આ પ્રાર્થનામાં પરમાત્માને ‘દીનદયાળુ’ કહેવામાં આવ્યા છે. ત્યારે પરમાત્મા ‘દીનદયાળુ’ છે ત્યારે તેની પ્રાર્થના કરનારે દીન બનવું જોઈએ. દીન બનીને જ ત્યારે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે ત્યારે જ પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા પ્રગટે છે. દીન બે પ્રકારે થવાય છે. એક તો સાચા હૃદયથી દીન બનવું અને બીજું દીન બનવાનો ઢોંગ કરવો. પોતાનામાં કયા પ્રકારની દીનતા છે

એ બતાવવા માટે હું મારી પોતાની જ અપૂર્ણતા પરમાત્માની મુમક્ષુ રજુ કરું છું. તે ઉપરથી તમે તમારી અપૂર્ણતાને જુઓ અને તમે સાચા હૃદયથી દીન બન્યા છો કે દીન બનવાનો ઢોંગ કરો છો, એ વાતનો નિર્ણય કરો. જો તમે સાચા હૃદયથી દીન બન્યા નથી પણ દીન બનવાનો કેવળ ઢોંગ કરો છો તો તમે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાને ચોક્કસ બન્યા નથી એ નક્કી માનજો. આ પ્રાર્થનામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે:-

“હું અપરાધી જ્ઞાત્વિનો જનમ જનમ ગુના વિત્યા મરપૂરયે।”

“હે પ્રભો! હું અપરાધી છું. મેં ઘણાં પાપો કર્યા છે, વગેરે.” આ પ્રમાણે પરમાત્મા પ્રત્યે હું વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું.

મારી આવી પ્રાર્થના માંજળી કદાચ તમે એમ કહેશો કે, અનેક પાપો કરનારો અપરાધી તો કાર્મ હત્યારો કે માર જ હોય શકે; પણ જે સાધુ કે આવક છે તે આવે અપરાધી હોય ન શકે અને ત્યારે તે અપરાધી નથી ત્યારે પરમાત્મા પ્રત્યે ‘હે પ્રભો! મેં અનેક પાપો કર્યા છે, હું બહુ અપરાધી છું’ આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી તે શું ઠીક છે? હું કહ્યો અને કરો અપરાધી છું એ હું સાર્વત્રી દષ્ટિએ મારી ઉપર વિચાર કરી શકું. પોતાના વિષે જે નિમિત્ત વિચાર કરી શકાય છે તે ખીજા ઉપર કરી શકાતો નથી. સાર્વત્ર તો કહે છે કે, બહારના પાપોને સમજવાં તો સરલ છે પણ પાપના મૂળમ માર્ગને સોધવો તે બહુ જ મુશ્કેલ છે. કેવળ બહારથી દિસાતી પાપ ન કરવાને કારણે પોતાને નિરપરાધી માનવો એ જુલમકારેલું છે. કારણ કે,

अहं संशयिं टाणेहि जेहि निबन्धा न एवम् ।

અહમ સંશયી ટાણેહિ જેહિ નિબન્ધા ન એવમ્ ॥ ઉત્તરાખ્યન મુત્ર

શ્રી ઉત્તરાધ્યન સુત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, મર્મ, ક્રોધ, પ્રમાદ, રોગ અને આલસ્ય એ પાંચ કારણોને લીધે પરમાત્માની ભક્તિ અને પ્રાર્થનાની શિક્ષા મળી શકતી નથી. આ પાંચ કારણોને દૂર કરી પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનો. જોમ સિદ્ધાન્તુ દ્વય સુવર્ણના પાત્રમાં જ ટકી શકે છે, સામાન્ય પાત્રમાં ટકી શકતું નથી તેમ પરમાત્માની શિક્ષા પણ યોગ્ય પાત્ર હોય તો જ તેમાં ટકી શકે. સામાન્ય પાત્ર હોય તો પરમાત્માની શિક્ષા ટકી શકતી નથી. માટે પરમાત્માની શિક્ષાના યોગ્ય બનવા માટે ક્રોધ, પ્રમાદાદિ દોષોને નાશ દઈ આત્માને યતન કરવો જોઈએ. પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે મેં તો દીક્ષા લીધી છે એટલે મારે તો પહેલાં શિક્ષાને પાત્ર બનવું જોઈએ. પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે આત્મા ક્રોધાદિ દોષોથી રહિત થયો છે કે નહિ એ પહેલાં જોવું જોઈએ.

તમે કોશિએ આવધારિક શિક્ષા લીધી છે એટલે તમે થોડામાં જ સમજી શકશો. મારે તમને એટલું જ કહેવાનું છે કે, તમારી શિક્ષાનો દુરુપયોગ ન કરો, તેને ઉલ્ટે માર્ગે લઈ ન જાઓ પણ તેનો આત્માના હિત માટે ઉપયોગ કરો.

પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે અને તેમની પ્રાર્થનાની યોગ્યતા મેળવવા માટે સર્વ પ્રથમ આત્મામાં ક્રોધ, અભિમાન વગેરેનું પાપ કેટલું છે તે જોવાની જરૂર છે.

જો આ આત્મા ભણે ઉપરથી દેખાતી હિંસા કરતો ન હોય તો પણ એને એવું અભિમાન હોય કે, 'હું હિંસા કરતો જ નથી' તો એવું અભિમાન પણ હિંસા છે. આ જ પ્રમાણે આ આત્મા ભણે ઉપરથી જુદું બોલતો ન હોય પણ હું જુદું બોલતો જ નથી

એવું અભિમાન હોય તો તે અભિમાન પણ એક પ્રકારનું જૂઠું જ છે. અને તે પણ દિમાજ છે. કાંઈ સદ્ગુણીના સદ્ગુણ લેઈ પ્રમોદ પામવાને મદ્યે તેના તરફ દેખ કરવો અને એ સદ્ગુણીને નીચે ગાડવાનો પ્રયત્ન કરવો એ પણ દિમાજ જ છે. આ બધાં આત્માના અપરાધો છે. મૂત્રમાં આઠ પ્રકારનાં મદોનું વર્ણન કરવામાં આપ્યું છે. જાતિમદ, કુળમદ, જાગમદ, રૂપમદ, લાભમદ, તપમદ, મૂત્રમદ અને મત્તામદ. આ આઠ પ્રકારના મદોથી-અર્ધકારોથી પાપની પ્રગતિ થાય છે માટે પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે અને તેમની પ્રાર્થનાની ચોગ્ધના મેગવરા માટે આ આઠેય મદોમાંથી કાંઈપણ મદ દોષો ન લેઈએ.

આ દષ્ટિએ ત્યારે હું મારા આત્માના અપરાધો તપાસું છું ત્યારે મારામાં ઘણી ત્રુટિઓ હજી રહેલી છે એવું મને જણાય છે. એટલે હું પરમાત્મા પ્રત્યે

‘હું અપરાધી અમાદિનો જનમ જનમ ગુના કિયા મરપૂરકે’
આવી પ્રાર્થના કરું તો એ દષ્ટિએ કાંઈ ખોટું કહેતો નથી. મોટા મોટા વિદ્વાનોએ પણ એ વાત બહુ વિચારીને જ કહી છે કે:-

હું સરખ નિજ છોડી રખો પરપુરમલે;
કીન્નો દહર આણી વિષય તુષ્ણામલે
આદ્ય બલ્ય વિભાવ કહ રવિ આપણી,
બુઝ્યો નિશ્વાસય દોષ હું પરબળી
અવગુણ દાંડણ કાઠ કહ જિનમત કીવા;
ન તનું અવગુણની શાલ અનાદિને જે પ્રીવા.

દેવચંદ્ર શાસ્ત્રી

આ દેવચંદ્રી આપણે એમ સમજાવું લેઈએ કે, “આ આત્મા ક્યાં ક્યાં જુઓ પડ્યો છે ? આ આત્મા જે કિયાએ અવગુણોને

ત્યાગવા માટે કરતો હતો તે જ ક્રિયાઓદાર તે અવગુણોને દાંડવા તો આહતો નથી ને ? જેમ આજના લોકો સારા દેખાવવા માટે ભાડે કપડાં લઈને પણ ફોટો પડાવે છે, તેમ હું ! આત્મા તું ખીજની આગળ સારા દેખાવવા માટે અવગુણોને નાશ કરનારી ક્રિયાને અવગુણોને જ દાંડવા માટે તો નથી કરતો ને ? જે તું આવી જ ચાલાકી કરી તારા જ આત્માને હગતો હો તો હવે એ ચાલાકી છોડી દે અને અવગુણોને દાંડવા માટે નહિ પણ તેને દૂર કરવા માટે ક્રિયાઓ કર તો તેમાં તારું જ કલ્યાણ છે.”

જ્યારે લોકો ગિમાર પડે છે ત્યારે કર્મનો દોષ કહે છે પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, કેવળ કર્મને દોષ દેવાથી કાંઈ રોગ આપ્યો જતો નથી પણ રોગનો નાશ કરવા માટે રોગના મૂળ-પાપનો નાશ કરવો જોઈએ. પાપને લીધે જ્યારે સંકટ માથે આવી પડે છે ત્યારે લોકો વધારે પાપ કરવા લાગે છે આ એ લોકોની ગંભીર ભૂલ છે. સંકટના સમયે ધૈર્ય રાખી પરમાત્માની સાથે પ્રેમસંગઘ જોડવો જોઈએ. જ્યારે લોકો રોગી થાય છે ત્યારે તેમને ડૉક્ટર પ્રિય લાગે છે; વિદ્યા ઓછી હોય છે ત્યારે વિદ્વાન પ્રિય લાગે છે; ધનની જરૂર હોય છે ત્યારે ધનવાન પ્રિય લાગે છે; તે જ પ્રમાણે જ્યારે પોતાનામાં પાપ વધે ત્યારે પરમાત્મા પણ પ્રિય થવા જોઈએ. જે પોતાના પાપોને જોઈ સંવેદના પ્રગટશે તો પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ પણ વિશેષ જાગશે. પણ લોકો પાપને છુપાવવા ચાહે છે, દૂર કરવા ચાહતા નથી. તેઓ પાપ કરતાં જાય છે પણ પાપી કહેવડાવવા ચાહતા નથી. પણ પાપને છુપાવવાથી પાપ ઘટતું નથી ઉત્તરું વધે છે. માટે પાપનું નિરીક્ષણ કરી તેનો જેટલો પશ્ચાત્તાપ કરશો તેટલા તમે પરમાત્માની સમીપ જઈ શકશો. હું બહેનોને પણ એ જ કહું છું કે, પાપને છુપાવશો કે દખાવશો નહિ પણ પાપનું પ્રાયશ્ચિત

કરી તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો તો પરમાત્મા પ્રતિ પ્રેમ જાગશે. એમ ન થવું વેળાએ કે, ઉપરથી તો નમે પતિવ્રતા સ્ત્રી હોવાનો ડાંગ કરો અને અંદરજાને અતીતિમય ભાવના ભાવો. માટે પોતાના પાપોનું દમ્બેશાં નિરીક્ષણ કરતા રહો અને તેને દૂર કરવા માટે સક્રિય પ્રયત્ન કરતા રહો.

સવાર-સાંજ પ્રતિક્રમણ કરવાનો ઉદ્દેશ પણ આપણાથી જે આખા દિવસ કે આખી રાતમાં જે પાપો થયાં હોય એ પાપોથી પાછા કરવાનો છે. પ્રતિક્રમણનો શાબ્દિક અર્થ ‘પાછા ફરવું’ થાય છે, પણ શુભ કાર્યથી પાછા ફરવું એવો દ્વિતીયો અર્થ ન કરે. અશુભ (પાપ) કાર્યથી પાછા ફરવું એ પ્રતિક્રમણનો ઉદ્દેશ અને અર્થ છે. જગવાન મદાવીરે આપણા માટે પ્રતિક્રમણ મર્મ જનાર્યો છે. જગવાન પાર્શ્વનાથના શિષ્યો તો દ્રાહ વખત પ્રતિક્રમણ કરતા હતા અને દ્રાહ વખત નહિ. ત્યારે દ્રાહ પાપપ્રવૃત્તિ થઈ છે એમ તેમને જણાતું તો તેઓ તેનું પ્રતિક્રમણ કરી સેતા, નહિ તો નહિ. પણ જગવાન મદાવીરે તો પ્રતિક્રમણ કરવું આવશ્યક-અવશ્ય કરવા મોઝ-જનાર્યું છે. તેમણે તો પોતાના શિષ્યોને સવાર-સાંજ પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા આપી છે. માટે પાપનું પ્રાપ્તિ કરવા માટે પ્રતિક્રમણ કરો અને એ રીતે પાપને દૂર કરો અને આમ કરી ત્યારે નિષ્પાપ બનશો ત્યારે પરમાત્માની શ્રિહાના પાત્ર અને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાને યોગ્ય બની શકશો.

મન, વચન અને કાર્યના યોગથી પાપ થાય છે. મનથી પણ પાપ થાય છે, વચનથી પણ પાપ થાય છે, કાર્યથી પણ પાપ થાય છે અને ત્રણેયના યોગથી પણ પાપ થાય છે.

વચનનાં પાપો તો પ્રકટ પણ થઈ જાય છે પણ મનનાં પાપોને મોજી મનને છે અને જ્યાંસુધી મનનાં પાપો જાણી નીકળતાં

નથી ત્યાંમુઠી કેમ કહી શકાય કે, હું અપરાધી નથી ! એટલા માટે મનનાં પાપોને સર્વથા દૂર કરવા જોઈએ અને તે માટે હંમેશાં આત્માને જગૃત રાખવો જોઈએ. જ્યારે આત્મા, મન, વચન અને કાયાનાં પાપોથી રહિત થઈ નિષ્પાપ અને છે ત્યારે પરમાત્માની શિક્ષાને અને પ્રાર્થનાને યોગ્ય અને છે. આત્માને નિષ્પાપ બનાવવા માટે એક ભાવના હંમેશાં ભાવવી જોઈએ. એ ભાવનાને કવિઓએ જાહુ જ સરસ રીતે વ્યક્ત કરી છે. એ ભાવનાને તમે જ્યાં લઈ જવા ચાહો ત્યાં લઈ જઈ શકો છો. મારે તો એ ભાવનામાં શું તત્ત્વ રહેલું છે એ જૈનદષ્ટિએ સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ. એ ભાવના કંઈ છે ? તે માટે કવિઓએ કહ્યું છે કે :—

સુનેરી મૈને, નિર્વલ કે વલ રામ

પિછલી સાલ મહં સન્તનકી આઢે સંવારે કામ,

જવલગ ગજ વલ અપનો વરત્યો નેક સરોઈ નહીં કામ

નિર્વલ હો વલરામ પુકારે આઢે આઢે નામ. સુનેરી

આત્માને રામબલની આવશ્યકતા રહે છે એટલા માટે રામબલ આવે એવી હંમેશાં ભાવના ભાવવી જોઈએ. રામબલને આત્મબલ અથવા પરમાત્મિક જળ પણ કહી શકાય. નામમાં બેદ ગમે તે હોય પણ સાચી આત્મશક્તિને પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના રાખવી જોઈએ.

માની કોટી દશરથના પુત્ર રામને જ રામ કહેતા નથી પરંતુ તેઓ તો કહે છે કે,

રમન્તિ યોગિનો યમ્મિન. ઇતિ રામ :

અર્થાત્ :—યોગી કોટી જેનામાં રમણ કરે છે તે રામ છે. આ દશરથી દશરથના પુત્ર રામનો નિર્ભય કરતામાં આવ્યો નથી પણ રમણી દશરથ છે એ જ સાચા રામ છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

તમે ભોક્ષા પણ આપું જ શમજલ પ્રગટાવો. પણ આપું શમજલ પ્રગટાવવા માટે તમારે આત્મના વિહારને દૂર કરવો પડશે. જેમ જેમ તમારો આત્માનો વિહાર દૂર થતો જશે તેમ તેમ તમારી આત્મશક્તિ પ્રગટ થતી થશે. આત્મશક્તિ હવે તમને વિમાસ દેશે તો તે શક્તિ તમારી પાસે જ છે. આ શક્તિ તમારા પોતાનામાં જ છે એ વાતની સાબીતી માટે બીજાની સાક્ષી આપવાની જરૂર નથી; કારણ કે, સાક્ષી તો તેમની દેવી જોઈએ કે, જેમાં પોતાને સંદેહ હોય અને જેમાં સંદેહ ન હોય ત્યાં સાક્ષીની જરૂર રહેતી નથી. જો તમે શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે તૈયાર હો તો તો બીજાની સાક્ષી લેવી કંઈ મશ્વારો દાવો માંડવો હોય તો બીજાની સાક્ષી લેવાની જરૂર પડે છે. પણ જો દાવો જ માંડવો ન હોય તો સાક્ષી લેવાની પણ જરૂર રહેતી નથી.

આજ પ્રમાણે જો તમારે આત્મશક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો હોય તો દમરો મદાપુરોની સાક્ષી આ વિશે આપી શકાય એમ છે. હું જાતી વખતે તમને બીજું તો શું કહું ? હું તો તમને એટલું જ કહું છું કે, આ આત્મશક્તિને પ્રગટાવો તો બધી શક્તિઓ તમારામાં પ્રગટી જશે.

આ આત્મશક્તિ તમારામાં ક્યાં રહેલી છે તે જોવા માટે, પહેલાં તમારો આત્મા ક્યાં છે ? એ તપાસો. આ શરીર આત્માના આધારે ટકેલું છે. શરીરમાં જે કંઈ થાય છે તે આત્માની શક્તિને લીધે થાય છે. આંખની પલક ઊઠી કે નીચી થાય છે તે પણ આત્માની શક્તિને લીધે થાય છે. તમે જો આત્માને આ ચર્મચતુષ્થી જોઈ શકતા નથી; પણ તમે જરા ને ત્રિં જોડો વિચાર કરશો તો તમને જણાશે કે, આત્મશક્તિદ્વારા જ શરીરની બધી ક્રિયાઓ થાય છે. જે આત્મશક્તિદ્વારા શરીરના બધાં કામો થાય છે તે

ઓના કહેવા પ્રમાણે વચર વિચારે તેવીશે જણાને દાથીના પગ તમે કચડાણ કરી નાખવાનો દુકમ આપી દીધો.

રાગ્નઓના સિપાલીઓએ રાગ્નના દુકમ પ્રમાણે જાંવી વ્યવસ્થા કરી લીધી. નગરના જાંવાં સ્ત્રીપુરુષો મેદાનના યોગાનમાં રાગ્નનું આ નવું કૌતક જોવા એકઠા થવા લાગ્યા. મધાને તથા તેમના સાથીઓને પણ યથાસમયે મેદાનના યોગાનમાં લાવવામાં આવ્યા અને તેમને કહેવામાં આવ્યું કે, તમે તમારા ઇષ્ટદેવનું અંતિમ સ્મરણ કરી લો. કારણકે, તમને તમારા કૃત્યનું આજે કમ મળવાનું છે.

મધો તો આ આંજળી ખુલ પ્રમુખ ઘણે અને વિચારવા લાગ્યો કે, “આજે અમારા કૃત્યનું કમ મળશે એ તો મારું જ છે ને?” તેણે તેના સિપોને કહ્યું કે, “તમે માથ કહેવાથી નહિ પણ સ્વેચ્છાએ માથ સિપો થયા છે માટે તમે જરાપણ સંકટના સમયે ગમરાશો નહિ. સૌથી આગળ હું સુપ્રસ એટલે દાથી પહેલાં મને જ કચડશે. તમે જ્યાં મારી પાછળ રહેશો, તમે ગમરાશો નહિ પણ ધીર રાખશો તો જાંવું મારું થશે.”

મધાએ સિપોને જે ઉપદેશ આપ્યા તે જિંમે ચંદનખાણાની કથામાં જે કવિતા કહેવામાં આવી છે, તે કવિના અર્ધ કહેવામાં આવે તો અરથાને તો નહિ જ મળાય. આ કવિતાનો ભાવ મધાના ઉપદેશ સાથે સંબંધ ધરાવે છે, માટે અહીં પણ તે કવિતા કહેવી ઉચિત છે. તમે પણ આ કવિતાની ભાવના આત્મામાં ઉનારો તો તેના તમારું કચડાણ જ રહેલું છે.

મધો પોતાના સિપોને કહે છે કે :—

શાન્ત સમર મેં કબી બુલ કર મેલં નદીં ખોના દોખા ।

પરમદાસ બહે દિલ પર દો કિનુ નદીં રોના દોખા ॥

હે! ખાસ વ્હાલા સિધ્ધો! આ સમયે ઉચ્ચ ભાવના પડે તમારા ચિત્તને ખૂબ જ પ્રસન્ન રાખજો; કારણ કે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવાથી ચિત્ત હમેશાં પ્રસન્ન રહે છે. એવો ખોટો વિચાર મનમાં ભાવશે નહિ કે, "અમે સારાં કામો કર્યાં" તો પછી અમને જ દંડ કેમ મળે છે! ન્યારે અમને સારાં કામોનું અણુ ફળ મળે છે તો શું આ જ ધર્મ કે ઇશ્વરની આરાધનાનું ફળ છે! ન્યારે અમને હાથીના પગ તળે હચમચાઈ નાંખવામાં આવે છે ત્યારે અમારો ધર્મ ક્યાં મળે!" આ પ્રકારનાં ખોટાં વિચારોને મનમાં ભાવશે નહિ.

આવા સંકટના સમયે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવી એ સામાન્ય જનતા માટે સરલ નથી. એ આવા સંકટના સમયે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવામાં આવે તો કોઈને કોઈ વખતે આત્માનું કત્યાણુ અવસ્થ થાય છે, કશું પણ છે કે:—

‘अनेकजन्मसंसिद्धिस्ततो याति परां गतिं ।’—गीता

મધાએ કશું કે, કોઈ આ સમયે ખરાબ ભાવના ભાવશે નહિ. પરંતુ સામાન્ય વક્ષ કે પૃથ્વીની જેવી ભાવના ભાવશે. વક્ષ ઉપર કોઈ પથ્થર ફેંકે છે તો વક્ષ સામું પથ્થર ફેંકતું નથી પણ બદલામાં મીઠું ફળ આપે છે. વક્ષ એવી તકરાર કરતું નથી કે મને પથ્થર મારનારને મીઠું ફળ શા માટે આપું!

શું વક્ષની જેવી ઉચ્ચ ભાવના તમે ભાવો છો? તમે વક્ષનાં મીઠાં ફળ તો આજો છો પણ તેના બદલામાં કડવારા પેદા કરો તો તમે વક્ષથી પણ હિતરતા નથી? માને કે, કદાચિત્ત વક્ષ એમ કહે કે, તમે મારા ફળ ખાનારાઓ કોણ છો? તો તમે એ વક્ષને નકામું કહી ઉખેડી ફેંકી દેશ પણ તૈયાર થઈ જશો પણ ન્યારે તમારી જ ઉપર સંકટો આવ્યા પડે ત્યારે તમે એમ કહો કે “એવા ધર્મને શું

કરે! એવા 'સર્વની સ્તી કરનાર છે.' એ વા એ સત્યની પદપ્રમાણ નથી? એટલા મહત્ત્વ મને તેણે સંકલ્પના બદલ આપેલા પાપનું 'ભાવનાતઃ વિજિત્વમાદન' એ કથાનુસાર વિનંતે એ દર્શનને પ્રસન્ન જ રાખવું નિર્ણયે. અત્યારે આપના વિશે કહેવામાં વિશેષ સરળ નથી. એટલે મનાડે તે કાળે મંત્રાપદ્ય કહેવામાં આવતું છે તેને લક્ષ્યમાં ઉતારે એ પાપ કાળાનું જ છે.

મધ્યમ પોતાના શિષ્યને કહ્યું કે, આ આપના કાર્યનું કળ મળી રહ્યું છે એમ માનશે નહિ. આ સંકલ્પ તો આપના કાર્યની પરીક્ષા છે, કળ નથી. પ્રકૃતિ પામેલી મને એવી વિદ્યા મળી છે કે, ત્યારે આંખમાં મંડરી આપે છે ત્યારે કોયલ ફફ-ફફ એમ મીડા સ્વરે ફજવા લાગે છે અને કાગડાઓ તેને મારવા માટે તેની પાછળ પડે છે પણ કોયલો એથી કાંઈ એમ વિચારતી નથી કે, કાગડાઓનું મારવું એ મારા સ્વરનું કળ છે? કાગડાઓ પાછળ પડ્યા છતાં અને મારવા છતાં પણ કોયલ તો મીડા સ્વરે ફજવાનું છોડી દેતી નથી.

ત્યારે કોયલો પણ મારવા છતાં યદક્ષામાં મીડા સ્વર સંભળાવે છે, ત્યારે તમારા જેવા વિવેકશુદ્ધિને બારણુ કરનારાઓને ગાળા-ગાળાની સામે ગાળો ભાંડવી અને મારના યદક્ષામાં સામે માર મારવો એ શું ઉચિત છે? ત્યારે કોઈ એમ કહે કે, "શું ત્યારે અમારે ગાળો અને માર સહી લેવાં? આ તો કાયરતા છે." આ ભૂલ છે. સહિષ્ણુતા કેળવવામાં કાયરતા નહિ પણ વીરતા છે. જે વીર હોય છે તે જ સહિષ્ણુતાનું મહત્ત્વ સમજી શકે છે અને તેને અપનાવી શકે છે.

મધ્યમે પ્રકૃતિની શિક્ષા સમજાવતાં આગળ કહ્યું કે, "જુઓ! કોઈ ગમે તેવું કરે તો પણ પ્રકૃતિ તો પોતાનો સ્વભાવ છોડતી નથી. આ જ પ્રમાણે તમે પણ તમારો સ્વભાવ છોડી વિભાવમાં

તે નદિ. જુઓ ! સામે મહેલ-મળ દારી ધમધમક કરેલો કાંડો
 બપુનો કમરો આલે છે, અને આપણે કમરી નાંખે તો પણ
 મેં રાત, કમરોની કે દારી કપર કે માવન કપર જમણાં ફાંચ
 ફેર કરેલો નદિ. મેં એ અન્ય-અન્યોનો નાશ થાય એવો વિચાર
 બંધ કરેલો નદિ એમાં જ આપણા અન્યધર્મોનો વિલય મહેલો છે,
 મેં તે અનુપાલોચીનું પણ બધું માર્યું અને તેમનું અગાધ ન
 બદનાં તમારી ફાંચ જૂલ થઈ દોષ તે તપાસે અને તેને દર
 રો. પણ એ તમારી ફાંચ જૂલ થઈ નથી તો એ નિમિષ માનવે
 , તમારો ફાંચ વાળવાનો કરી શકે એમ નથી."

શ્રી આચાર્યશ્રી સૂતના પહેલાં અનુરકધર્મો એવી જાવના
 જાવનામાં આવી છે કે, એ જાવનાને જીવનમાં રથાન આપવાથી
 પણ થઈ જ ન શકે. તેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે :—

‘અસ જાતુ નેરિય, અસ જાતુ મોદે. અસ જાતુ મારે’

અર્થાત્—આ દિશાનું પાપ જ નરક છે, આ દિશાનું પાપ જ
 શોક છે અને આ દિશાનું પાપ જ માર-કટ છે. એ પાપને પોતાના
 જાતમાં છુપાવી રાખવાનો અર્થ જ નરકને આમંત્રણ દેવાનો છે.
 પ્રભુ કહે છે કે, પાપને પાપ જ ન માતો પણ નરક માતો. ત્યારે
 જાતમાં પણ પાપ દોષ ત્યારે જાતમાં જ નરક છે એમ માનવું.

શ્રી અનાથી મુનીએ પણ કહ્યું છે કે :—

અપ્પા નરં ઘેમરણી—[શ્રી ઉ૦ ૨૦-૩૬]

અર્થાત્ :—વૈનસ્પી નદી જાતમાં જ છે.

આ પ્રમાણે ઉચ્ચ જાવનાને જીવનમાં તમે રથાન આપે તો
 તમારામાં પાપ રહેવા પામશે નદિ.

મનુષ્યને આત્માને પોતાના પાપોને મરના સમજાવવા કહે છે. "અહરંત્યમ્" એમ કહેવા ન શકાય એમ છે. આત્મા પાપોના મરને આત્માને કદાચ મરનાથી કે મરણ નથી, કે પાપ પાપના ને મરણથી મરનામય છે. આત્મા ના પાપના ને મરણથી અને મરણના પાપો કેમ મરણ પાત્ર નથી. પણ તેમ એ વિશ્વાસ મળે છે આત્માને સદાગત અને મરણ કદાચ છે અને ને આત્માને મરણથી છે."

તેમ પણ પાપોના મરના ઉપર દર વિશ્વાસ રાખે અને જાગરૂ માર્ગમંત્રણ કરવા મળે, પછી મને મરણ પાત્રો પાપોના ઉત્કેદ કરવા નિવાર થઈ જાય તેમજ પાપોના ઉત્કેદ દૂર કરી શકે એમ નથી. ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે:—

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહન્તિ પાવકાઃ ।

ન ચૈનં કલેદયન્ત્યાપો ન શોષયન્તિ મારુતઃ॥-ગીતા

આ આત્માને કોઈ શસ્ત્રો છેતરી શકતા નથી તેમ કોઈ અગ્નિ પણ તેને જાળી શકતો નથી. આ આત્મા તેથીશ ભાગદોષમ મુક્તી નરકની અવસ્થા ભોગવી આવ્યો છે છતાં તે અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ધર્મ આત્માનો સ્વભાવ છે વ્યારે આત્માનો સ્વભાવ આવો છે તો પછી ધર્મને કોઈ કેવી રીતે નષ્ટ કરી શકે?

મધ્યાએ પોતાના શિષ્યોને જાવનાદાર આત્મશક્તિનો પરિચય આપ્યો. મધ્યાના હૃદયમાં તો તે જાવના સાકાર રમતી હતી. તે કેવળ ખીનને ઉપદેશ આપવામાં માનતો ન હતો. તે તો પોતાના જીવનમાં ઉપદેશને મૂર્તરૂપ આપતો હતો. મધ્યાએ સામેથી મદોન્મત દાથીને દોડતો આવતો જોયો એટલે તે દાથી પહેલવહેલાં પોતાની ઉપર પગ મૂકે એ દષ્ટિએ જાધાની મોખરે તે જઈ સૂઈ ગયો અને શિષ્યોને પાછળ મૂકી જવાનું કયું. લોકો આ દરમિયાન જોઈ શોરમકોર કરવા લાગ્યા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, “આ લૂંટારાઓ કે ચોર ક્યાં જાય છે ! તેમની મુખમૂઠા ઉપર તો કેવી શાન્તિ પથરાયેલી છે ! આવી શાન્તિ લૂંટારાઓની મુખમુઠા ઉપર હોય ખરી કે ?” આ પ્રમાણે નગરવાસીઓ કંપાંત કરવા લાગ્યા અને તેમાંના કેટલાક તો રોવા પણ લાગ્યા. મધ્યાએ જાણે પોતાની જાન જાવનાદાર જાધા લોકોનું હૃદય જીતી લીધું ન હોય એવું જણાવ્યું હતું.

દારના ધેનમાં અને સત્તાના મદમાં મસ્ત બનેલો રાજા અભિમાનપૂર્વક આજ્ઞા દેવા લાગ્યો કે, “એ ગદમારો ઉપર દાથીને છોડી દો અને એ દાથીના પગતજે એ ગદમારોને કચડાવી નાંખો.”

રાજાના આ હુકમ પ્રમાણે માવતોએ દાથીને છૂટો મૂકી દીધો અને એ મદોન્મત દાથી દોડતો દોડતો મધ્યા વચેરેની પાસે આવ્યો. પણ મધ્યાને સૂંધીને, જેમ નામ દમનીને સૂંધતા જ પાછો બાગે તેમ, પાછો બાગ્યો. આ દરમિયાન જોઈને લોકો ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા પણ મધ્યાની વિરૂદ્ધતા જે દર્મચારીઓ વચેરે હતી તેઓ રાજાને કહેવા લાગ્યા કે, “મહારાજા ! આ લોકો કેટલા જાધા ગદમારો છે તે આપ જોઈશું ને ? એ લોકો જાદુ પણ જાણે છે !”

રાજાએ કહ્યું કે, “તમારું કહેવું જરાજર છે. જાદુનો પ્રભાવ પડે છે એવું સાંજગવામાં આવે છે, એટલે કદાચ એ લોકોના

જાનના પ્રભાવથી જ દાથી પાછો ભાગ્યો હોય ! ખેર ! કાંઈ વધી નહિ. ખીન્ને દાથી લાવો અને એ દાથીદાર એ કોકોનો કચડાણ કઢાવી નાંખો.”

રાજના હુકમથી ખીન્ને દાથી લાવવામાં આવ્યો પણ તે પણ પહેલા દાથીની માફક મધાને સૂંઘીને પાછો ભાગી ગયો.

આ પ્રમાણે ત્રીજે, ચોથો એમ ક્રમશઃ સાત દાથીઓ લાવવામાં આવ્યા પણ તે બધા પહેલા દાથીની માફક મધાને સૂંઘીને પાછો ભાગ્યા.

રાજ આ બધી આશ્ચર્યજનક ઘટના જોઈ વિચારવા લાગ્યો કે, “ આ કાંઈ જાદુની અસર નથી. આમાં કોઈ ખીજું કારણ હોવું જોઈએ. એમ ધારી તેને મધાને પોતાની પાસે બોલાવવાની આજ્ઞા કરી.”

રાજના હુકમથી સિપાહી મધાની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, “ ઉઠો ! ઉઠો ! તમને રાજ બોલાવે છે.”

મધાએ કહ્યું કે, “ અમને બોલાવીને રાજ શું કહેવા ધારે છે ? અમે તો એ જ જોવા ચાલ્યો છીએ કે, અમારામાં પાપ છે કે નહિ ? અને જો પાપ હોય તો દાથી અમને કચડી નાંખે એ જ સારું છે.”

સિપાઈએ કહ્યું કે, “ તમારે જે કાંઈ કહેવું હોય તે રાજને કહેજો.”

મધાએ કહ્યું કે, “ હીક, ચાલો હું ઉઠું છું.”

મધો ઉઠ્યો અને પોતાના શિષ્યોને કહેવા લાગ્યો કે, “ હું હમણાં આવું છું. તમે કોકો આ જ પ્રમાણે મુતા રહેજો, જરાપણ ડરશો નહિ અને હું તમને છોડીને ચાલ્યો જઈ છું એમ પણ ન માનજો. હું હમણાં જ પાછો આવું છું.”

મયો રાત્રની સપ્તમી આપ્યો. રાત્રએ તેને પૂછ્યું કે, “તમે કાંઈ મંત્ર જાણો છો?”

મધાએ કહ્યું કે, “હા.”

રાત્રએ કહ્યું કે, “કયો મંત્ર જાણો છો?”

મધાએ જવાબ આપ્યો કે, “જો કામ પોતાના માટે સાકું સામે તે જ કામ ખીજાને માટે કરવું. હું આ મંત્ર જાણું છું.”

રાત્રએ કહ્યું કે, “ખીજું કાંઈ જાણો છો?”

મધાએ ઉત્તર આપ્યો કે, “આ સિવાય તો મંત્રનાં સાધનો જાણું છું.”

રાત્રએ પૂછ્યું કે, “એ સાધનો ક્યાં છે જાણવો તો!”

મધાએ કહ્યું કે, “કાંઈની કિંમત ન કરવી, કાંઈ જીવું ન ખોધવું, કાંઈની ચોરી ન કરવી, વ્યભિચાર ન કરવો અને દારૂ ન ખીવો. આ એ મંત્રના સાધનો છે.”

રાત્રએ પૂછ્યું કે, “શું આ જ મંત્ર જાણો છો?”

મધાએ કહ્યું કે, “હા, હું તો એ જ મંત્ર જાણું છું.”

રાત્રએ મધાનો દાથ પકડી કહ્યું કે, “આ મંત્ર તો જલ્દી સાચો છે. શું તમે આ જ મંત્રનો પ્રચાર કરતા દત્તા?”

મધાએ કહ્યું કે, “હા, હું એ જ મંત્રનો પ્રચાર કરતો દત્તા.”

રાત્રએ કહ્યું કે, “ત્યારે તો તમે રાત્રની જ સદાપતા કરતા દત્તા. તેમાં તમે ખોટું શું કરતા દત્તા?”

મધાના આ વચનો સાંભળી રાત્રએ મધાની વિરૂદ્ધ ફરીવાર દંતનાગ ગણ્યો. દંતનાગીઓને એ જ ગ્યા અને તેમને પૂછ્યું કે,

“આ લોકોએ શો અપરાધ કર્યો હતો ? તેઓએ ગામના લોકોને શો ત્રાસ આપ્યો હતો ?”

કર્મચારીઓ રાજનો આવો પ્રશ્ન સાંભળી વિચારમાં પડી ગયા અને જવાબ શું આપવો તેના વિમાસણમાં પડી ગયા.

કર્મચારીઓને વિમાસણમાં પડેલા જોઈ રાજ સમજી ગયો કે, “આ કર્મચારીઓ જૂઠા છે.” આ લોકોએ આના ઉપર ખોટા આરોપ મૂક્યો લાગે છે. માટે ગામના લોકોને આ વિશે પૂછી જોઈ તો ખબર પડે.

રાજએ ગામના લોકોને બોલાવ્યા અને તેમને પૂછ્યું કે, આ તેનીશે જણામાંથી કોઈએ તમને હાનિ પહોંચાડી હોય કે બીજાને હાનિ પહોંચાડતા જોયા તો સાચેસાચું કહી જતાવો !

ગ્રામલોકોએ કહ્યું કે, “મહારાજ ! એ લોકોએ અમારી એ જ હાનિ કરી છે કે અમને દારૂ પીતાં, વેશ્યાગમન કરતાં, જુગાર રમતાં અને કલેશ-કંડાસ કરતાં અટકાવ્યાં છે. બાકી અમારી કશી હાનિ કરી નથી.”

રાજ ગ્રામજનોની આ વાત સાંભળી આશ્ચર્યચકિત થયો અને કર્મચારીઓને કહેવા લાગ્યો કે, “આ લોકોએ શો અપરાધ કર્યો હતો તે તમે જતાવો. ગામના લોકોએ શું કહ્યું તે તમે સાંભળ્યું. મેં તમારા કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખી આ નિર્દોષી લોકો ઉપર અત્યાચાર કર્યો. તમે લોકોએ મારી સામે ખોટી ફરિયાદ કરી આ નિર્દોષી લોકોને સતાવ્યા તે બદલ તમને બધાને હાથીના પગ તળે કચડવી નાંખવાનો દંડ આપવો જોઈએ, કે જેથી ભવિષ્યમાં કોઈ ખોટી ફરિયાદ કરવાનું સાહસ ન કરે.”

રાજનો આ દુકમ સાંભળી મધો રાજને વિનવવા લાગ્યો કે, “હે ! રાજ ! આપ આ શું ગજબ કરી રહ્યા છો ?”

રાજાએ કહ્યું કે, “આવા અપરાધીઓને આપી કડક સજા જ આપવી જોઈએ.”

મધાએ કહ્યું કે, “રાજા! એ લોકો અપરાધી નથી પણ અમારા મદાત ઉપકારી છે. જે લોકોએ આપની સાથે અમારી મુલાકાત કરાવી આપી છે એ ઉપકારી લોકોને આવો કડક દંડ આપવો યોગ્ય નથી.”

રાજાએ કહ્યું કે, “તમારી નીતિ જુદી છે અને અમારી રાજનીતિ પણ જુદી છે. જે આવા અપરાધીઓને દંડ ન આપતાં તેમને હોદ્દા મુકાબામાં આવે તો રાજ્યમાં જાડું જ અત્યાચાર ફેલાઈ જાય. એટલા માટે એવા રોડાને તો આવો દંડ આપવો જ જોઈએ.”

મધાએ કહ્યું કે, “આપનું કહેવું જરાજર છે. પણ આપને સવિનય પૂછું છું કે, આ લોકો વાસ્તવમાં રોડાનો જ છે તો, એ રોડાનીપત આવી ક્યાંથી? આપે જ રાજ્યનાં કાયદાકારનો જનાવ્યાં છે અને આપે જ એમને રાજ્યનાં કર્મચારી જનાવ્યા છે. એટલે એ દષ્ટિએ આપ જ સર્વપ્રથમ અપરાધી દરો છો!”

રાજા સાચો હાનિય હતો. એટલે મધાના આ અત્યાચારને કીક મારી પોતાના અપરાધનો જરીકાર કર્યો અને કહ્યું કે, “હું પણ દંડ લેવાને તૈયાર છું અને તેમની પહેલાં દંડરસ હું જ લાંચીની આમળ સૂઝું છું.”

મધાએ પૂછ્યું કે, “આપ લાંચીના પગ તળે શા માટે કચડાવા તૈયાર થયા છો?”

રાજાએ કહ્યું કે, “મેં પાપ કર્યું છે એટલે પાપના પ્રાયશ્ચિત માટે.”

મધાએ કહ્યું કે, “લાંચીના પગ તળે કચડાઈ જરાધો કાંઈ પાપનું પ્રાયશ્ચિત થતું નથી પણ પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવાથી પાપનો

રહ્યો છું તે પણ કરી સફીસ નહિ. આપ હવે નિર્યાપ બન્યા છો એટલે આપ જ સુખેથી રાજ્ય કરો અને પ્રજાને મુખી કરો.”

જેમ પારમહમ્મિનો રૂપર્થ યનાં લોકું પણ સુતર્થ જની જાય છે તેમ પરમાત્માનો સત્સંગ થતા પાપી પણ પવિત્ર જની જાય એમાં શું આશ્ચર્ય ! હે રાજા ! તમે પરમાત્માને પીછાની શક્યા છો એટલે હવે પવિત્ર થઇ ગયા છો. માટે હવે આપ શાન્તિથી રાજ્ય કરો.”

રાજા મધાને કહેવા લાગ્યો કે, “હે સત્પુરુષ ! તમારાં દર્શનથી મને પરમાત્માની જેવી પ્રતીતિ થઇ છે તેવી પ્રતીતિ મને લાગેા પુસ્તકો વાંચકથી કે લાગેા વિચારો કરવાથી થઇ ન હતી. વાસ્તવમાં તમારામાં ઇશ્વરીય બળ છે. હવે મને જરાજર સમજ પડી કે,

‘સુનેરી મેંને નિર્વલ લે ચલરામ’

તમે પોતે જાણી લેધને નિર્વલ જની ગયા અને કોઇની પ્રતિ વૈરભાવ ન થય્યો તો તમારામાં સમજાગ આવ્યું. તમે ત્યારે એમ પણ ન વિચાર્યું કે, “અમુક માટું અદિત કરે છે તો હું પણ તેનું અદિત કરું. પણ તમે અદિત કરનારનું પણ દિત ચાલું. હું પણ હવે એ સમજી શક્યો છું કે, “કોઇ બીજો આપણું અદિત કરે છે એ અજ્ઞાન છે. પોતાનું પાપ જ પોતાનું અદિત કરે છે. જે કોઇ બીજો અદિત કરી શકતો હોત તો દાથી તમને મુંઝીને શા માટે પાછો બાગી જાત ?”

તમે લોકો કદાચ એમ કહેા કે, પોતાનું અદિત બીજા પણ કરી શકે છે, કારણ કે રાજસત્તા તો આપની જેમ બીજાને કરડવામાં જરાપણ વિચાર કે વિચંજ કરતી નથી.

મધાએ કહ્યું કે—આ હીક છે, પણ આ કહેવા પહેલાં તો તમે પોતે નિર્દોષ કે પવિત્ર છો કે નહિ એ જોવાની જરૂર છે. જો તમે પોતે પવિત્ર નથી તો પછી ખીજને દોષ જ કેમ આપી શકે ? સિદ્ધાન્ત તો એવો છે કે,

‘સત્યં શિવં સુન્દરમ્’

જે સત્ય છે તે જ શિવ—કલ્યાણકારી છે અને જે શિવ છે તે જ સુંદર છે. જેનામાં વિકાર નથી પણ સત્ય છે તે જ સુંદર અને કલ્યાણકારી છે. એટલા માટે ખીજના દોષો ન જોતાં સત્યને પોતાના જીવનમાં સ્થાન આપો તો જેટલા પ્રમાણમાં સત્યને સ્થાન આપશો તેટલા પ્રમાણમાં કલ્યાણ પણ અવશ્ય થશે.

રાજાએ મધાને કહ્યું કે, “આ રાજ્યની લગભગ તમે તમારા હાથમાં લો અને રાજ્યશાસન કેવી રીતે કરવું તે મને બતાવો.”

મધાએ જવાબ આપ્યો કે, “હું ! રાજા, તમારે રાજ્યશાસન કેમ ચલાવવું તે જ જોવું છે ને ! તો હીક છે. હું જરૂર બતાવીશ.”

આજે મધાના જેવા સાચા પ્રજાસેવક કર્મચારીઓ મળતા નથી અને શોધ્યા જડતા નથી. આજના કર્મચારીઓ તો સર્વપ્રથમ પોતાના અંગકાને મુશોભિત કરે છે. આવા લોકો રાજ્યની સેવા કરે છે કે પોતાના પેટની સેવા કરે છે એ કહેવું મુશ્કેલ છે; પણ એટલું તો કહેવું જોઈએ કે, જેઓ પોતાના પરિશ્રમથી ઉપાર્જન કરી ખાય છે અને પ્રજાની સેવા કરે છે તેવા કર્મચારીઓની રીતિનીતિ તો કોઈ જુદા જ પ્રકારની હોય છે.

રાજાએ મધાને પોતાનો પ્રધાન બનાવ્યો અને મધાના ૩૨ શિષ્યોને કર્મચારી બનાવ્યા એવા ગ્રન્થોમાંથી ઉલ્લેખ મળે છે.

મધાએ પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે, “શુભો! આપણામાં તો પાપ ન હતું તો દાથીએ પણ આપણને કચડ્યા નહિ. ત્યારે દાથી જેવું પ્રાણી પાપ અને પુણ્યનો જેદ મનજો છે તો આપણે તો એટલું સમજવું જ લેઈએ કે, “શ્રમ ક્યાં વિના આવું દરામ છે. અને પાપપ્રવૃત્તિ જરાપણ ન કરવી તેનો નિયમ લેવો લેઈએ.”

મધાએ રાજ્યનું પ્રધાનપદ હાથમાં સર્ક મગધ દેશને મળેા જ મુખી અને મુંદર જનાવી દીધો અને પ્રજા સુખેથી દેશમાં રહેવા સાગી.

મન્થના કથાનુસાર આ કથા બગવાન મંદાવીર અને રાજા ચેલિકના સમય પડેલાની છે. તેમની પહેલાં મધાના શાસનપ્રત્યધથી મગધ પ્રદેશ એવો ધર્મપ્રધાન જની ગયો હતો કે ઇન્દ્ર પાશુ એ પ્રદેશને હાથ લેઈનો હતો.

તમે સોડા પણ તમારા હૃદયમાં ધર્મને રચાન આપો અને સાથેસાથે એટલો પણ દં નિશ્ચય કરી લો કે, “જો વાત તમને પોતાને સારી લાગે તે જ બીજાને મારે કરવી અને જો તમને મારી ન લાગે તે બીજાને મારે પણ ન કરવી.” આ પ્રમાણે જેનો તમે દં નિશ્ચય કરો તેને બરાબર વગમી રહેજો અને તમે જો યત-પ્રત્યાખ્યાન લીધાં છે તેને આત્મસાક્ષીએ બરાબર પાળજો તો તેમાં કશાણુ જ છે.

અન્તમાં હું તમારી બધાની મારી બૂલો મારે શમા ચાહું છું અને તમારા બધાનું આત્મકચાણુ થાઓ તથા મારા શરીરની સાથે નહિ પણ મારા સદ્વિચારો સાથે પ્રેમ કરો એ જ હું ઇચ્છું છું.

● સંવત ૧૯૪૨નું રાજકોટનું આગુચાંસ પૂરું કરી સંવત ૧૯૪૩ના માર્તઃદ ૧ તા ૨૨-૧૧-૩૬ રવીવારના રોજ વિદાર કરી પૂજા મંદારાલથી રાજકોટ સીવિય ટ્રેસનમાં એક અઢવાડીયું શિક્ષણ, તે દરમિયાન બુબિલી દરબાર દ્વારમાં તેઓથીએ પાંચ વ્યાખ્યાનો કરમાવેલ હતાં તે પાંચે અતી પરિપૂર્ણ થાય છે.

વ્યાખ્યાન : માનવધર્મ*

પ્રાર્થના

ચેતન જાણ કર્યાણ કરન કો, આન મિલ્યો અવસર દે,
શાસ્ત્ર પ્રમાન પિજાન પ્રભુ ગુન, મન ચંચલ મિર કર દે,
શ્રેયાંસ ત્રિષુલ સુમર દે. ॥ ૧ ॥

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આત્માએ પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવી જોઈએ? એ વિશે યથાસાધ્ય હું કંઈક કહેતો જ રહું છું. આજે જો કે મારે ‘માનવધર્મ’ એ વિષય ઉપર બોલવાનું છે પણ પ્રાર્થના એ મારા આત્માનો વિષય છે અને પ્રાર્થના કરવી એ પણ માનવધર્મ છે, એટલા માટે એ વિશે થોડુંક કહું છું.

આ પ્રાર્થનામાં ‘હે! આત્મા હિ! જગ! અને પરમાત્માનું સ્મરણ કર’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે તો એ ઉપરથી એવો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવી?

---

* સં. ૧૯૯૨ના આવણ શુદ્ધ ૮ ને રવીવારના રોજ શ્રી રાજકોટ દશા શ્રીમાળી વાણીક સોજનશાળામાં પૂજ્યશ્રીએ આપેલું નહેરુ વ્યાખ્યાન.

આ પ્રશ્નો હિતરે એક સાધારણ હિદાયતુદારા આપું છું :—

એક ડોકરો શેરડીનો સાદો લઘ ચૂસી રહ્યો છે અને બીજો ડોકરો સાકરનો માંગે ચૂસી રહ્યો છે. પહેલો ડોકરો બીજા ડોકરોને સાકરનો માંગે બતાવી કહી રહ્યો છે કે, “ જો ! આ સાકર કેવી મીઠી છે ! ” ત્યારે પેલા ડોકરોએ જવાબ આપ્યો કે, “ એ સાકર આવી ક્યાંથી ? આ શેરડીના સાંઠામાંથી જ સાકર નીકળી છે ! મારી આ શેરડીમાં તો આકર જ ભરેલી છે ! ”

‘ શેરડીમાં સાકર જ ભરેલી છે ’ એમ કહેનાર ડોકરો શું ખોટું કહે છે ? જો સાચું કહે છે તો શું શેરડીમાંથી મહેનત કરી સાકર કાઢવાનો પ્રયત્ન નકામો છે ? ના, પ્રયત્ન પણ નકામો નથી તેમ શેરડીમાં સાકર રહેલી છે એ વાત પણ ખોટી નથી. કારણ કે, શેરડીમાં સાકર હોય છે ત્યારે જ પ્રયત્ન કરવાથી સાકર નીકળી શકે છે. સાકરમાં તો નિખાલસ મુદ્દ મીઠાણ હોય છે, જ્યારે શેરડીમાં મીઠાણની સાથે બીજી ચીજો મળેલી હોય છે એટલે જાંબો તથાવત છે !

આ જ પ્રમાણે આર્થના ક્યાંય બદારથી આવતી નથી, પણ જે પ્રમાણે શેરડીના સાંઠામાં સાકર વ્યાપ્ત છે તે જ પ્રમાણે પરમાત્માની આર્થના પણ આત્મામાં વ્યાપ્ત છે. એ વાત જુદી છે કે, શેરડીમાં વ્યાપ્ત સાકરની સાથે જેમ બીજી ચીજો મળેલી રહે છે તેમ આત્મામાં વ્યાપ્ત આર્થના પણ બીજી વસ્તુઓમાં મળેલી હોય; પણ જેમ કિવાદાશ શેરડીમાંથી માકર કાઢી શકાય છે તે પ્રમાણે પ્રયત્નદારા આત્મામાં વ્યાપ્ત થયેલી આર્થના પણ બદાર કાઢી શકાય છે. આત્મામાં વ્યાપ્ત આર્થનાને મદાત્મા સોદાએ કડીએના રૂપમાં આવડી શકે મૂકી છે, પણ તે આર્થનાની કડીએ પણ આત્મામાંથી જ નીકળી છે.

પ્રાર્થના પાનાના આનંદમાંથી જ નીકળે છે, અને પાનાના આનંદમાં પ્રાર્થના શેરડીમાં જેમ માખણ આનંદ છે તેમ આવી શકે છે, એમ માનીને જે પરમાત્માની પ્રાર્થના આનંદ આપે કરવામાં આવે તો તે પ્રાર્થનાથી પણ જ હાથ થાય છે અને આવી પ્રાર્થનાથી આત્મા પાનાનું કથાણ પણ સાચી શકે છે ! અમે શું કરીએ ? એ પ્રમાણે એમાં નિરાશ થવાની કાંઈ જરૂર નથી, જે નિરાશ થઈ જઈએ તો કાંઈ પણ થતી શકે નહિ.

જે મદાત્માઓએ આત્મામાંથી પ્રાર્થનાની કડીઓ કાઢી છે તેઓ જ પ્રાર્થના કરી શકે અને અમે કાંઈ કરી ન શકીએ; જે એમ જ નિરાશ થઈ કાંઈ કરે નહિ તો વાસ્તવમાં તમે કાંઈ કરી નહિ શકો. પણ આદર અને પ્રયત્ન કરવાથી જેમ શેરડીમાંથી સાકર કાઢી શકાય છે, અને જે એમ જતી ન શકે તો શેરડીનો રસ ચૂસી તેના મીઠા સ્વાદનો આનંદ લઈ શકાય છે, તેજ પ્રમાણે તમે પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ અનુભવી શકો છો. જે તમે પાતે પ્રાર્થનાની કડીઓ યનાવી ન શકો તો પણ જે મદાત્માએ પ્રાર્થનાની કડીઓ યનાવી છે તેમને હૃદયમાં ધારણ કરી પ્રાર્થના કરવાથી આત્માનો આનંદ લઈ શકો છો. પણ જે કાંઈ થશે તે અંતુ પ્રયત્ન કરવાથી જ બનશે. પ્રયત્ન વિના કાંઈ થતી શકશે નહિ.

કોઈ માણસ શેરડીના સાંકાને હાથમાં જ લઈ એટલે રહે તો તે શેરડીનો મીઠો સ્વાદ આખી શકશે નહિ પણ જે તે પ્રયત્ન કરે તો શેરડીમાંથી સાકર પણ કાઢી શકે છે અને છેવટે તેને ચૂસી તેનો મીઠો સ્વાદ તો આખી જ શકે છે. એટલા માટે પ્રાર્થના કરી આત્માનો આનંદ લેવાનું શૂંકો નહિ. કહેવત પણ છે કે, યાદ સે આવાદ ઔર મૂલસે વરવાદ અર્થાત્ પરમાત્માને યાદ કરવાથી આળાદી અને તેમને શૂલી જવાથી ઘરગાદી થાય છે. આમ સમજીને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો કથાણ છે.

માનવધર્મ.

મને સુરકો તરફથી એવી સૂચના મળી છે કે, આજે હું માનવધર્મ ઉપર વ્યાખ્યાન આપું. એમ તો હું દરેકાં જે વ્યાખ્યાન આપું છું તે માનવધર્મ ઉપર જ હોય છે પણ આજે આ એક જ વિષય ઉપર બોધવાનું છે. હું એ વિષે જરાજર કહી શકીશ કે નહિ એ વાતનો નિર્ણય તો શ્રોતાઓ જ કરી શકશે પણ એટલું તો અવશ્ય નિમિત્ત છે કે, અમે ભાડુતી મનુરો નથી કે જે કેવળ વ્યાખ્યાન આપીને જ દૂર રહી જાય. અમારા વ્યાખ્યાનને કે અમે કહેલા માનવધર્મને બીજા કોઇ માને કે ન માને, પણ અમે જે કંઈ કહીએ છીએ તેને અમે તો ગ્રાણી આપીને પણ પાળીએ છીએ !

માનવધર્મ વિષે બોલતાં પહેલાં માનવ એટલે શું એ જોઇએ ! જેમને આંખ - કાન - નાક વગેરે હોય અને આપણા જેવી આકૃતિ હોય તે શું માનવ છે ? પણ આવી આકૃતિ તો જનવરની પણ હોઇ શકે છે તો શું તેને પણ માનવ કહી શકાય ? શું વાંદરાની આકૃતિ મનુષ્યની આકૃતિને મળતી નથી આવતી ? કેવળ તેને એક પુંછડું વધારે હોય છે ! આ તેની વિશેષતા છે; એટલે શું તેને પણ માનવ કહી શકાય ? કેટલાક જઘર્જાતુઓ પણ મનુષ્યની આકૃતિવાળા હોય છે તો તેમને પણ માનવ કહી શકાય ? નહિ. એટલા માટે કેવળ નાક, કાન, આંખ, જીભ તથા આકૃતિ આદિને કારણે કોઇને માનવ કહી શકાય નહિ ! ઇંદુનમાં માનવની વ્યુત્પત્તિ કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે :—

મનુ તે રૂતિ મનુઃ સમ્યજય માનવઃ

મનુ પાત્રમાંથી મનુ શબ્દ બન્યો છે; અને મનુનાં જે સંતાનો હોય તે માનવ કહેવાય છે ! અર્થાત્ જેમનામાં ધર્મ-અધર્મ, પાપ-

છે. આ અગ્નિમાં જે દાર્દ્રી નાંખવામાં આવે છે તે નશામુ' લાગી નથી પણ આકૃતિના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે. એ અન્ન-પાર્ણતી વીર્ય બને છે અને એ વીર્યથી પછી તે જ પ્રધારનાં મંત્રાન પેદા થાય છે. આ આવી પરંપરા છે. પણ આ પરંપરામાં એ ખ્યાન રહે છે, જેમાં અન્ન-જલ દશે તેનું જ વીર્ય જનશે, અને જેનું વીર્ય દશે તેનું જ મંત્રાન થશે. એટલા માટે જે પોતાના ધર્મ-કર્મ, પોતાની પરંપરા અને પોતાના બાવિ મંત્રાનોનું ખ્યાન રાખે છે તે જ માનવ કહેવાય છે.

આ ઉપરથી એક એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે, આ દષ્ટિએ તો વિદ્વાન કે મૂર્ખ, જૂદ કે બાળક, જંગમી કે નાગરિક બધાય 'માનવ' કહી શકાય! આ પ્રશ્નો ઉકેલ કરનાં ગ્રાનીઓ કહે છે કે, જેમનામાં માનવધર્મ હોય તે જ માનવ કહી શકાય. જેમનામાં માનવધર્મ નથી તે બધે પરંપરાનુસાર માનવ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોય છતાં તે માનવ નથી. એક દ્રવિ કહે છે કે :—

દીમત કે નર દીમત દે, પર લક્ષ્મ તો વશુ કે સવહી દે,
પીવત સાવત કુટલ પેટલ, લો ઘર, લો યનવામ યદી દે;
સાંસ પંદે રજનિ પિર આવત, મુંદર લો પિર માર વહી દે,
ઔર તો લક્ષ્મ જાનમિલે, સય પદ્મ કમ્પી સિર નિગ ગદી દે॥

જેમનામાં માનવધર્મ નથી તેમને બધાએ સીંગડાં અને પૂછડાં વિનાના પશુ જ કહ્યા છે. ગ્રાનીઓનું કથન છે કે, જેમનામાં દ્રવ્ય માનવતા છે પણ બાવ માનવતા નથી, અર્થાત્ માનવધર્મ નથી તે 'માનવ' નથી. આકૃતિ આદિને કારણે તેને દ્રવ્ય-માનવ તો કહી શકાય પણ તેનામાં બાવ માનવતા ન હોવાને કારણે બાવથી માનવ કહેવાય નહિ. જે કેવળ દ્રવ્યને જ જુએ છે અને દ્રવ્યમાં જ રહે છે

આપને જેનો નથી, તેનામાં માનવાનું પણ એવું નથી. જે કોઈને
 માનનાનો ધર્મ નથી એને કોણ માનું અને અને નહિવત્ છે આજ
 પ્રમાણે જેમનામાં માનવધર્મ માનવાના નથી તેને આજ પણ
 કોણ કહેશે ? એટલા જ માટે માનીશોનું કહેવું એ કે, જેણે જે
 માનવનામાં સ્ત્રી માનવધર્મની ઉપેક્ષા ન કરે !

આજે કેટલાક શ્રોત્રોને ધર્મ એક ભારરૂપ અને અત્યવશ્યક
 વસ્તુએ છે; પણ એમ માનવાનું કારણ એ છે કે, તેઓ ધર્મને
 બરાબર સમજી શક્યા નથી. વારતનામાં ધર્મ વિના જીવન પણ ટકી
 શકતું નથી અને આજના યુવકો સુધાર કહ્યા આવે છે પણ ધર્મની
 સદાયતા વિના સુધાર થવો શક્ય નથી. ધર્મની આવશ્યકતા બધી
 જગ્યાએ છે.

આજે ધર્મને ભારરૂપ માનવાનું એક એ પણ કારણ છે કે
 શ્રોત્રો ધર્મનું જ્ઞાન રૂપિયાની માફક તાર્કિક અને પ્રત્યક્ષ જોવા
 આવે છે અને દલીલ કરે છે કે, ધર્મનું જ્ઞાન પરશ્લોકમાં મળે તેથી
 અમને શો લાભ ! જેમ અહીં અમે એક રૂપિયાનો સ્વર્ગ રૂપિયો
 કરીએ છીએ તેવો ધર્મદ્વારા લાભ મળતો હોય તો લાભ કહેવાય,
 નહિંતો તે ભારરૂપ જ છે. આ પ્રમાણે શ્રોત્રો ધર્મને ભારરૂપ માને છે
 પણ એટલું વિચારતા નથી કે, જીવનમાં ધર્મનો ઉપક્રમ ક્યાં વિના
 તે મનુષ્યનું જીવન જ અસંસ્કારી બની જાય છે. જેમ કોઈ માણસને
 શરીર ઉપર કપાસ લપેટવાનું કહેવામાં આવે તો કોઈ એમ કરતું
 નથી. પણ એ જ કપાસનો સંસ્કાર કરવામાં-ઉપક્રમ કરવામાં આવે
 અર્થાત્ એ કપાસમાંથી રૂંઝાડી, સૂતર બનાવી કપડાં બનાવવામાં
 આવે અને તેને ધૃજાનુસાર શીવડાવવામાં આવે તો એ જ કપાસ
 શરીર ઉપર ધારણ કરી શકાય છે. તે જ પ્રમાણે બાળકને જન્મ્યા
 બાદ સંસ્કાર-ઉપક્રમ કરવામાં ન આવે તો તેનું જીવન કાચા કપાસ

જેવું અમરકારી ન રહે છે. યાનીજનો કહે છે કે, યમના જેવો ખીન્ને કાઈ જુઓ નથી! કેટલાક લોકો પોતાને માન્યપ કહેવડાવે છે પણ પોતાના બાળકોને યમને કારણે એવા અમરકારી યજ્ઞ મૂકે છે કે આમગ જતાં તે જ બાળકો બારણ નહામ છે! કાચા કપાસનો તો થોડીવણી રીંમત પણ ઉપજે છે, પણ અમરકારી સંતાનેનો તો સંસારમાં થોડાં બાવ પણ પુછતું નથી. આ પ્રમાણે ધર્મનો ઉપક્રમ કર્યા વિના જીવનનો મુદારથઈ શકતો નથી ધર્મ તો માનવ-જીવનનો સંસ્કાર છે.

અત્યુપોમદાર સુત્રમાં ઉપક્રમના નામઉપક્રમ, સ્થાપનાઉપક્રમ, દ્રવ્ય ઉપક્રમ, ક્ષેત્ર ઉપક્રમ, કાલ ઉપક્રમ અને બાવ ઉપક્રમ એમ છ પ્રકારના ભેદ બતાવવામાં આવ્યાં છે. આ બધાં ઉપક્રમોનું વર્ણન કરવાનો અત્યારે અવકાશ નથી એટલા માટે જે ઉપક્રમ સાથે વિગતે સંબંધ છે તેનું જ અત્રે વર્ણન કરું છું. જૂત અને અવિષ્ણને છોડી જે વર્તમાનમાં વર્તે છે તેનો ઉપક્રમ કરવો તે દ્રવ્ય ઉપક્રમ છે. દ્રવ્ય ઉપક્રમના સચિત અને અચિત એમ બે ભેદ છે. સચિત દ્રવ્યઉપક્રમના દિપદ, ચતુષ્પદ અને અપદ એમ ત્રણ ભેદ છે. દિપદમાં મનુષ્યો, ચતુષ્પદમાં પશુઓ અને અપદમાં વૃક્ષોનો સમાવેશ થાય છે. આ બધાનો ઉપક્રમ યામ છે. આ ઉપક્રમના વસ્તુવિનાશ અને પરિક્રમ એવા બે ભેદ છે. વસ્તુને બદલ કરવી એ તો વસ્તુવિનાશ છે અને વસ્તુનો બિજાબિજા પ્રકારે વિકાસ કરવો એ પરિક્રમ છે. મનુષ્યનો શારીરિક, માનસિક અને બૌદ્ધિક વિકાસ કરવો એ પરિક્રમ છે. જેમ માટીમાં વાસણ બનાવતી શક્તિ છે, પણ કુંભાર જે કિષ્કાદ્રાસ એ શક્તિને બદલ ન લાવે અને માટીનાં વાસણ ન બનાવે તો શક્તિ હોવા છતાં પણ માટીમાંથી વાસણ બની શકે નહિ, અર્થાત્ માટીનો ઉપક્રમ બની શકે નહિ અને

ઉપક્રમ ન હોવાને કારણે માટીના દેશમાં કાંઈ ખીચડી પકાવી શકાય નહિ. જ્યારે માટીનો પરિક્રમ થશે—માટીમાંથી હાંડકું બનાવવામાં આવશે ત્યારે જ તેમાં ખીચડી પકાવી શકાય. જે કે હાંડકું માટીમાંથી જ બનાવવામાં આવેલ છે પણ કુંભારના પ્રયત્ન વિના બનેલ નથી; એ જ પ્રમાણે મનુષ્યશરીર પણ માટીની સમાન જ છે; અને તેનો પરિક્રમ કરવામાં આવે તો એમાં પણ શક્તિનો એવો વિકાસ થઈ શકે કે જેને જેમ આશ્ચર્યચકિત થઈ જવાય.

કહેવાનો આશય એ છે કે, દેવળ આદૃતિ કે ઇન્દ્રિયોને કારણે જ કોઈ માનવ થઈ શકે નહિ. પણ જેમનામાં માનવધર્મ હોય અને એ માનવધર્મનો પરિક્રમ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે જ ‘માનવ’ બની શકે! “પરિક્રમ” એ શાસ્ત્રીય પારિભાષિક શબ્દ છે. અત્યારે એ પરિક્રમને અનુશીલન કે વિકાસ કહેવામાં આવે છે. જેમનો પરિક્રમ કરવામાં આવેલ હોય છે તે પ્રત્યેક કામને સરલતાથી જ કરી શકે છે. એ વાત જૂદી છે કે જેનો પરિક્રમ જે બાબત થયો હોય તે તે જ કામ સરલતાથી કરી શકે; પણ કોઈપણ કામ તે જ કરી શકે છે કે જેમનો પરિક્રમ થયેલો હોય ! જેમકે તમે ભણેલા ગણેલા છો એટલે તમે ઘણા કામગો લખવા હોય તો થોડીવારમાં લખી શકો છો અને તેમાં બહુ મહેનત માનતા નથી; પણ જેઓ ભણેલા નથી તેઓને એક અક્ષર લખવાનું પણ કહેવામાં આવે તો લખી શકતા નથી. આનું શું કારણ? એ જ કે તમારો લખવામાં પરિક્રમ થયેલ છે અને તેમનો એમાં પરિક્રમ થયેલ નથી. આજે ભણેલાગણેલાઓની સંખ્યા વધી ગઈ છે એટલે એ પરિક્રમની બહુ કદર થતી નથી. નહિં તો એ પણ આશ્ચર્યચકિત કરે એવો પરિક્રમ છે. ધર્મ, મર્મ અને કર્મ લખવામાં લખનારે એવું ધ્યાન રાખવું પડે છે કે, પહેલાં કયો સ્વર લખવો, કયો વ્યંજન લખવો અને કેવીરીતે લખવું?

આ પ્રમાણે સ્વર-વ્યંજન બનાવવાનો પદ્ધતિ પરિક્રમ-અભ્યાસ કરવામાં આવે છે અને જ્યારે જડ અભ્યાસ વધી જાય છે ત્યારે જ શ્રમ માન્યા વિના ધારો છે એટલું લખી શકો છો. કોઈ ખેડૂતને તમારી માથક લખવાનું કહેા તો તે લખી નહિ શકે, કારણકે, લખવાનો તેનો પરિક્રમ થએલ નથી. પણ જો ખેડૂત એમ કહે કે, જેમ હું ખેતર ખેડું છું તેમ તમે ખેતર ખેડો તો તે ખેડવાનું કામ તમે કરી નહિ શકો ! આનું કારણ પણ એ જ છે કે, ખેડવા વિશે તમારો પરિક્રમ થએલ નથી. ખેડૂતનો લખવા-વાંચવામાં પરિક્રમ થએલ નથી પણ ખેતર ખેડવામાં તો પરિક્રમ થએલ છે. તેથી ક્ષેત્રકું તમારો લખવા-વાંચવામાં પરિક્રમ થએલ છે પણ ખેતર ખેડવામાં પરિક્રમ થએલ નથી. ખેડૂતોના ખેડવાના પરિક્રમથી જ આજે જમીન જીવન આવી રહ્યું છે.

કેટલાનો ભાવાર્થ એ છે કે, હા-કૌશલ્યના વિકાસને શાસ્ત્રકારો ક્રમ પરિક્રમ કહે છે. આજે કોઈ માણસમાં સંપૂર્ણ પરિક્રમ-સંપૂર્ણ વિકાસ થએલો જોવામાં આવતો નથી ! પણ જો કોઈમાં સંપૂર્ણ પરિક્રમ થયો હોત તો તેની અને પરમાત્માની વચ્ચે કશું અંતર રહે નહિ. તે તો પરમાત્મા જ થઈ જાય. એટલે વિકાસ સાધી ન શકવાને કારણે નિયત થવાની જરૂર નથી. પ્રયત્ન કરવાથી સંપૂર્ણ વિકાસ પણ સાધી શકાય છે.

શાસ્ત્રમાં મેષક્રમારના અધ્યયનમાં કશું છે કે, મેષક્રમાર રાજ-ક્રમાર દતો અને તેજે જડ જ નાનપણમાં જન્મી કિવાએ શીખી લીધી હતી. હતાં મેટો થયો એટલે તેને હાથાચાર્ પાસે મેંપચામાં આપ્યો હતો. ત્યાં ને સંજનસિપ્તાથી થઈ શકુનસાસ્ત્રની સિપ્તા મુખી હર કપાની સિપ્તા પામ્યો હતો. આ હર કપાએમાં મનુષ્ય જીવનની આવરપકાતઃઆ લખાઈ જઈ વહેતો સમાવેશ થઈ જાય છે.

આનું સંપૂર્ણ વર્ગન જ્ઞાનાશ્રમમાં આપવામાં આવ્યું છે તેનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ગન કરવાનો અભ્યાસ સમય નથી. અભ્યાસ કેવળ એટલું જ કહેવાનું છે કે, પહેલાં ગદ્યાને જરૂર કલાની મુજબી, અર્થથી અને કર્મથી શિક્ષા આપવામાં આવતી હતી. અભ્યાસે દાદરકુલ અને કૌશલ્યેમાં આપવામાં આવતી શિક્ષામાં અને પ્રાચીન સમયમાં આપવામાં આવતી શિક્ષામાં કેટલું ગદ્ય અંતર રહેલું છે તે કોઈ ઉત્તરી જુઓ તો જાણશે કે, અભ્યાસે જે પુસ્તકો ભણાવવામાં આવે છે તેનું સક્રિય શિક્ષણ આપવામાં આવતું નથી અને તેજ કારણે આજે શિક્ષાની દુર્દશા થવા પામી છે! આજના વિદ્યાર્થીઓને અમુક ચીજ કરી આપવાનું કહેવામાં આવે છે તો તેનો ઉત્તર એ મળે છે કે, ‘એ ચીજ કેમ અને છે એ અમે પુસ્તકમાં વાંચ્યું છે-ભણ્યા છીએ પણ અમે બનાવી શકતા નથી!’ આવી શિક્ષાથી ઉગતિ પ્રજ્ઞને શું લાભ પહોંચતો હશે એ એક વિચારવા જેવી વાત છે!

શાસ્ત્રમાં મેઘકુમારની શિક્ષા વિષે કહેવામાં આવ્યું છે કે, તેણે પહેલાં સૂતરપે શિક્ષા લીધી, બાદ અર્થરૂપે અને પછી ક્રિયારૂપે શિક્ષા લીધી. અન્ન કેવીરીતે પેદા કરવું, કેવીરીતે તેને ખાવાને યોગ્ય બનાવવું અને કેવીરીતે અન્નને પકાવવું. આ પ્રમાણે સૂતર, અર્થતઃ અને કર્મતઃ એમ ત્રણ પ્રકારે શિક્ષાનો ઉપયોગ કરવાથી જ શિક્ષા જીવનમાં સાર્થક નીવડી શકે છે.

ભણેલી શિક્ષા જો ગણવામાં ન આવે, અર્થાત્ જ્ઞાનને સક્રિય બનાવવામાં ન આવે તો તે શિક્ષા સાર્થક નિવડી શકતી નથી. એટલા માટે યુવાનોએ સમજવું જોઈએ કે, કેવળ પુસ્તકો વાંચી લેવા માત્રથી જ અભિમાન ન કરો પણ સક્રિય કાર્ય કરો એમાં જ શિક્ષાની સાર્થકતા રહેલી છે. પણ જે કાંઈ વાંચો, જે કાંઈ કહો તે

કાર્યમાં દરી ખતાવે. આજે બાગની જે દીનાવચ્ચા દેરામાં આવે છે તેનું કારણ એ છે કે, લોકો ઘાટું ચાંચરા સખવાનું મીઠાં છે એટલામાં તો અભિમાનમાં પડી જાય છે અને કાર્યને છોડી દે છે !

સાંમગ્યું છે કે, એક અમેરિકન મુદરથ બારનમાં દ્રાધ મોટા પદે પાશું વેળી કામ કરી પેન્સન મેગવી અમેરિકામાં ગયો. ત્યાં તેમનો એક ભારતીય મિત્ર તેમને મગવા ઘેર ગયો. ઘેર જઈ તેણે અમેરિકન મિત્રની તપાસ કરી. તપાસ કરતાં જણાયું કે તે બદાર મગેલ છે. તેની સ્ત્રીએ તેને સન્માન આપી ઘેર બેસાડ્યો અને કહ્યું કે, “આપ જરા બેસો દમણાં તે આવશે.” ઘોડીવાર બાદ તે અમેરિકન મિત્રની સ્ત્રીએ કહ્યું કે, “જુઓ ! સાદેજ આવી રહ્યા છે !” બારનીયે જોયું કે, મરી પહેરી, દાઢમાં દાદાળી લઈ, અને ખારીથી ખરડાએલા શરીર સાથે તે આવી રહ્યો હતો. આ જોઈ બારનીય સજ્જત આશ્ચર્યમાં પડી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, આ જ સાદેજ બારનમાં દ્રાધા ઉચ્ચ પદે હતો અને અહીં કેવી રિયતિમાં રહે છે ! સાદેજ ઘેર આવી સીધો રનાનમુદમાં ગયો અને નાહી ધોઈ, કપડાં બદલાવી બેઠકમાં બેસ્યો, અને ભારતીય મિત્રને મગ્યો. ભારતીય મિત્રે પૂછ્યું કે, “આપ ભારતમાં તો બહુ દાદાદાપૂર્વક રહેતા હતા અને અહીં આવી રિયતિમાં કેમ રહો છો ?” સાદેજે જવાબ આપ્યો કે, “ભારતમાં તો એ જ મોટી ખામી છે કે ત્યાંના લોકો ઘોડીકે સાદેખી મગે છે ત્યાં તો કુસાઈ જાય છે અને કામ કરવાનું છોડી દે છે. એટલે અમે ત્યાં જઈએ છીએ ત્યારે તેમની કેખાદેખીથી અમારે પણ તેમજ કરવું પડે છે. પણ અમે મમે તેટલી ઉંચી પાવરીએ ચડેલા દોષ/એ પણ અમારું કામ છોડી દેતા નથી ! મારી પાસે ધનની કાંઈ ખામી નથી પણ આ મારો ખેનીનો ધધો જે મારા પૂર્વજો ધણા વર્ષોથી કરતા આવ્યા છે તેને હું કેમ છોડી શકું ! જો હું મારા

આ દ્રવ્ય ધર્મની વાત થઈ. જાવધર્મને માટે દ્રવ્ય ધર્મની પણ આવશ્યકતા રહે છે પણ કેવળ દ્રવ્ય ધર્મ હોય અને જાવ ધર્મ ન હોય તો તે દ્રવ્ય ધર્મ આત્માને માટે ઉપયોગી થઈ શકે નહિ. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે :—

મર્યે કલા ધર્મકલા ત્રિણં

અર્થાત—જાવ ધર્મ વિના દ્રવ્ય ધર્મથી આત્માનું કલ્યાણ થઈ શકતું નથી તમે કદાચ કહેશો કે, જ્યારે જીવનરૂપદારનાં કામો દ્રવ્ય ધર્મથી આસી શકે છે તો પછી જાવ ધર્મની શી આવશ્યકતા છે? જાવધર્મ વિના શું અમારું કામ અટકી જશે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, જેને માટે દ્રવ્ય ધર્મ કરવામાં આવે છે, એ જાવ ધર્મને જ ને જુલો જવામાં આવે તો પછી તમારી દ્રવ્યોત્પત્તિ કેમ થઈ શકે? તમે જે કાંઈ કરો છો તે ક્રોધા માટે કરો છો? આત્મા માટે જ કરો છો ને? જ્યારે એ આત્માને જ જાણે નહિ તો પછી તેની ઉત્પત્તિ કેવીરીને કરી શકો! અને આ રીતે આત્માને ત્યાંસુધી જાણે નહિ ત્યાંસુધી જાવધર્મ પણ કેમ થઈ શકે?

હોહ એમ કહે છે કે, આત્મા કોને કહેવાય? એ જ અને જાણના નથી! તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, તમે જે શરીરને વેષ રજા છો તે શરીરને માટે એમ વિચારો કે એ શરીર કાચું છે કે કારણ? શરીર કાચું છે, કારણ નથી. તેનું કારણ પંચજન છે. જેમ પરીપાગ કાચું છે અને તેનાં સંચાઓ કારણ છે, તે જ પ્રમાણે શરીર કાચું છે અને પંચજન કારણ છે. અહીંસુધી સમજવામાં તો જુલ થતી નથી પણ આમજ સમજવામાં જુલ થાય છે. દંવ આમજ એમ સમજે છે. જ્યારે આ શરીર કાચું છે તો તેના કાર્તી હોય છે! બસ! આ વાત સમજવામાં જ જુલ થઈ જાય છે' કહ્યું છે

કોઈ કંઈ છે કે, મંગાઓ ગોઠવાયી ન જેમ પડીયાળ માત્ર જ
જન્ય છે તે જ પ્રમાણે પાંચ બનાવું માત્ર મિત્રન પાંચથી આ શરીર
પણ બોલવું ચાલવું પણ જન્ય છે. જેમ પડીયાળનાં મંગાઓ જુદાં
થઈ જવાયી પડીયાળ પાંચ પડી જન્ય છે તેમ આ શરીર પણ
પાંચ બુદ્ધિ જુદાં થઈ જવાયી ગોઠી ચાલી શકવું નથી! એટલા
માટે પરકોશ કે આત્માને માનવાની રીત જરૂર છે ?

મંગાઓને ગોઠવાયી પડીયાળ ચાલે છે એ તો કીક છે પણ
એ મંગાઓને ગોઠવ્યાં કાણે અને બનાવ્યાં કાણે ? આ મકાન તો
છે પણ તેને બનાવ્યું કાણે ? જે કે મકાન બનાવવામાં ઇટ-ચુનો
વગેરે કારણભૂત છે પણ એથી કાંઈ ઇટ-ચુનાને કોઈ મકાન કહેવું
નથી, પણ બ્યારે કોઈ કારીગર ઇટ-ચુનાવડે મકાન બનાવે છે
ત્યારે જ તે મકાન કહેવાય છે. આ જ પ્રમાણે કર્તા કારીગર હોતો
ત્યારે જ મકાન બની શક્યું. કેવળ ઇટ ચુનો વગેરે કારણોથી મકાન
બન્યું નહિ ! ઇટ ચુનાના કારણનો કારીગરે ઉપયોગ કર્યો ત્યારે જ
મકાન બની શક્યું. જે ઇટ-ચુનો આદિ કારણોમાં કારીગરની
શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે પછી ઇટ-ચુનો કહેવામાં
આવતો નથી પણ મકાન કહેવામાં આવે છે ! આ જ પ્રમાણે શરીર
પણ પાંચ બુદ્ધિથી બનેલું છે એટલે પંચભૂતને શરીર કહી શકાય
નહિ પણ પંચભૂતોથી બનેલું આ શરીર છે એમ કહી શકાય. જે
પ્રમાણે ઇટ અને ચુના વડે મકાન બને છે પણ તેને બનાવનાર
કોઈ અવશ્ય હોય છે; તે જ પ્રમાણે પંચભૂત શરીર બનેલું છે
પણ તેને કોઈ બનાવનાર છે કે નહિ ? મકાનને કારીગર બનાવે છે
અને ધડીયાળને પણ કોઈ કારીગર બનાવે છે તો પછી શું શરીરને
કોઈ બનાવતું નથી; આ શરીરનું કારણ પંચભૂત છે અને કાર્ય
શરીર છે પણ આ કાર્યનો કર્તા તો કોઈ હશે જ ને ? તમે શરીર

અને પંચજૂતને તો માનો અને પંચજૂતમાંથી જેણે શરીર બનાવ્યું છે તેને ન માનો એ દીક કેમ કહેવાય ? શરીરના કર્તાને ન માનવા એ જ તો ભૂલ છે !

મેં, મેરીકરોલી નામની એક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનીના લેખનો અનુવાદ વાંચ્યો છે. તેમાં લખ્યું હતું કે, સંસ્કારનાં પદાર્થોનું રૂપાન્તર તો થાય છે પણ તેનો નાશ થતો નથી ! મીણુમત્તી બગ્યા બાદ એમ માનવામાં આવે છે કે મીણુમત્તી નાશ પામી પણ વારતવમાં તે નષ્ટ થઈ નથી પણ તેનું રૂપાન્તર થયું છે ! જો દોષ બગતી મીણુમત્તીની આમળા આજના વિજ્ઞાનના બે યંત્રો મૂકવામાં આવે તો મીણુમત્તીના પરમાણુઓ તે યંત્રમાં એકત્રિત થઈ જશે અને પછી તે એકત્રિત થએલાં પરમાણુઓનો સમુચ્ચય કરવાથી પાછી મીણુમત્તી બનાવી શકાય છે ! પાછી મુકાઈ જવાથી ભોંઠે એમ જણે છે કે, પાણીનો નાશ થઈ ગયો પણ વારતવમાં પાણી નાશ પામતું નથી. પણ તે દવાના રૂપમાં બદલાઈ ગયું છે. પાણી બે પ્રકારની દવાના સંયોગથી બને છે એટલે એ બન્ને દવાનો સંયોગ કરવાથી પાછું પાણી બની શકે છે ! દોષ ધરાવે દોષવામાં આવે તો તેની દીકરીઓ બની જશે અને એ દીકરીઓને દોષવામાં આવે તો તેની માદી કે રેની જેવું કોઈ થઈ જશે પણ તે દ્રવ્યનો નાશ કદાપિ નહિ થાય ! તે દ્રવ્ય ધરાવતી દીકરી કે માદીના રૂપમાં રૂપાન્તર પામશે પણ તેનો સર્વથા નાશ તો નહિ જ થાય ! આ જ પ્રમાણે જ્યારે કોઈ આધારભૂ વસ્તુ પણ નાશ પામતી નથી તો પછી આ શરીરને બનાવનાર કર્તાનો નાશ કેમ થઈ શકે ? આ શરીરને બનાવનાર કર્તા કદાપિ નષ્ટ થઈ શકે નહિ !

કહેવાનો આશય એ છે કે, શરીર છે તો તેનો કર્તા પણ છે અને જે તેનો કર્તા છે તે જ આત્મા છે. તે આત્મા અમર

અમર અને અવિનાશી છે. આ પ્રમાણે આત્મા છે એ વાત સિદ્ધ છે અને આત્માને જે ધર્મની આવશ્યકતા રહે છે તેનું જ નામ માનવધર્મ છે.

માનવધર્મને જૈન, ગૌદ, વેદાન્ત કે ખ્રીસ્તી વગેરે સામ્પ્રદાયિક ધર્મની દૃષ્ટિએ ન ગતાવતાં માનવધર્મ સામાન્ય ધર્મ છે એ હું ગતાવું છું. સામાન્ય ધર્મમાં કોઈને કોઈ પ્રકારનો વિરોધ હોતો નથી. જે ધર્મ ઉપર સામ્પ્રદાયિકતાનો કાંઈ રંગ ચડેલો નથી અને જે ધર્મને જ્યાં લોકો સ્વીકારે છે તેને સામાન્ય ધર્મ કહે છે. સામાન્ય ધર્મ વિષે જ્યાં સમ્પ્રદાયવાળાઓએ ઘણો વિચાર કર્યો છે. સામાન્ય ધર્મમાં સકળ સંસારનો વિચાર કરી શકાય છે પણ તે જ્યાંનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. એટલા માટે “થાલીપુટાક ન્યાયે” ટેટલીક એવી વાતો ગતાવું છું કે જે જ્યાં શાસ્ત્રોમાં મળે છે અને જ્યાંના કામમાં આવે છે.

જે શાસ્ત્રમાં સામાન્ય ધર્મની વાતો નથી તે શાસ્ત્ર પણ નથી, તેને એકપક્ષીય શાસ્ત્ર કહી શકાય, પણ માનવજાતિને માટે તે શાસ્ત્ર ઉપયોગી થઈ શકે નહિ.

સામાન્ય ધર્મનું વર્ણન જ્યાંએ કર્યું છે એ ગતાવવા માટે હું પહેલાં દુરાનની સાક્ષી આપું છું. દુરાનમાં કંઈ છે કે :—

‘લા તો અજેવો સલકુલ્લા’

અર્થાત્ હે મુહમ્મદ! દુનિયાને વિશ્વાસ આપી દે કે, અસ્લાની દુનિયાને કોઈ સતાવે નહિ!

હવે જોવાનું એ છે કે, અસ્લાનાં સંતાનો કોણ છે? શું હિન્દુઓ અસ્લાનાં સંતાનો નથી? જે દેવળ મુસલમાનો જ અસ્લાનાં સંતાનો

દેવ તો તો આજ્ઞા પદ્ધતિની કહેવાય ! ત્યારે તે જ્યાંના માલિક છે, આખી દુનિયા તેમની છે તો તો દિન્દુ-મુસલમાન જ્યાં તેનાં જ મંતાનો છે. કોઈ દિન્દુને કોઈ મુસલમાન મનાવે તો શું તે દિન્દુ પેલા મુસલમાનને એમ કહેતો નથી કે, તું તારા માલિકને જાણે છે ? તારા માલિકને તું આખી દુનિયાનો માલિક કહે છે તો શું તેમણે કોઈને સતાવવાનું કહ્યું છે ? આ જ પ્રમાણે કોઈ મુસલમાનને કોઈ દિન્દુ સતાવે તો શું તે મુસલમાન પેલા દિન્દુને એમ કહેતો નથી કે, 'શું તારા પરમાત્મા મને સતાવવાનું કહે છે ? શું તારા પરમાત્મા આખી દુનિયાના માલિક નથી ? અને જો છે તો શું હું એ દુનિયામાં નથી ?' આ પ્રમાણે ત્યારે આજ્ઞા કે પરમાત્મા આખી દુનિયાના માલિક છે તો એ દુનિયામાં જ્યાંનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

માનો કે, કોઈ જદ માણસ દ્વારમાં માળા લઈ પરમાત્માનું નામ જાપી રહ્યો છે. એટલામાં એક માણસે આવી તેને માળા ભાંડી. તે જદ કહેવા લાગ્યો કે, જોતો નથી કે, હું પરમાત્માના નામની માળા જાપી રહ્યો છું. મારો પરમાત્મા તારો નાશ કરી નાંખશે; ત્યારે તે બીજો માણસ પણ કહેવા લાગ્યો કે, શું પરમાત્મા તારો જ છે, મારો નથી ? મારો પણ માલિક છે એટલા માટે તે તારો નાશ કરી નાંખશે.

આ પ્રમાણે જનમ જલ્લા 'પરમાત્મા તારો નાશ કરી નાંખશે' એમ અરસપરસ કહેવા લાગ્યા. હવે પરમાત્મા કોનો પક્ષ લઈ કોનો નાશ કરશે ? આવી જ વાતોથી આજના યુવકોને ધર્મ અને ઈશ્વર તરફ ઉપેક્ષા પેદા થઈ છે અને આ જ કારણે કેટલાકો ધર્મ અને ઈશ્વરનો જાદિગાર કરવાની વાતો કરે છે. અને કેટલાકો ધર્મ અને ઈશ્વરની મરકરી પણ કરે છે પણ આ તેમની જૂલ છે. આવી જૂલ

થવાનું કારણ, ધર્મ અને ઈશ્વરનો ઉપર કંઈ પ્રભાવે દુરુપયોગ કરે છે તેમનો અવધાર છે. પણ વાસ્તવમાં એ વિશે વિચાર કરવામાં આવે તો જે ધર્મને માટે છ ખંડની ઋદ્ધિનો પણ ત્યાગ કરવામાં આવે છે તે ધર્મનું મહત્ત્વ કાંઈ ઓછું નથી ! ધર્મનું જીવનમાં કેટલું બધું મહત્ત્વનું સ્થાન છે તે વિશે કાંઈ વિચાર કરવામાં આવે તો ધર્મમાં કેટલી બધી મહત્તા રહેલી છે તેનો ખ્યાલ આવે !

આ તો કુરાનની વાત થઈ. હવે ગીતામાં શું કહ્યું છે તે જોઈએ. ગીતામાં કહ્યું કે, તમે ગમે તે વાંચો તે વેદપુરાણ વગેરેનો સાર સંક્ષેપમાં એ જ છે કે :—

નિર્વૈર : સર્વભૂતેષુ ય : સ મામેતિ પાણ્ડવ ! ।

ભાવાર્થ :— બધા ભૂત પ્રાણીઓ પ્રત્યે વંરભાવ ન રાખો, નિર્વૈર રહો. આ પ્રમાણે જે કાંઈ કુરાનમાં કહ્યું છે તે જ જુદી ભાષામાં ગીતામાં પણ કહ્યું છે.

હવે જે શાસ્ત્રનો હું જવાબદાર છું તે શાસ્ત્રની વાત સંક્ષેપમાં છે. એ જૈન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે :—

સન્નમ્યપ્પમ્યસ્સ સમ્મં મૂયાઈં પાસઑ ।

પિહિઆસવસ્સ દંતસ્સ પાવકમ્મં ન વંઘઈ ॥ દશ૦

અર્થાત્—હે ! શિષ્ય ! તું બધાં પ્રાણીઓને તારા આત્માની સમાન માન. જેવો તારો આત્મા અવિનાશી છે તેવો જ બધાનો આત્મા પણ અવિનાશી છે. માટે બધા જીવોને તારા આત્માની સમાન માન. કોઈની સાથે વૈર બાંધી પાપનો ભાગીદાર બન નહિ.

ઉદયપુરમાં એક વટ્ટીએ મને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, આત્મા ક્યાં અવિનાશી છે, કોઈનો માર્યો મરતો નથી તો પછી કોઈને મારવાથી પાપ

કેમ લાગી શકે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મેં કહ્યું કે, આત્મા અવિનાશી છે એટલા જ મારે પાપ લાગે છે અને તેનું ફળ બોગવત્ પડે છે. જે આત્મા નાશવાન હોય તો તો પત્તી કાંઈ જગતે જ રહેતા નથી. મરનાર અને મરનાર નાશ પામ્યા તો પછી જગતે કંઈ વાતનો રસો? વ્યવહારમાં પણ જે મરી ગયા હોય છે તેની ઉપર દાવો થઈ શકતો નથી.

આ જ પ્રમાણે જે આત્મા વિનાશી હોય તો તો કોઈ પ્રકારનો જગતે જ રહે નહિ! દાવો મરી ગયેલા ઉપર તો થતો નથી પણ અવિન મનુષ્ય ઉપર તો થાય છે ને? આ જ પ્રમાણે મરનાર પણ નાશ પામ્યો નથી તેમ મરનાર પણ નાશ પામ્યો નથી એટલા મારે કોઈને મારવાથી પાપ પણ થાય છે અને પાપને ધોવા મારે ધર્મની પણ જરૂર રહે છે!

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે, જે બધા જીવને આત્મતુલ્ય માનશે, તે કોઈની સાથે વૈર પણ બાંધશે નહિ અને તેથી પાપ પણ બંધાશે નહિ. આ સાધારણ માનવધર્મ છે. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં આમધર્મ, નગરધર્મ, ગ્રામધર્મ વગેરે દસ ધર્મોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. મેં આ દસ ધર્મ ઉપર વ્યાખ્યાન કરેલ છે, જે પુસ્તકાકારે પણ છાપવામાં આવ્યું છે. એ પુસ્તક* સોકોને મળું ઉપયોગી નીવડ્યું છે એવું જાણવામાં આવ્યું છે. આ જ પ્રમાણે મનુષ્યે પણ આમધર્મ વગેરે ધર્મો બતાવ્યાં છે. એ બધા સામાન્ય ધર્મો છે. આ સામાન્ય ધર્મનું જે પાલન કરે છે તે જ માનવ છે અને એ ધર્મનું પાલન જ માનવધર્મનું પાલન છે. મહાભારતમાં મનુષ્યનો સામાન્ય ધર્મ બતાવતાં કહ્યું છે કે :—

• જુઓ “ધર્મ” અને ધર્મનાયક” પ્રસિદ્ધકર્તા; ચાન્તિલાલ વનમાળી શેઠ.

શ્રદ્ધાકર્મ તપશ્ચય સત્યમક્રોધ ણ્વ ચ
સ્વેષુ દારેષુ સંતોષઃ શૌચં વિદ્યાનમૃચિતા
આત્મજ્ઞાનં તિતિક્ષા ચ ધર્મઃ સાધારણો નૃપ ।

મહાપુરુષ કોઈ રાજાને કહે છે કે, “હે ! રાજા ! હું મનુષ્ય માત્રનો સામાન્ય ધર્મ કહું છું, જે આ પ્રમાણે છે :—શ્રદ્ધા રાખવી, સત્કર્મ કરવું, તપ કરવું, સત્ય બોલવું, ક્રોધ ન કરવો, પોતાની સ્ત્રીમાં સંતોષ માનવો, પવિત્ર રહેવું, વિદ્યાધ્યયન કરવું, ક્ષમા રાખવી અને કોઈની સાથે વૈર ન યાંધવું એ મનુષ્યમાત્રનો સામાન્ય ધર્મ છે.” આ ધર્મનું જે ઘરમાં પાલન થતું નથી, તે ઘરમાં દાહાકાર મચી જાય છે.

આ માનવધર્મની વ્યાખ્યા થઈ. હવે કોઈ કદાચ એમ કહે કે, અમે જન્મથી મનુષ્ય તો છીએ જ તો પછી અમારે આ સામાન્ય ધર્મને પાળવાની શી જરૂર છે ! આ તો જે વૃક્ષની છાયામાં તમે બેસા છો તે જ વૃક્ષને કાપવા જેવી જ વાત છે ! આમ કહેનારે વિચારવું જોઈએ કે, તેમની પોતાની રક્ષા પણ ધર્મદ્વારા થઈ રહી છે. માનો કે તમારી માતા સાધારણ ધર્મનું પાલન ન કરતાં તમારો જન્મ થતાં જ બહાર ફેંટી દેત તો શું તમારું જીવન ટકી શકત ? માતામાં સાધારણ માનવધર્મ હતો એટલે જ તેણે તમારું પાલન કર્યું અને તમારું જીવન ટકી શક્યું ! આમ હોવા છતાં તમે માનવધર્મની શી જરૂર છે એમ કહો છો ? જીવનમાં વસ્ત્ર અને બોજનની જેટલી જરૂર છે તેથી વિશેષ માનવધર્મની જરૂર છે.

તમારું જીવન થયું હશે ! તમે કેવી સ્ત્રી ચાહો છો ? જે તમને અનુદ્રવ વર્તે તેવી સ્ત્રી ચાહો છો કે પ્રતિક્રિય ચાલે એવી ? બધા પોતાને અનુદ્રવ વર્તે એવી સ્ત્રી ચાહે છે પણ જે સ્ત્રી પોતે સાધારણ

ધર્મનું પાલન ન કરે તો અનુકૂળ રહી શકે ખરી? સાધારણ ધર્મનું પાલન કરવા માટે જ પિતા સંતાનનું પાલન કરે છે. ધર્મની સહાયતા વિના સંસાર એક શ્વાસ પણ લઈ શકતો નથી. ધર્મનો અર્થ નિયમ થાય છે. નિયમ વિરુદ્ધ એક શ્વાસ પણ લેવો નહિ એ જ માનવધર્મ છે. તમે બીજામાં નિયમો જોવા ચાહો છો પણ તમે પોતે પણ નિયમનું પાલન કરો તો કેટલો બધો લાભ થાય.

આ તો ધર્મ વિશે સ્વામાન્ય વાત યહ, પણ હવે ધર્મનું એક ખારીક તત્ત્વ તમારી સમક્ષ ચૂકું છું. કોઈ એમ કહી શકે કે, તમે જે કંઈ કહી રહ્યા છો તે તો નીતિ છે પણ નીતિ પણ ધર્મનું એક અંગ છે. નીતિનો આધાર ક્ષત્ર તેની ઉપર ધર્મનો મહેલ એમ બતાવવો એનો વિચાર કરો. નીતિ પણ ધર્મની કૌશીકીતે પોષક બને છે એ બતાવવા માટે “દિતોપદેશ”માં આવેલી એક કથા કહું છું કે જેથી તે વાત તમારી સમક્ષમાં જલ્દી આવી શકે. ‘દિતોપદેશ’ની પદ્ધતિ.

ક્યુતરોનું એક રાજું જંગલમાં વિચરતું હતું. એ રાજાનો ચિત્રમીવ નામનો નેત્રા હતો. વૈજાનિકોનું કહેવું છે કે, સોઠા જેમને પોતાથી મોટો માને છે તેમનામાં કંઈ અલૌકિક ગુણ હોય છે. આ કથન પ્રમાણે ચિત્રમીવમાં ક્યુતરોએ નેતાને યોગ્ય ગુણો જોઈ તેને પોતાનો નેત્રા બનાવ્યો હતો અને તેની સમ્મતિથી જ્યાં સાથે વિચરતાં હતાં, વિચરતાં વિચરતાં ક્યુતરોએ જંગલમાં ચોખ્ખા વિખરાયેલાં જોયાં, એક પાંચીએ ચોખ્ખા વિખેરી નાંખી તેની ઉપર જાજી પાધરી હતી. ચોખ્ખાને જોઈ કેટલાંક ક્યુતરો કહેવા લાગ્યાં કે, ચાલો! ચોખ્ખા પડ્યા છે. તેનું જોજન કરીએ. પણ રાજા ચિત્રમીવે વિચારીને કહ્યું કે :—

ઝાત્ર તિર્જનવને કુત્ર નમ્હુલકળાનાં સમ્મલઃ તિરુવ્વતામ્
નાવજ્જરે દરે ન પદયામિ ।

જાણુને હોતો કે, અહીં સંકટ છે, છતાં તેણે એમ જ વિચાર્યું કે, સંકટના સમયે મારે બધાની સાથે રહેવું એ જ ઠીક છે. સંકટ માથે પડે ત્યારે મારું કહેવું માનશે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાત્રી પણ બધા કબુતરોની સાથે ગયો. કબુતરોએ એવાનાં દાણાં તો ખાધાં પણ બધાનાં પગ જાળમાં ફસાઈ ગયા; બીટી ન ચઢાયા. ત્યારે બધાં કબુતરો પેલા જુવાન કબુતરને દપકો આપવા લાગ્યાં કે, તે રાત્રીનું કહેવું માન્યું નહિ અને બધાંને જાળમાં ફસાવ્યાં. રાત્રીએ બધા કબુતરોને સાંત્વન આપતાં કહ્યું કે, જે યવાનું હતું તે થયું. હવે તેને દોષ ન આપતાં જાળમાંથી નીકળવાનો રસ્તો શોધો, દપકો આપવાથી કાંઈ આપણું નહિ વળે!

आवशमपातङ्गीनाम् दितोऽपि याति हेतुताम् ।

मातृमंथा हि वरसस्य स्वंभीमवति बंधने ॥

ત્યારે આપણે માથે આવી પડે છે ત્યારે મિત્રોથી પણ થયું કામ થઈ જાય છે. આ સાધારણ નિયમ છે. આ કબુતરનો વિચાર આપણને ફસાવવાનો નહિ પણ આપણને બધાને બોલતો મળે એ હોય. પણ એમાં અચાનક આ આપણે આવી પડી એમાં એનો શું દોષ! હવે એને દોષ દેવાથી આપણે કાંઈ છૂટી તો ચકવાના નથી, મારે તેને દપકો આપવાથી શું લાભ?

આજના લોકો બીજાને દપકો આપવાનું વધારે જાણે છે. ‘આ ખરાબ છે તે ખરાબ છે’ એમ બીજાએને કહે પણ પોતાનામાં કંઈ કંઈ ખરાબી છે તેનો વિચાર સરખો પણ કરતા નથી. એ એક ભેજમાં જંતુ હતું કે એક વ્યક્તિ આપણે તો બધું લાંબા લાંબા આપે છે પણ પોતે વ્યભિચારના દોષથી મુક્ત રહી શકેના નથી. આવા લોકોથી શું સુધાર થઈ શકે ખરો?

જગનો દિવયોગ કરે છે તો હું માગ જાગનો શા માટે દિવયોગ કરું. જો આ પ્રજાએ પરપર સહીશ અને એક બીજાને પરપર સહીશ નહિ આપે તો બધા નીચે પડે અને મરી જાય. મનનું આ કથન સાંભળી બધાં દર્શામળી ગયા લાગ્યાં. પાર્થી થોડી દૂર તો પાછળ પાછળ દોડ્યો પણ આખરે તે થાક્યો અને પાછો ફર્યો. પાર્થીને પાછો ફરતો જોઇ કપુતરોએ ગળને કળું, કે, કપુ પાછળ જઇ રહ્યો છે, દવે અમારે શું કરવું! ગળએ કળું કે, આપને એક આપનિમાંથી તો છટકા, પરંતુ હજી આ જગના બંધનમાંથી છટકાનું બાકી છે. આપણામાં જગને તોડવાની તો શક્તિ નથી. એ શક્તિ તો જમીન ખોદનારમાં જ હોય છે; એટલા માટે આપણે આગળ ઉડતા જઇએ. આપણે કેવળ ઉડવાનું જાણીએ છીએ. જગ કાપવાનું જાણતા નથી.

આજે પરતંત્રતા તો બધા આદે છે પણ જે લોકો આકાશમાં સ્વેરવિનાર કરવાની માફક કેવળ સાંખા સાંખા આપણે જ આપે છે તેમની દ્વારા પરતંત્રતાની જગ કાપી શકાતી નથી. પરતંત્રતાની જગ તો જમીનને ખોદનાર ખેડતો જ કાપી શકે છે.

રાત્રીએ કપુતરોને કળું કે, મંડળી નદીને કિનારે દિરંગવક નામનો મારો મૂંઝક મિત્ર રહે છે. જો કે હું કપુતર છું અને તે ઉંદર છે પણ વખતે કવખતે એક બીજાને સહાયતા મળી શકે એ માટે અમે મિત્રતા બાંધી છે. એટલા માટે આપણે બધા તેની પાસે જઇએ. તે મારો મિત્ર આ જગનાં બંધનો તોડી નાખશે અને આપણને બંધનમુક્ત કરી દેશે.

બધાં કપુતરો જગની સાથે ઉડતાં ઉડતાં મંડળી નદીના કિનારે આવી પહોંચ્યાં. કપુતરોને જગની સાથે ઉડતા જોઇ દિરંગવક વિચારવા લાગ્યો કે, આ વળી શું અ.કન આવી. તેણે પોતાના

દરમિયાન શરે પહેલાં જ નહીં, પણ તેના પાછળ આવતી જાય છે. તેનો પાછળ દાગળી પડતી નીકળી જાય છે. કમળાચરે એને ને એકદમ દરમાં અસહ્ય થયો.

દિગ્વિષ્ટના દર અગમ્ય અગમી ચિત્રપીઠે હતું કે, મિત્ર દિગ્વિષ્ટના પડાર નીકળ્યો. હું તો નમારો મિત્ર હતું. મિત્રનો અગમ્ય ઓળખાઈ દિગ્વિષ્ટના પડાર નીકળ્યો અને ચિત્રપીઠને કહેવા પ્રારંભ કર્યો, તું અગમ્ય પુદ્ગિમાન રોગા છતાં તબીબમાં કેમ ફરમાઈ ગયો ! સમયે જવાબ આપ્યો કે, એ તો કાળની અગિયારી છે. સમયે એમ ન કહ્યું કે આ કાળરોગે મારું કયું માન્યું નહિ એટલે જવાબમાં ફરમાઈ ગયો. દિગ્વિષ્ટ આ ગાંઠળી ચિત્રપીઠ મિત્રની તબીબ કાળના તેની પાસે આપ્યો. પણ ચિત્રપીઠે કહ્યું કે, મિત્ર પહેલાં આ મારા આથીઓનાં અંધન તોડ. ચિત્રપીઠ ધરત તો પહેલાં પોતાનાં અંધનો તોડાવી શકત. પણ તેણે તેમ ન કરતાં પોતાના આથીઓનાં અંધન તોડવાનું દિગ્વિષ્ટને કહ્યું. દિગ્વિષ્ટે કહ્યું કે, મિત્ર ! હું તો અડુ નાનું પ્રાણી છું. મારાથી આટલા અંધનાં અંધનો કેમ કાપી શકાશે ? મારા હાંત પણ એટલા અંધા મજબૂત નથી કે અંધનાં અંધનો તોડી શકું. મારે પહેલાં તારાં અંધનો કાપી આપું. પછી જો મારા હાંતમાં શક્તિ હશે તો બીજાનાં અંધનો પણ તોડી આપીશ.

દિગ્વિષ્ટે આમ કહ્યું પણ ચિત્રપીઠે એ વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો. નીતિ તો એમ કહે છે કે :—

આપદર્થે ધનં રક્ષે-દ્વારાન્રક્ષેદ્ધનૈરપિ ।

આત્માનં સતતં રક્ષે-દ્વારૈરપિ ધનૈરપિ ॥

ભાવાર્થ—આપદ વખતે ધનની રક્ષા કરવી અને ધન ખોઈને પણ સ્ત્રીની રક્ષા કરવી; પરંતુ આત્માની રક્ષા વખતે દ્વારાની કે ધનની ખોટ પણ જોવી નહીં. બ્યારે નીતિ આમ કહે છે તો પછી ચિત્રપીઠે

પોતાનાં બંધનો પહેલાં કેમ તોડવામાં નહિ? નીતિ આમ કહે છે પણ ધર્મ તો કાંઈ બીજું જ કહે છે. હિરણ્યકે ત્યારે પોતાના મિત્રને હિંમતી નીતિ બનાવી ત્યારે રાગએ કહ્યું કે:—

નોતિસ્તાવદીદરયેષ કિલ્લહમસ્મદાધિતાનાં દુલ્લ સોલ્લ
સર્વથા કસમર્થઃ ।

રાગએ કહ્યું કે—નીતિ બધે એમ કહે પણ હું નીતિથી આગળ મએલ છું. નીતિ મગજની પેદાશ છે અને ધર્મ એ હૃદયની પેદાશ છે. નીતિ તો એમ ધીખાવે છે કે, પોતાની જ રક્ષા કરો. પણ બધે આશ્રિતોને પક્ષમાં મૂકવાં પડે! પણ ધર્મ કહે છે કે, જેને કંઈ મદન કરીને પણ બીગળે સુખી કરો. રાગએ કહ્યું કે, હું તો ધર્મનું પાલન કરીશ. પ્રિય મિત્ર! હું તારી ઉપર વધારે યોગ્ય લાદતો નથી. તારામાં જેટલી શક્તિ હોય તે શક્તિ પ્રમાણે મારા આ માથીઓના બંધનો તોડ. તું કદાચ એમ કહીશ કે, બીગળઓના માટે પોને બંધનમાં શા માટે પડ્યા રહેવું? પણ મિત્ર! મારો ધર્મ અને એમ કહે છે કે:—

ધનાનિ જીવિતં દિવ પરાર્થે પ્રાપ્ત ઉત્સૃજેત્ ।

મદ્રિમિતં વતં ત્યાગો વિનાયો જિવિતં સતિ ॥

બીગળઓને માટે ધન અને જીવનનું પણ અર્પણ કરી દેવું એમ ધર્મ કહે છે, ત્યારે નીતિ પોતાની રક્ષા કરવાનું કહે છે.

ધર્મ અને નીતિમાં આ જ અંતર છે. ધર્મ કહે છે કે, 'આપો;' અને નીતિ કહે છે કે 'લાવો.' નીતિ રસાર્થ જુએ જે અને ધર્મ પરમાર્થ જુએ છે. જે પ્રમાણે માતાનો ધર્મ બાળકનું સુખન કરવું એ જ નથી પણ બાળકનું પાલન-પોષણ કરવું તે છે, તે જ પ્રમાણે આગળ વધતા જાઓ અને આ જ નીતિદ્વારા ધર્મને જીવનમાં રચાવે

ચિત્રગ્રીવે વિરજપદને કહ્યું કે, હું પહેલાં મારા બંધનો ન કાપવાનાં મારા આશ્રિતોનાં બંધનો કાપવાનો આગ્રહ શા માટે કરું છું તે સમજાવો:—

જાતિદ્રવ્યગુણનાઙ્ગ સામ્યમેષાં મયા સદ્ ।

મત્પ્રભુત્વંફલં વૃદ્ધિ કદા કિંતદ્ મચિન્મયિનિ ॥

હે! મિત્ર! જાતિથી તો હું પણ ક્યુતર છું અને તેઓ પણ ક્યુતર છે. દ્રવ્યથી તેમને પણ બે પાંખો છે અને મને પણ બે પાંખો છે. ગુણની દૃષ્ટિએ પણ અમે સમાન છીએ. તેમ છતાં તેઓ મને રાજા માને છે તો તેનો તેમને શા લાભ?

આજે બળીયાના બે ભાગ એમ કહેવામાં આવે છે. શું રાજા પણ બે ભાગ લેનારો હોય છે? વાસ્તવમાં જે એમ કહે છે તે બળવાન નથી, પણ પોતાના ભાગે જે પોતાના આશ્રિતોની રક્ષા કરે છે તે જ સાચો બળવાન છે.

ચિત્રગ્રીવે કહ્યું કે, મિત્ર! બ્યારે હું રાજા છું તો રાજા તરીકે આશ્રિતોની રક્ષા કરવી એ મારું કર્તવ્ય છે કે નહિ? એટલા માટે મિત્રતાના સંબંધે મારા આશ્રિતોનાં બંધનો તોડી મારા બંધનો તોડવાની તારી ફરજ છે. મિત્ર! મારા આશ્રિતોનાં બંધનો પહેલાં તોડી મારા આ ભૌતિક શરીરના ભાગે પણ મારા યશઃશરીરની રક્ષા કર. આ ભૌતિક શરીર તો નાશવાન છે પણ યશઃશરીર અવિનાશી છે. માટે હે! મિત્ર! આ અવિનાશી યશઃશરીરની રક્ષા માટે આ ભૌતિક શરીરના ભાગે પણ મારા આશ્રિતોનાં બંધનો તોડી તેમની રક્ષા કર.

આજના વૃદ્ધો પણ સ્વાર્થમાં કુબેલા છે અને તેથી યુવાનો પણ અમને વૃદ્ધોની શી ગરજ છે એમ કહે છે.

મિત્રની રાત્રી માંજગી દિરંગમને પડેલા દર્શ થયો. તેજે તે
દોષેશમાં બધાનાં બધેનો તોડી નાંખ્યાં. અને ચિત્રપ્રીતને કહેવા
કાઠો કે, મિત્ર! તમારા આ ઉત્તર વિચારો નમને ત્રિજોષપતિ
પદ્મરાને થોડા છે. વાસ્તવમાં ત્રિજોષપતિ તે છે કે, જે પોતે કદ
મૂલ કરી બીજાને કદોમાંથી મુક્ત કરે! આ જ માનવધર્મ છે.

પોતે કદ મૂલ કરીને પણ બીજાને મુખ આપવું એ જ માનવધર્મ છે.

દિરંગમને બધાનાં બધેનો તોડ્યા બાદ ચિત્રપ્રીતનાં બધેનો
તોડ્યા. રાત્રીએ બધાં કદુત્તરને કદું કે, જે થયું તે થયું. દલે પડી
બધેથી વાતને ઘાટ કરશે નહિ. નહિ તો પરપર લગાઈ થશે
બધાનાં બધેનો છેડી દિરંગમને કહેવા લાગ્યો કે, હું તમારો શું
કહાર કરું! મારી પાસે એટલું આવતું પણ નથી કે તમને બધાને
માવાનું આપી શકું! રાત્રીએ ઉત્તર આપ્યો કે, આવતું રેવું
એ કદમ મોટું કામ નથી. તમે અમારાં બધેનો કાપી નાંખ્યા દલે
બધાની શી થના છે!

આ પ્રમાણે તમે પણ બીજાને કદોથી મુક્ત કરવાનો પ્રયત્ન
કરી અને એવી ભાવના ભાવો કે હું કદ મૂલ કરીને પણ બીજાને
મુખ પહોંચાડું! બધાને આત્મનુસ્થ માનું. એના માટે પરમાત્મા
પ્રભુ એવી પ્રાર્થના કરો કે:—

દયામય દેવી મતિ હો જાય,

બૌરોંકે સુખકો સુખ મમજું સુખકા કરું ઉપાય
વપના દુઃખ મેં મહું કિન્તુ પરદુઃખ લેલા ન જાય! દયા૦

બીજાને કદમુક્ત કરવા માટે તમે પોતે કદમદિષ્ટ બનો અને
બીજાના મુખમાં તમારું મુખ માનો તો એ જ માનવધર્મ છે. અને
એ માનવધર્મના પાલનમાં જ સ્વપરનું કષ્ટાણુ રહેલું છે.

વ્યાખ્યાન : પ્રત્યયર્થ *

પ્રાર્થના

કુંથુ નિનરાજ વૃ ઐસો, નહિ દોષ દેવ તો જૈસો, ।
ત્રિલોચીનાય વૃ કહીએ, હમારી બાંહ દદ ગહિએ; ॥ કુંથુ. ॥

શ્રી કુંથુનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના કેવીરીતે કરવી જોઈએ એ વિધિ જ્ઞાનીઓ અને ભક્તોએ પોતાના હૃદયગત ભાવો વ્યક્ત કરી જનતાની સમક્ષ અનેક માર્ગો બતાવ્યાં છે. તેમ છતાં બધા લોકો સરળ રીતે પ્રાર્થના કરી શકે એ માટે દોષ સાધારણ નિયમ હોવો જોઈએ. મહાન જ્ઞાનીઓ અને ભક્ત લોકો ગમે તે રીતે પ્રાર્થના કરે, તેમનો માર્ગ તેમના પોતાના માટે સુવ્રજ અને સરળ હોય શકે પણ જન સાધારણ માટે એમનો માર્ગ સરળ હોય શકે નહિ ! એટલા માટે સાધારણ જનતા માટે ભગવાનમાં તન્મય થવાનો સરળ માર્ગ કયો છે તે જોવું જોઈએ. આ પ્રકારની છતાસા ઘણા લોકોને થાય છે. જે કે આજે કેટલાક લોકોને તો પરમાત્માના નામથી ચીડ ચડે છે અને કંઈક તો બહુ જ ઉપાધિ કરનારો છે એમ કહે છે. અજ્ઞાનને

* રાજકોટ દર્યા શ્રીમાળી વણીક લોજનશાળામાં સં. ૧૯૬૨ના આવણ મંદી ૧૫ ને રવીવારના રોજ પત્ન્યશ્રીએ આપેલું નોંદર વ્યાખ્યાન

કારણે જ તેઓ આમ કહે છે; પણ તેમના અંતરાત્મામાં જે સ્વાધ્યાયિક તરંગ હોય છે તે તો દરેકને ઈશ્વરની તરફ ધકેલી રહ્યો છે, એવો જાનીએનો વિશ્વાસ છે. અને એ વિશ્વાસના કારણે તેમણે શાસ્ત્રમાં પણ પ્રગટ કર્યો છે. આજે મને “અભયાર્થ” વિષય ઉપર બેઠવાનું કહેવામાં આવ્યું છે પણ પ્રાર્થના એ મારા આત્માનો વિશ્વ દોષથી એ વિશે એ ચાર શબ્દ બોલ્યા વિના મારા આત્માને શાન્તિ થતી નથી, એટલા માટે પ્રાર્થના વિશે થોડુંક કહું છું. મારા આત્માને શાન્તિ થશે તો તેથી તમને પણ લાભ થશે.

કેમણે મેં જે પ્રાર્થના કરી તે પ્રાર્થના કેવળ મારા એકલાની જ નથી પણ બધાની છે. તમે કહેશો કે, અને પ્રાર્થના કરવા ચાહો છો છો કે નહિ એ બળવા વિના આમ કેમ કહો છો ! ઉપરથી પ્રાર્થના કરવા અમે ચાહતા નથી એમ ભણે છે પણ મારા તો એવો વિશ્વાસ છે કે, પ્રાર્થના વિના જીવન નથી ચલતું નથી. કામ કોઈ કહે કે, મને સૂર્યના પ્રકાશની જરૂર નથી, હું દીપક પોરેના પ્રકાશથી મારું કામ ચલાવી લઉં તો આમ કહેનારનું ક્ષય થું બરાબર છે ? નહિ, કારણ કે સૂર્યની સલામતતા વિના જીવન દીપક જ ચલતું નથી; જીવનની મતિ આવી શકતી નથી. એટલા માટે સૂર્યના પ્રકાશની અનાવશ્યકતા બતાવનાર બૂલ કરી રહ્યો છે. સૂર્ય જીવનને માટે અત્યુપયોગી છે. સૂર્યની પ્રકાશ કરનાર કે નિંદા કરનાર મને મેં સૂર્ય સરખો પ્રકાશ આપે છે, તે કામની સ્થિતિ બેદખાવ થતો નથી બધારે સૂર્યને માટે આમ કહેવામાં આવે છે તો પરમાત્માને માટે જાનીએ તો એમ કહે છે કે :—

સ્વર્ણાભિજ્ઞાપિમદિમાગ્નિસિ મુખીન્દ્ર ! જ્ઞાતે.—અકામરમુખ

અર્થાત્—હે ! પ્રભો ! તારી બદિમા અનન્ય સૂર્યથી પણ વધારે છે. આ પ્રમાણે બધારે પરમાત્મા અનન્ય સૂર્યથી પણ વધારે

મહિમાવાળો છે તો શું તેમની પ્રાર્થના વિના જીવન નહીં શકે ખરું ? કદાચ તમે એમ કહો કે, સૂર્ય તો પ્રત્યક્ષ જીવનોપયોગી જણાય છે, પણ ઇશ્વર તો પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી, આવી દશામાં ઇશ્વર છે અને જીવનને માટે તેમની પ્રાર્થના કરવી ઉપયોગી છે એમ અમે કેવીરીતે માની શકીએ ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્ઞાનીઓ જણાવે છે કે, તમારી ચર્મ-ચક્ષુઓથી પરમાત્મા જોવામાં આવતા નથી એથી શું થયું ? ચર્મચક્ષુ સિવાય હૃદયચક્ષુ પણ છે અને તે દ્વારા પરોક્ષ વસ્તુ જણી શકાય છે અને તે ઉપર વિશ્વાસ કરી શકાય છે ! પરમાત્માની પ્રાર્થના વિષે જ્ઞાનીઓ પણ એમ જ કહે છે કે, તમે ચર્મચક્ષુઓ ઉપર જ આધાર રાખો નહિ પણ અમારી વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખો ! તમે નાનપણમાં ઘણી વસ્તુઓને જોઈ હોતી નથી પણ માતાના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને લાલ થયો કે હાનિ થઈ ? જયપણમાં તમે કદાચ સાપને પણ સાપ માનતા નહિ હો, પણ માતાના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમે સર્પને સર્પ માની શક્યા અને સર્પના ડંશથી પણ દૂર રહી શક્યા ! જ્યારે માતાના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને લાલ થયો, સર્પના ડંશથી જતી શક્યા—તો જેઓમાં માતાના જેવી દયા રહેલી છે એ જ્ઞાનીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને હાનિ કેવી રીતે થશે ? જ્ઞાનીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને હાનિ નહિ પણ લાભ જ થશે ! એટલા માટે જ્ઞાનીઓ જ્યારે એમ કહે છે કે પરમાત્મા છે, અને તેમની પ્રાર્થના કરવાથી જીવનમાં શાન્તિ મળે છે, તો તેમના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખો. તેથી તમને હાનિ નહિ પણ લાભ જ થશે.

પરમાત્મા પ્રત્યે વિશ્વાસ કેમ સ્થિર રહેતો નથી ? એવો પ્રશ્ન થવાને થાય છે તો એના ઉત્તરમાં જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, સાધનની

મદગુણોનો અભાવેય થઈ જાય છે અને જે ક્રિયાદાતા એ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ક્રિયાનું નામ 'ચર્ચ' છે. આ પ્રમાણે જે ગુણો અને જે માધનોદાતા આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય તે અલ્પચર્ચ કહેવાય છે.

સુધર્માસ્વામી જન્યુસ્વામીને કહે છે કે, “અલ્પચર્ચ, તપનિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને વિનયનું મૂળ છે. જે પ્રમાણે વૃક્ષમાં થડ, ડાળી, ફળ-ફુલ-પાંદડાં વગેરે હોય છે પણ એ ગંધાનો આધાર નો મૂળ જ હોય છે. મૂળ છે તો તેના આધારે વૃક્ષ શાકેકુલે છે, પણ જે મૂળ જ ન હોય તો વૃક્ષ પણ ટકી શકતું નથી. આ જ પ્રમાણે અલ્પચર્ચ પણ ગંધી ઉત્તમ ક્રિયાઓનું મૂળ છે. ત્યાં અલ્પચર્ચ છે ત્યાં જ ગંધી ઉત્તમ ક્રિયાઓ પાર પડી શકે છે.” શુભ ક્રિયાઓમાં પહેલાં તપ ગતાવવામાં આવ્યું છે પણ એ તપ પણ અલ્પચર્ચ વિના સાર્થક સિદ્ધ થતું નથી. કહ્યું છે કે:—

तपो वै ब्रह्मचर्यम्—ઉપનિષદ

અર્થાત—અલ્પચર્ચ એ જ તપ છે. જે તપમાં અલ્પચર્ચને સ્થાન નથી, વાસ્તવમાં તે તપ જ નથી; કારણ કે ત્યારે મૂળ જ નથી તો વૃક્ષ ક્યાંથી હોય ! અલ્પચર્ચ એ તપનું મૂળ છે. આ જ પ્રમાણે નિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ, વિનય વગેરેનું પણ મૂળ અલ્પચર્ચ છે. યમ-નિયમમાં પણ અલ્પચર્ચ પ્રધાન છે. યમ અર્થાત્ મહાવ્રત અને નિયમ અર્થાત્ ત્યાગ-પ્રત્યાખ્યાન. જે પ્રમાણે પ્રવર્તોમાં હિમાલય પર્વત પ્રધાન છે. તે જ પ્રમાણે યમનિયમમાં પણ અલ્પચર્ચ પ્રધાન છે.

આપે કદાચ હિમાલય પર્વત ન પણ જોયો હોય પણ તેને કારણે તમને જે સુખશાન્તિ મળી રહી છે તેનો વિચાર કરો તો તેના ઉપકાર આગળ તમારું માથું નીચે નમી જશે. આ જ પ્રમાણે

અગ્રયર્થની શક્તિ ઉપર વિચાર કરવામાં આવે તો એવો કોઈક જ સંભવ
 મળ્યું દશે કે જે એમ ન કહે કે, જે પોતાનામાં શક્તિ છે તે
 અગ્રયર્થની જ શક્તિ છે. અગ્રયર્થનો જે મદિમા તમે ગાઓ છો
 તેથી થોડો વિશેષ મદિમા શાસ્ત્રમાં વર્ણવવામાં આવ્યો છે! કદાચ
 તમે એમ કહો કે, શાસ્ત્રમાં અગ્રયર્થનો જેવો ચમત્કાર વર્ણવામાં
 આવ્યો છે તેવો ચમત્કાર જતાવનાર અગ્રયારી અમારા જોવામાં
 આવે તો અમે ખાની શકીએ; પણ અમને કોઈ એવો ચમત્કારી
 અગ્રયારી જોવામાં જ આવતો નથી એટલે અમે કૃત્રીરીતે એમ
 ખાની શકીએ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, એવો ચમત્કાર
 જોવામાં આવતો નથી પણ હૃદયનામાં તો આવે છે કે નહિ? તમે
 કૃત્રીરીતે કે હૃદયનામાં આવેલી વાત શા કામની? પણ કૃત્રીરીતે વાતો
 એવી દોષ છે કે જે સાક્ષાત્ જોવાથી જ કામમાં આવે છે અને
 કૃત્રીરીતે વાતો એવી દોષ છે કે જે હૃદયનાથી જ કામમાં આવે છે.
 હું આ વાતનો તમને પરજો રજીકાર કરાવવા માહતો નથી પણ જે
 તમે માત્ર કથન ઉપર ઊંડા વિચાર કરશો તો તે વાન તમે પોતે
 માનવા થઈ જશો. આજે શુદ્ધિવાદનો જમાનો ચાલે છે એટલે
 પ્રત્યેક વાન શુદ્ધિની કસોટીએ ચડાવ્યા બાદ જ માનવામાં આવે છે.
 હું પણ એ જ કહું છું કે, તમે માત્ર કથનને હૃદયની કસોટી ઉપર
 ચડાવ્યા બાદ જ રજીકાર કરો. જે દોષ વાતનો હૃદય રજીકાર ન
 કરે તો તેને માનો નહિ! યાનીઓ પણ એ જ કહે છે કે, અમારી
 પ્રત્યેક વાતને હૃદયની કસોટીએ ચડાવ્યા બાદ જ રજીકાર કરો.

જે વાન પ્રત્યક્ષ નથી પણ હૃદયનામાં આવે છે તે વાનને
 ચમત્કારમાં કેમ ઉતારી શકાય? એવો પ્રશ્ન ઊંડો થાય છે. આ પ્રશ્નનો
 ઉત્તર એ છે કે, નિશાળમાં અનુનાર હોયોએ રેખાચિત્રમાં જુમખ
 રેખાની જગ્યા જાની એક સ્ત્રીની જગ્યા છે પણ ચામનમાં જુમખ

તેમના અંતરમાં જ નથી. ત્યારે મૂમધ્યરેખાની જગ્યાએ જ નથી
 ના જો તેના કાંઈક ને કંઈમાં આવે છે અને તે ના માટે
 ના જ આવે છે અને તે એમ કહેવામાં આવે છે કે, મૂમધ્યની
 ના જ આવે છે તેના કાંઈક કયો વિના-આગળ કાંઈક
 એવી રીતે છે.

તેમના અંતરમાં જ નથી. ત્યારે મૂમધ્યરેખાની જગ્યાએ જ નથી
 ના જો તેના કાંઈક ને કંઈમાં આવે છે અને તે ના માટે
 ના જ આવે છે અને તે એમ કહેવામાં આવે છે કે, મૂમધ્યની
 ના જ આવે છે તેના કાંઈક કયો વિના-આગળ કાંઈક
 એવી રીતે છે.

શી ઉત્તરાધ્યયન મૂલના ૧૬મા અધ્યયનની નિયુક્તિમાં અહ્યયર્ષના ચાર બેદ જનારવામાં આવ્યા છે. નામ અહ્યયર્ષ, સ્થાપના અહ્યયર્ષ અને અહ્યયર્ષ અને બ્યાર અહ્યયર્ષ.

જેઓ નામથી તેા અહ્યચારી છે પણ અહ્યયર્ષનું પાલન કરતા નથી તેમને માટે શાસ્ત્ર કહે છે કે, તે નામથી અહ્યયર્ષ છે, આ પ્રમાણે દેવજ નામ અહ્યયર્ષથી કાંઈ વળતું નથી. તેની સાથે ભાવથી પણ અહ્યયર્ષ હોવું જોઈએ. જેઓ ભાવથી અહ્યયર્ષ પાળતા ન હોય પણ દેવજ નામથી અહ્યચારી છે, તેઓ દુનિયામાં સન્માન પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાને નામથી અહ્યચારી કહેવડાવે છે. જેમકે દુનિયામાં દીરા-ભોતી પહેરનારાઓ આદર પામે છે એ જોઈ, કેટલાક સોદા પોતાની પાસે આવ્યા દીરા-ભોતી પહેરવા ન હોવાથી દેવજ આદર-સન્માન પામવા માટે, ખોટાં દીરા-ભોતી પણ પહેરે છે. તેમનો ખોટા દીરા-ભોતી પહેરવાનો ઉદ્દેશ દેવજ સોદાને નખરાં કરી દગવા સિવાય બીજો કાંઈ હોતો નથી. આ જ પ્રમાણે દુનિયામાં અહ્યચારીનું આદર-સન્માન થવું જોઈ તેવું આદર-સન્માન પામવા માટે કેટલાક સોદા નામના અહ્યચારી બની જાય છે, પણ અહ્યયર્ષનું પાલન કરતા નથી. આવા અહ્યયર્ષને સાસ્ત્રકારો નામથી અહ્યયર્ષ કહે છે. આ નામ અહ્યયર્ષની વાત થઈ.

સ્થાપના અહ્યચારી તે છે, કે જે પોતે અહ્યયર્ષનું પાલન કરી શકતા નથી પણ અહ્યયર્ષ કે અહ્યચારીની મૂર્તિ બનાવી, તેને માનવાથી પોતાનું કામ ચાલી જશે એમ વિચાર કરી તે મૂર્તિ સ્થાપિત કરી માને છે. તે સ્થાપના અહ્યયર્ષ છે એમ જાણીએ રહે છે. આ સ્થાપના અહ્યયર્ષથી કોઈ ખાસ લાભ થતો નથી. જે શુષ્કને કારણે તમે તેની મૂર્તિને બાળી રજા છો એ શુષ્ક પાલન તમે પોતે કરો તે જ લાભ થઈ રહે.

તેણે જાણ્યું કે આજે રાત્રી ૧૨ મણિ પહેરેને મોટે જે
 વાત થઈ છે તેથી જાણ કરી કે તે જાણ પહોંચ્યા છે, આ ૧૨
 મણિ પહેરેને જાણ કરી કે તે જાણ પહોંચ્યા છે, કહ્યું છે કે :—

વચનમંપતિગયાં નીર્મલામઃ । —યોગશ્વર

આવધાનને રક્ષિ અને આદમ છે તે વીરના પ્રતાપથી જ છે. જો સરીરમાં વીર ન હોય તો મનુષ્ય દરવું-દરવું, ઊંડું-મેઘવું આદિ મિથા પણ કરી શકે નહિ.

આ પ્રમાણે વીરની રક્ષા કરવામાં લાભ છે અને વીરને નષ્ટ કરવામાં નુકસાન છે. આને ભારતની જે દીન-દીન અવસ્થા જોવામાં આવે છે તેનું પ્રધાન કારણ વીરનાશ જ છે. જે વીરના પ્રતાપથી સૌ વરસ સુધી વાગ સહેદ થયા વિના, દાંત પડયા વિના, બાંખની રક્ષિ યોદ્ધા થયા વિના છરી સકાપ છે એ વીરને અરાજ કામોમાં કે સામાન્ય રમત-અમતમાં નષ્ટ કરવું એ દરદુર્ જનું ખરાબ છે ? જે સૌદે અઘ્નચર્ચની મર્યાદા અરામર સાચવતા નથી તે સૌક્રોધાર જ ભારતની આવી અવસ્થા થવા પામી છે. તમને અઘ્નચર્ચ તરફ પ્રેમ દોષ પણ દેવગ વાતો કરવાથી કાંઈ વળગતું નથી. માટે અઘ્નચર્ચને જીવનમાં છોડાશે તો જ અઘ્નચર્ચ તરફ તમને સાચો પ્રેમ છે એમ કંપી શકાય ! આને તો અઘ્નચર્ચના સાદા નિયમોનું પણ પાલન થતું નથી અને તેથી જ હાનિ થઈ રહી છે.

મોઢું ભાવ અઘ્નચર્ચ છે. શાસ્ત્રકારોએ ભાવ અઘ્નચર્ચના દસ નિયમો બનાવ્યાં છે. આ દસ નિયમો પૂર્ણ અઘ્નચારી અને મુનિઓને માટે છે. અપૂર્ણ અઘ્નચારીને માટે પણ દસ નિયમો છે જે વિવાહિત-અવિવાહિત, મુવાન-વૃદ્ધ, બધાને માટે લાભપ્રદ છે. તમે પણ એ નિયમો ઉપર થદા ચાખી તેનું પાલન કરો. તમે ખીંછ અનેક પ્રકારની દવા લીધી હશે પણ વીરરક્ષાની દવા કરી નહિ હોય ! આ નિયમો એ વીરરક્ષાની દવા છે. તમે આ દવાનો ઉપયોગ કરી જુઓ કે તેથી દૃઢો બને લાભ થાય છે !

અપૂર્ણ અઘ્નચર્ચ માટે જે દસ નિયમો બતાવવામાં આવે છે તેમાં પહેલા નિયમ લાવના છે. માતા-પિતાએ એવી ભાવના

જાણીએ તેમ જ, માટે પૂર્વ તીર્થગમન અને જગતનું કલ્યાણ
 કરવાને માટે તમે કહેજો કે, આ પ્રમાણે આવના કરવાથી શો
 પ મનુષ્યનું અત્યંત અવધાની થયું અને જાણ ગાય છે, તમે કહેજો
 કે આવી વિધિ જોઈએ, તમને જુદાં જુદાં અર્થો આવનાં દશે.
 તમને એ કહેવાનું તમને એ જ કહેવું છે કે, અધ્યાત્મી આવના જુદી
 જુદી હોય છે, એ તો તમે જાણો જ છો કે, જેથી આવના હોય
 છે, અત્યંત અવધાન તમને છે, આ જ પ્રમાણે સંતાનના વિષયમાં
 મનુષ્યનું અત્યંત અવધાન આવના હોય છે, સંતાનના વિચારો પણ
 તમને જાણ છે, અત્યંત પ્રમાણે આવનાથી સ્વપ્નનું નિર્માણ થાય
 છે, તમને પ્રમાણે આવનાથી સંતાનોનાં વિચારોનું અને કાર્યોનું
 નિર્માણ થાય છે તોય વિચાર કરવાથી શું અરાગ સ્વપ્ન આવવું
 નથી! આવે જ છે, આ જ જ્ઞાન સંતાનના વિષે પણ સમજો.
 સંતાન વિષે તમે જેથી આવના આવશે આગળ જતાં સંતાન પણ
 તેમાં જ અન્યથા એટલા માટે સંતાન વિષે તથા તમારા પોતાના
 વિષે અત્યંત અવધાની જ આવના આવે.

અત્યંત અવધાની જોઈને નિયમ ભોજનના વિવેક વિષે છે. કેટલાક
 કોઈ એમ સમજે છે કે જે ખાનપાનમાં આનંદ આવે તે જ
 ભોજન છે; પણ આ ખૂટ છે. અત્યંત અવધાનીના ભોજનમાં અને
 અત્યંત અવધાનીના ભોજનમાં ઘણું અંતર હોય છે. ગીતામાં રજોગુણી,
 તમોગુણી અને સતોગુણીનું ભોજન જુદું જુદું અતાવ્યું છે. વૈદિક
 શાસ્ત્રમાં પણ અત્યંત અવધાનીનું ભોજન જુદું અતાવ્યું છે; પણ આજે
 ઘણાય કોઈક હમને વરા થઈ ભોજનના ગુણમાં અતી રહ્યા છે!
 જે તમે તમારી હાલ ઉપર પણ કામ મેળવી શકશો નહિ તો
 આગળ કેમ વધી શકશો! વિદ્યાભ્યાસ અને શાસ્ત્રઅવલુનું ક્ષણ
 એ જ છે કે અરાગ કામોમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવી; પણ આજે ખાન-

પાનના મેંઘધમાં ધૂળી જા જૂંસ કાઢી રહી છે અને વિવ. વ્યાખ્યાન ૧૪
જાણે ખાનપાનમાં ખાન જૂંસી જાવું એમ ન દોષ એવી ગિયનિ
કહ રહી છે !

આજે આ પીસનો એટલો જણી શોખ વધતા પામ્યો છે કે, તે
વિગે વાન જા પૂજો નહિ ! દોમને કારણે કાણક વખતે આ પીચી
એ વાન જુટી છે. પણ આ એ 'પેપ' વસ્તુ છે એમ માની
ઓઝો પોતાના બાગોને આ પીવડાવે; અને આ પીસથી બાગકમાં
તેજ આરો એમ માની આ પીચી અને બીજાને પીવડાવરી એ
જન પણ જુટી છે. આ એક દેરી પદાર્થ છે; એટલે એના સેવનથી
દેરીને દેડથી જણી હાનિ થાય છે તે જણ જુઓ. આજે આએ
દેડજુ મધુ પોતાનું આધિપત્ય જમાવ્યું છે એ વિગે એક કવિએ
કહ્યું છે કે :—

"આદ તારી આદના જ્યાં ત્યાં વિરોપ વધી પડી;
પોદ ફાટ્યાં મુંદ ફાટ્યાં જા અટ વલપે છમડી,
દાતણ ક્યું કે ના ક્યું પણ રાંદ તું તો કટ ખડી;
તારો અધોને દિંદમાં, એટો બીજો મળતો નથી.
અટકી નહિં તું એટલે જ્યાં સાક લેવા જાન જતાં,
બજારમાં મુજ સાન્તિ મુદમાં દેખી તુજને બેસતાં.
બકવાદ. પણ તારો થતો ને બજારું વજા બપથી;
નાસી મયાં એ દુધ દહીં પાપિળી તારા પાપથી.
મિત્રમાન જ્યાં આબ્યા ધરે સત્કાર તારાથી થતો;
દાસવ અને મીઝગીસ વિગે વેગવ ન વજા વિલ્હુ ધાનતો.
નાટક વિધે એટક વિગે મુસાફરીમાં તું ખરી;
ખૂબ ગરમ ફડફડતી કહેવું બાળીને કરી હીકરી.
આચાર બહુ કર્યો વજા ને પાપને તું પોપતી;
કરી મુંદ જહર અગપ તું ધાતુને બાળી નાંખતી.

નાંદવ બાળ રૂઝ નિશાદિન બનના કોણી કયાં
 નાંદવ્યું તેવું હાજીમ કોઈકર મનને ને' વશ કયાં;
 નાંદવના દાનર ન્યાયાધીશ પણ દુઝને વયાં;
 સરિયાદ તારી કયાં ન સર્વને ને' તો વશ કયાં,
 મહ્યા તન હું દોષ દેતાં તું ણિચારી શું કરે,
 ન્યાં મધમયા જન અંધ મનને દીપ લઈ કુને પડે.
 ન્યાં છલેલ્યા મનેદો નો કરડતાં વાર શું ?
 કોળી તુને મળતી રહી ન્યાં દોષ તુજ લગાર શું ?

એને તનુ ધેર અંધકર રથમએત્રો છે અને એ અંધાધુંધીમાં
 કોઈ અડીતર ભટકી રહ્યા છે. કોઈ માણસ નાગણને માળા
 નમત્ર ગળામાં સંદેરે અથવા ધરમાં સંધરી રાખે તો તે માણસ
 દર અંધકરમાં પડેતો છે એમ કહી ન શકાય ? તમે કહેશો કે, એવો
 કોયો માણસ દશે ને, જે ઝેરીલી નાગણને પોતાના ઘરમાં સંધરી
 મળે, પણ હું પૂછું છું કે શું આ નાગણની માફક ઝેરીલી નથી ?
 જે સમયે પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાની હોય છે અને પોતાનો દૈનિક
 કાર્યક્રમ ગોઠવવાનો હોય છે તેવા સમયે આનો જાપ કરવો ક્યાંમુઠી
 યોગ્ય છે તેનો વિચાર કરો ! તમે કહેશો કે, આ તો લાલ પહોંચાડે
 છે તો તમે કોઈ દાક્ટરને પૂછી ગુઓ કે, આ લાલ પહોંચાડે છે
 કે હાનિ પહોંચાડે છે ? ને આનો ગુલામ દશે તે દાક્ટર ભણે આને
 સારી કહે આજી આની કોઈ પ્રશંસા કરવું નથી. જ્યારે ગરમાગરમ
 આ આગેશના પેટમાં જતી દશે ત્યારે આગેશની ધાતુઓને ફેટલી
 બધી હાનિ પહોંચતી દશે ! અને ધાતુ ક્ષીણ થવાથી ફેટલા બધા
 રોગો પેદા થતાં દશે ! ને ચાથી થએલી હાનિનો ઇતિહાસ જોવામાં
 આવે તો ધાતુ રક્ત વગવામાં આવે. આજે ચૂડેલનો વહેમ તો
 કોઈમાંથી ઓછો થવા પામ્યા છે પણ આ આ ચૂડેલ એવી છે કે

ને દિવસ ને રાત માણસોના રક્તને ચૂમી રહેત છે. આ મૃત્યુની
શિવાદ પણ ક્રાંતી પામે કરવી? આપાધીય અને ગાળ વગેરે બધા
એ માના મુદ્દામ બની મથા છે. આવી દશામાં આની શિવાદ કરવી
એ ક્રાંતી પામે? આમ દોવા છતાં આની શિવાદ સંભવન્યર છે
કે નેઓ આનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે આ કથનને માનો કે ન માનો
એ વાત જુદી છે. પણ આવી ખાન-પાન વિષે આવી બહુ
અસવધાની દોરામાં આવે છે.

બધાં મ-થો અને શાસ્ત્રોમાં શરાજનો તો નિષેધ કરવામાં
આવ્યો છે છતાં પણ શરાજના શાખીનો શરાજને લાલ શરાજનનું
નામ આપી પી ભય છે. આ, શરાજ, તમાકુ, ખીડી વગેરે બધી
ચીજો વીર્યને નષ્ટ કરનારી છે. આવી વીર્યનો નાશ કરનારી ચીજોને
ખાવા-પીવાથી આજની પ્રજા વીર્યહીન થઈ રહી છે. ત્યારે આજની
પ્રજા વીર્યહીન છે તો પછી ભવિષ્યની પ્રજા પણ એવી જ વીર્યહીન
બનશે એ વાત નહીં છે. એટલા માટે વીર્યરક્ષા માટે એવી એવી ફરી
ચીજોનો ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે. અપૂર્ણ અવસરનો આ ખીજો
કિસાસ છે. જે ચીજોના ખાન-પાનથી વીર્યનો નાશ થાય એવી
રેક ચીજોનો ત્યાગ કરો અને ખાવાખાવનો વિવેક રાખો અને
વીર્યરક્ષા કરો તો શરીર, મન અને જીવિનો પણ વિકાસ થાય.
ફેગ શરીરની ચરખી વધારવી એ જ તાકાતનું પ્રતીક નથી પણ
મનોજગ વધારવું અને તેને કાજુમાં રાખવું એ જ સાચી તાકાત છે.
આજે પણ એવા માણસો દોરામાં આવે છે કે જેઓનું શરીર
ચરખીથી પુષ્ટ નહીં તેમ છતાં મોટા મોટા પદ્ધતિવાનો પણ
તેમને પદ્ધતી શક્તિ નથી. એટલા માટે ફેગ ચરખી વધારવામાં
શરીરની શક્તિ વધે છે એમ ન માનતાં ખાવાખાવનો વિવેક કરી
મનોજગ ફેગવવાનો પ્રયત્ન કરો!

આ અગામ ભાવનાને કારણે દુઃખિન-અનુક્રિયનો તેઓ વિવેક ગણના નથી! જે એકપત્નીવ્રતની ભાવના દોષ તો આવી અગામ સ્થિતિ હિંમત યાવ નહિ! પણ એકપત્નીવ્રતની ભાવના ન દોષાને કારણે અને સ્ત્રીઓ પુરુષોની વિવેચનાસનાની ભોગ થઈ પડે છે!

કહેવાનો આશય એ છે કે, અલ્પચર્યાના પાલન માટે સર્વપ્રથમ ભાવના મુદ્દ રાખવી, બીજું બોજન ઉપર નિયંત્રણ રાખવું અને ત્રીજું પહેરવેશ કેવો રાખવો તેનું ધ્યાન રાખવું. પોશાકનો ભાવનાની સાથે પણ માઠ સંગ્રહે છે. અમે સાધુઓને અલ્પચર્યાનું પાલન કરીએ છીએ એટલા માટે અમારે વસ્ત્રનું જનુ ધ્યાન રાખવું પડે છે. જે અમે લોકો સહેલ વસ્ત્રને જલ્દી રંગીન કપડાં પહેરીએ તો તમે લોકો અમને ઉપાસના આપશો અને સાધુઓને માટે રંગીન વસ્ત્રો પહેરનાં અનુક્રિય છે એમ કહેશો. પણ વસ્ત્રના વિષયમાં જેમ સાધુઓને માટે જુઓ છે તે જ પ્રમાણે તમે તમારા પોતાના રિતે કેમ લેતા નથી!

કેટલાક લોકો ‘અમે ખાદી પહેરીએ કે વિજ્ઞાપની કપડાં પહેરીએ’ એમાં શું થયું? વસ્ત્રો તરફ રાગદ્વેષ થા માટે રાખવો એમ વસ્ત્રો રિતે પોતાની ‘શીલોસૂત્રી’નું પ્રદર્શન કરે છે. આ પ્રમાણે વસ્ત્રની વાનને રાગદ્વેષનું રૂપ અને કેટલાક લોકો ખાદીના વસ્ત્રને રાજનૈતિક રૂપ આપે છે, પણ વાસ્તવમાં ખાદીમાં, મીઠના વસ્ત્રમાં અને વિજ્ઞાપની વસ્ત્રમાં ઘણું અંતર રહેલું છે. પહેલાં તો એ જુઓ કે, મીઠનાં અને ચરખી લાગેલાં વસ્ત્રોનો પ્રારંભ ક્યારથી થયો છે!

વસ્ત્ર બનાવવાની કળા ભગવાન ઋષભદેવે બતાવી હતી. શું તેઓ યંત્રકળાથી અનભિજ્ઞ હતા કે તેમણે મિલનું નિર્માણ કરવું અને તે દારા વસ્ત્ર બનાવવાનું બતાવ્યું નહિ? વાસ્તવમાં તેઓ યંત્રકળાથી અનભિજ્ઞ ન હતા પણ યંત્રકળામાં ભગવાનો નાશ રહેલો

છે એમ તેઓ માનતા હતા ! એટલા માટે તેમણે યંત્રકલા જેવી તોફાની કળા બતાવી નહિ, પણ જનતાનું જીવન નબી શકે અને ટોચ પ્રકારની હાનિ પણ થાય નહિ એવી સાદી કલા બતાવી. જાંબુદ્રીપ્રવૃત્તિસૂત્રમાં કહ્યું છે કે, ભગવાન ઋષભનાથે જે કળા બતાવી તે જણહિચક્રુયાણ અર્થાત-જનતાના હિત માટે બતાવી. ભગવાન યંત્રકલાને એક પ્રકારનું તોફાન માનતા હતા એટલા માટે તેમણે એ કળા બતાવી નહિ પણ જનતાના જીવનનો નિર્વાહ સારી રીતે થઈ શકે એવી સાદી કલા બતાવી.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, પહેરવેશમાં પણ વિવેક રાખવાની જરૂર રહે છે. સાદાં પહેરવેશ અને ચમકીલાં પહેરવેશ પહેરનારની ભાવનામાં પણ અંતર હોય છે. જે કોકો મીઠનાં ચમકીલાં વસ્ત્ર પહેરે છે તેઓ ખાદી પહેરી જુએ તો તેમને જણાશે કે, વાસ્તવમાં વસ્ત્રની સાથે ભાવનાનો કેટલો ગંધો સંબંધ છે ! કદાચ ટોચ કહે કે, કેટલાક ખાદી પહેરનારાઓ પણ લુચ્ચા અને નકારા હોય છે ! તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ કે, સાધુવેશ ધારણ કરનારાઓમાં પણ કેટલાક કોકો ખરાબ નથી હોતા શું ? સાધુઓમાં કોણ સારો અને કોણ ખરાબ છે તેનો નિર્ણય જેમ કરો છો તેમ ખાદી પહેરનારાઓમાં પણ સારા-નરસા માણસનો નિર્ણય કરી શકો છો. ટોચ ખાદી ધારણ કરનારો માણસ લુચ્ચો કે ખરાબ હોય એથી કંઈ ગંધા ખાદી ધારણ કરનારાઓ ખરાબ કે લુચ્ચા છે, એમ કહી શકાય નહિ ! કહેવત છે કે, 'દેશનની કાંસી અને સાદાઈ આજાદી' અર્થાત દેશનથી અંધન વધે છે અને સાદાઈથી આજાદી મળે છે. એટલા માટે વીરવંશ માટે સાદાઈ ધારણ કરી પોતાક પહેરવામાં ધ્યાન રાખવું પરમાવશ્યક છે.

વીરનારાનું એક કારણ 'એક જ ચોરસમાં એક જ પથારી ઉપર ના-પુરવું સ્થાપન કરવું' એ પણ છે. એક જ મકાનમાં એક જ પથારી

કેવર સુવાથી વીર્ય રિયર રહી શકતું નથી. શાખમાં લ્પાં અને મનને પુરવડા સુવાનું વર્જન આવ્યું છે ત્યાં ગમે કેહાણે સ્ત્રી-પુરુષો જુદા જુદા સ્વપનાગારમાં સુતા દતા એવું વર્જન મળે છે. પણ આજે આ નિમનું પાલન થતું જોવામાં આવતું નથી.

વીર્યનાશનું એક કારણ નિષ્ક્રિય જોડા રહેતું એ પણ છે. જે દોકે શરીર અને મનને સારાં કામમાં રોકના નથી તે લોકોનું પણ વીર્ય રિયર રહી શકતું નથી. જે શરીર અને મનને નિષ્ક્રિય શાખમાં ન આવે તો વીર્યને હાનિ પહોંચતી નથી.

શુભના સમયે ખૂબ જાગના રહેવું, સુર્યોદય થયા પછી સુતા રહેવું અને અશ્લીલ સાહિત્ય વાંચવું એ પણ વીર્યનાશનાં બધાં કારણો છે. અશ્લીલ ચિત્ર જોવાથી અને અશ્લીલ પુસ્તકો વાંચવાથી પણ વીર્ય રિયર રહેતું નથી. આજે લ્પાં ત્યાં અશ્લીલ પુસ્તકો વાંચવાનો, અશ્લીલ ચિત્રો જોવાનો પ્રચાર થએલો જોવામાં આવે છે. આજે મહાપુરુષો અને સતીઓનાં જીવનચરિત્રો વાંચવાને બદલે અશ્લીલનાથી ભરેલાં પુસ્તકો લોકો શોખપૂર્વક વાંચે છે પણ તેથી જીવનમાં કેવો વિકાર પેદા થાય છે તેનો વિચાર કરતા નથી. કેટલું છે કે, 'વાંચન તેવો વિચાર' આ કહેવત પ્રમાણે અશ્લીલ પુસ્તકોનાં વાંચનથી લોકોના વિચારો પણ અશ્લીલ જનતા જાય છે.

નાટક-સીનેમા જોવાં એ પણ વીર્યનાશનું એક કારણ છે. અજ્ઞાત નાટક-સીનેમાની ધમાલ પણ બહુ વધવા પામી છે. લ્પાં જુઓ ત્યાં મરીગથી લઈ ધનિકો સુધી બધાંને નાટક-સીનેમામાં સ્વપ્નાવત્તાનાં પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે અને એ રીતે વીર્યનાશ કરવામાં નાટકે માધનજીવ નીવડે છે.

હદાય દોષ કહે કે, બધાં નાટકો દાંષ ખસાજ દોનાં નથી, કેટલાંક નાટકો પણ સારાં હોય છે. પણ નાટકોમાં રાગ-દરિદ્ર

તેના મદાન્માઓનું ચિત્ર અનાવવામાં આવે છે એટલા માટે નાટ્ય
 દેવતામાં શું વાંધા છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, બે કોણ
 આગમાં જે ચાર વૃક્ષો સારાં હોય અને આટ્ટીનાં બધાં વૃક્ષો એ
 હોય તે શું તમે તે આગમાં જશો ? આ જ પ્રમાણે નાટકમાં થોડાં
 પાત્રો નામ માત્રનાં સારાં હોય છે. આટ્ટીનાં વધારે પાત્રો ખરાબ
 હોય છે કે જેની ખરાબ અસર મન ઉપર પડે છે. નાટકની માફક
 પાત્રો તેનીઆકારે પણ આનંદનું કારણ માને છે પણ તેની દ્વારા કેવ
 ને નાનકડો પડે છે તે તરફ ધ્યાન આપતા નથી.

નાટકમાં પણ સ્વર્ગનો નશ થાય છે. કેટલાક કોણો કે
 સ્વર્ગમાં જન્મદેવ થાય છે પણ આ તેમની ભૂલ છે
 ના. મને કે જે તેનામાં એ સ્વર્ગદેવ થવાનું શું કારણ છે
 તેના મનમાં અને કારણ કેતથી દેવ-નિવાસનો ઉપાય નિગારવે

અને અભયર્પના વિષયમાં પણ પુરસ્ક્ર અને જુદો વચ્ચે મેંચાવ્યું થઈ રહી છે. કેટલાકે કહે છે કે, "કન્વાને મને તેની સંધે સંકરવાનો અધિકાર છે પણ જનિભેદ આદિ કારણોને લીધે એ અધિકારમાં બાધા દિની થઈ રહી છે." બીજા જાણુ જુદા લોકો-કુળો પરોના લોકો-કહે છે કે, "પુરાનો સ્વચ્છંદી થઈ ગયા છે એટલા માટે લોકોએ કે લોકોનીએ હાંધ અધિકાર નથી; પણ અમે જેની સાથે વિવાદ કરીએ તેમણે અમારી સાથે સ્વેચ્છાના રીકાર કર્યું પડ્યું."

આ પ્રમાણે જુદો અને પુરાનોની વચ્ચે વૈષમ્ય ચાલી રહ્યું છે. આ વૈષમ્યને દેવી રીતે દૂર કરવું તે આ પ્રાચીન કથાથી જાણી શકાય.

બીખકુમારની કથા

આ બીખકુમારની કથા છે. બીખનું પહેલાં ગંમકુમાર નામ હતું, જાદુ દેવત્ર નામ પડ્યું અને પછી બીખ પ્રતિજ્ઞા કરવાને કારણે 'બીખ' નામ પડ્યું.

એક વખતે બીખને કોઈએ કહ્યું કે, "આપે વિવાદ કર્યો નથી તે જુદાં જોડું કર્યું, તેથી ભારતને જુદાં હાનિ પહોંચી છે. જો તમે વિવાદ કરતા તો આપનાં સંતાનો પણ આપની જેવા પરાક્રમી અને પીરવાન થાતા પણ આપે વિવાદ કર્યો નહિ એટલા માટે ભારતને એ હાનિ થઈ છે."

બીખકુમારે હિતર આપ્યો કે, હું વિવાદ કરતા પણ સંતાનો મારા જેવાં થાતા એમ કહી સકાય નહિ. કારણ કે હીરસાગરમાં રિપ પણ દોષ છે. પણ મારા અભયર્પને આદર્શ માનીને ન જાણે કેટલાક લોકો અભયર્પનું પાલન કરશે અને એ રીતે પોતાનું તથા

જગતનું કલ્યાણ કરશે. ગંગાકુમારનો વિચાર પહેલાં બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો ન હતો પણ તેમણે વિચાર્યું કે, ત્યાંસુધી હું બ્રહ્મચર્ય પાળતો નથી ત્યાંસુધી પિતાની ઇચ્છાની પૂર્તિ થઈ શકતી નથી. એટલા માટે પિતાની ઇચ્છા પાર પાડવા માટે તેમણે આશ્રવન બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર્યું. આ કથા ઉપરથી પિતાનો ધર્મ શું છે અને પુત્રનું શું કર્તવ્ય છે તે પણ જાણી શકાશે.

સત્યવતી જેનું બ્રહ્મ નામ મત્સ્યગંધા કે યોગતગંધા છે તેને જોઈ રાજા શાન્તનુએ તેની સાથે વાતચીત કરી નિશ્ચય કર્યો કે, એ કન્યા મર્ત્યલોક દેવાથી તેની સાથે વિવાહ કરી તેને પોતાની રાણી બનાવવી; પણ પોતાના એ નિશ્ચયને પાર કેવીરીતે પાડવો એ વિશે વિચાર કરવા લાગ્યા. રાજાએ તે કન્યાને પૂછ્યું કે, “તું કોની પુત્રી છે?” કન્યાએ ઉત્તર આપ્યો કે, “હું સુદાસની કન્યા છું.”

રાજા હુદય કરી સુદાસને પોતાને ત્યાં બોલાવી શકતો હતો, પણ રાજા હુદય કરતો એ તો બુદ્ધિનું કામ છે; હુદયનું કામ તો વચનો વિચાર કરવા એ જ. શાન્તનુ રાજા ધર્મનો વિચાર કરી, પોતે વાચક ગતા સુદાસના પાસે ગયા. તેને દાતા ગતાઓ અને રાજા પોતે વાચક ગયા. હવે અંતર એ વેગવાનું છે કે, કન્યાના પિતાનું શું કર્તવ્ય છે? સુદાસ એમ વિચારી શકતો હતો કે, જો હું મારી કન્યા રાજાને આપીશ તો મારો વેગ પણ વધશે અને હું પત્રાવન પણ થઈ જઈશ, પણ ન પ્રજાબનમાં પડતાં કન્યાનું જ જોઈ વિચાર વેગ અને રાજાએ કન્યાની માગણી કરવા છતાં મેંજો નક્કર કર્યું કે, “હું આપને મારી કન્યા આપી શકું એમ નથી. મારાં દુષ્ટ નવકુમાર બહુ વીર છે. રાજાનો માલિક તો તે નહીં, અને મારી કન્યાને જે વૃત્ત થાય તો તેને રાજા મળે નહિ અને નહીંતરી. હવેનું જઈકનું પહે એટલા માટે હું મારી કન્યાને

આપને આપી શકું નહિ." માતાપિતાએ પોતાના મંતાનના બારિ
હવનનું ખાન પદેલાં રાખવું જોઈએ; તેમને મૃગામ જનારનાં ન
જોઈએ.

મુદામનો દિત્તર સંજાના શાગ વિચારવા લાગ્યો કે, જો કે આ
કન્યા મને બહુ પ્રિય લાગે છે પણ એને માટે પ્રિયપુત્ર મંગલુમારનો
અધિકાર નહિ કેમ કરી શકું ? હું મારી ઇચ્છાને દગાવી રાખીશ,
પણ મંગલુમારના અધિકારને નહિ થવા દમર નહિ.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાગ ધેર પાછો ફર્યો. મેં મુદામની
કન્યાની માંગણી શા માટે કરી એ વાતનો તેમને પમાતાપ થઈ રહ્યો
હો. ત્યારે બીજી બાજુ મુદામની કન્યા પ્રતિ તેનું ચિત્ત આકૃષ્ટ
થઈ દોષાથી અને તેનું જ રમરમ થવાથી તે ચિંતાતુર રહેતો હતો.
ચિંતાના કારણે તે દિન પ્રતિદિન મુકાતો જતો હતો.

પિતાની ચિંતાનું કારણ મન્ત્રીઓ દ્વારા જાણી મંગલુમારે
પિતાનું કષ્ટ દૂર કરવા માટે મુદામને ત્યાં જવાનો વિચાર કર્યો
મન્ત્રીઓએ કહ્યું કે, મુદામને અત્રે જ બેસાવી લઈએ તો ! મંગલુમારે
કહ્યું કે, ત્યારે આપણે તેની કન્યા લેવી છે તો ધર્મનો નાશ ન
કરવો જોઈએ, એટલા માટે તેને ઘેર જવું એ જ હીક છે. આ પ્રમાણે
વિચાર કરી મન્ત્રીઓની સાથે મંગલુમાર મુદામને ઘેર ગયો,
મંગલુમાર મન્ત્રી વગેરેને પોતાના ઘર તરફ આવતા જોઈને મુદામ
વિચારવા લાગ્યો કે, મેં તેના પિતાને કન્યા આપવાની ના પાડી
છે એટલે મને દંડ આપવા માટે એ લોકો તો આવતા નહિ હોય !
પણ મેં તેમને કાંઈ અનુચિત જવાબ આપ્યો નથી, એટલે બન્ને
મૃત્યુ પામી આવે તો પણ મારે કરવાની શી જરૂર છે ?

મંગલુમારે મુદામને કહ્યું કે, તમારાં સદ્લાભ છે કે, પિતાજી
તમારી કન્યાને આપે છે અને તમારા જમાઈ બને છે. અને એ

સંયંધની દૃષ્ટિએ તમે પણ મારા માતૃપિતા (અદા) બનો છો. છતાં તમે આ સંયંધના વિષે મારા પિતાને ના કેમ પાડી? મુદાસે ઉત્તર આપ્યો કે, એ સંયંધમાં તમે જ આધક કારણ છો! જે તમે એવી પ્રતિજ્ઞા કરો કે સત્યવતીનો પુત્ર જ રાજ્યાધિકારી બનશે તો રાજની સાથે મારી કન્યાનો વિવાહ કરાવી આપવામાં મને કોઈ પ્રકારની આપત્તિ નથી.

મુદાસનું કથન સાંભળી ગંગકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે, વાસ્તવમાં આજે યજ્ઞનો સમય છે. લોકો યજ્ઞનો અર્થ જ્વળ અગ્નિમાં ઘી હોમવું એટલે જ કરે છે પણ વાસ્તવમાં યજ્ઞ એટલે શું! એને માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે :—

શ્રોત્રાદીનીન્દ્રિયાન્યન્યે સંયમાગ્નિષુ જુહતિ ।
 શબ્દાદીન્વિષયાનન્ય ઇન્દ્રિયાગ્નિષુ જુહતિ ॥
 મર્ચાણીન્દ્રિયકર્માણિ પ્રાણકર્માણિ ચાપરે ।
 આત્મસંયમયોગાગ્રો જુહતિ જ્ઞાનદીપિતે ॥

આજે શ્રોત્રાદિ જ્ઞાનેન્દ્રિયને હું પિતાના દિત માટે યજ્ઞમાં સમર્પણ કરું છું. “હે! જ્ઞાન! તેં ઘણીવાર સાંભળ્યું છે કે, ગંગકુમાર યુવરાજ છે પણ હવે એ કથનને પિતાના દિતની આગમાં સમર્પણ કરવું પડશે અને સત્યવતીનો પુત્ર યુવરાજ છે એ કથન સાંભળવામાં જ આનંદ માનવો પડશે. હે! આંખો! આ રાજસી પોશાક જેણે આનંદ માનતી હતી પણ હવે એ ઇચ્છાને યજ્ઞમાં હોમી લાઇને રાજ તરીકે જેવામાં આનંદ માનવો પડશે. હે! જીભ! તું પણ તારા વિષયો તરફ નિર્મમત્વ ફેળવી લે કારણ કે તારાં વિષયોને પણ હું પિતાના દિતના હોમમાં હોમી દઈશ. હે! મરતક! તું ઘણાં દિવસો મુઠ્ઠી ઉઘાડી અને આગનમ રહેલ છે પણ હવે સત્યવતીના

પુત્રી અમગ તારે નમતું પડશે અને તેને રાજ્ય તરીકે માન અપતું પડશે !

અગ્રિમાં ઘીનો દોમ કરી થડ કરનારા નો ધળાથ મગા આવશે
જે આશ થડ કરનાર જડ ઓછ મગશે.

ગંગકુમાર કહે છે કે, " દે ! શરીર ! તું રાજ્ય જનતા ચાલતું
જે પણ દવે આપને રાજ્ય જનારી પોતાને દાથે તેમના ઉપર
દેખે દોગતું પડશે. આ પ્રમાણે પિતાના દિન માટે પોતાના સ્વાર્થનો
કે કરશે પડશે."

કુલકેને માટે આ એક આદર્શ છે. દેરા, ધર્મ અને માતાપિતાને
જે આરો ત્યાગ કરનારની વાત કોણ નહિ માને ! આ જ
પ્રમાણે પિતાનું શું કર્તવ્ય છે તે ચાન્તનુ રાજ્યના વિચારો ઉપરથી
કુલો. ચાન્તનુ રાજ્ય ધારત તો સુદાસને તારી કન્યાને જે પુત્ર
જે તે જ રાજ્યાધિકારી જનશે એમ કહી સત્યવતીની સાથે વિવાહ
જી સકના દતા પણ તેમણે વિચાર્યું કે મારી ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે હું
દેરા અધિકાર ઉપર તરખ કેમ મારી શકું ! આ પ્રમાણે વિચાર
જી તેમણે પોતાની ઇચ્છાને દબવી દેવાનું પસંદ કર્યું, પણ પુત્રના
અધિકારને અટકવી લેવાનો વિચાર સરખો પણ ન કર્યો. આ જ
દેખણે જ્યાં પિતા-પુત્ર એક બીજાના દિતનો વિચાર કરે છે ત્યાં
કેવલ દિવસ દેરાથ હજુ થતા પામતું નથી. તે જ પ્રમાણે જદ્ અને
દેરા જન્મે દગ્ગમળીને આજે તો તેમાં ઉત્થાન અને આનંદ છે.

ગંગકુમારે સુદાસને કહ્યું કે, " જો પિતાના દિતના થડમાં
જેનો દોમ કરી દાધો ■ માટે સુદાસ ! હું તમારી સામે પ્રતિજ્ઞા
કરું છું કે, હું રાજ્ય લક્ષ્ય નહિ પણ તમારી પુત્રીને જે પુત્ર થશે
તે જ રાજ્યનો અધિકારી થશે !" ગંગકુમારની આ બીજમપ્રતિજ્ઞા

સાંભળી સુદાસ કહેવા લાગ્યો કે, “વાસ્તવમાં આપ વીરપુરુષ છો ! આપના જેવી ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા કોઈ બીજીને કરી શકે નહિ ! પણ હું ભૂલ્યો ! આપનો પુત્ર પણ આપના જેવો જ પરાક્રમી થશે. આપ તો રાજ્ય કરશો નહિ પણ આપનો પુત્ર મારી પુત્રીના પુત્રને રાજ્ય ઉપર ખેસવા ક્યાંથી દેશે ? તે તો એમ કહેશે કે, રાજ્ય તો મારા પિતાના અધિકારમાં છે એટલા માટે રાજ્યનો સ્વામી હું છું. મારા પિતાએ રાજ્ય ન ક્યું” તેથી શું થયું ? પણ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી તરીકે હું મારો અધિકાર શા માટે છોડી દઉં ? આ પ્રમાણે આપનો પુત્ર મારી પુત્રીના પુત્રને રાજ્યગાદીએ ખેસવા ન દે એટલા માટે હું મારી કન્યાને આપના પિતાને આપી કેમ શકું ?”

જે લોકો પોતાની કન્યાનો વિક્રય કરી દે છે તેમણે સુદાસના કથન ઉપર વિચાર કરવો જોઈએ કે, એક સાધારણ માણસ પણ પોતાની પુત્રીના અધિકારની રક્ષા માટે આટલા ઉત્તર વિચારો રાખે છે, તો પછી તમારે તમારી પુત્રીના અધિકાર વિશે કેટલા જિનન વિચારો રાખવા જોઈએ !

સુદાસનું આ કથન સાંભળી ગંગકુમારે કહ્યું કે, “તું કીક કહે છે. તને મારા ભાવિ સંતાનનો ભય રહે છે પણ જો હું વિવાદ જ ન કરું તો સંતાન ક્યાંથી થશે ! એટલા માટે હું દેવ, ગુરુ અને ધર્મની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, હું જીવનપર્યંત વિવાદ જ કરીશ નહિ. આજીવન અદ્વયારી રહીશ.”

ગંગકુમારે તો વિવાદ કરવાનો પણ ત્યાગ કર્યો પણ આજે એથી વિપરીત વિવાદ કરીને પણ નૈમિત્તિક લગ્નસંબંધ જોડવામાં આવે છે; પણ સુરેપમાં તો એમ કહેવામાં આવે છે કે, “વિવાદ કરી અંધનમાં શા માટે પડવું જોઈએ ! વિવાદ કરવો એ તો અંધારાએ અંધનોમાં પડવા જેવું છે !” આ પ્રમાણે કહી ત્યાં

નિવાદ કરના નથી તેમ અહમદીય પક્ષ પાળતા નથી, પણ એથી
હિન્દુ કુલચાર સેવવામાં આવે છે. આ પતનનો માર્ગ છે; પણ
તમારી સાથે તો બીખનો દિવ્ય આદર્શ છે તો એ અહમદીયના
આદર્શને અનુસરવામાં જ દલિલાણ રહેવું છે.

મંગલુખારની બીખપ્રતિજ્ઞા સાંભળી સુદાસ અને સત્યવતી વગેરે
મન્ય થઈ ગયાં. મંગલુખારે આવી બીખપ્રતિજ્ઞા કરી હતી
એટલા જ માટે તેમનું નામ બીખ પડ્યું. અન્તે બીખ સત્યવતીને
સેનાના પિતાની પાસે લઈ ગયા સત્યવતીનો શાન્તનુ રાજાની
સાથે નિવાદ થયો. બીખે આજીવન અહમદીયનું પાલન કર્યું તેમણે
નિવાદ કર્યો ન હતો છતાં પણ તેમના અહમદીયને કારણે તેઓ
મનના પિતામહ કહેવાયા.

તમે પણ અહમદીયના આદર્શને અનુસરો અને જુદ તથા યુવક
મથ એક બીજાની સાથે દળામળાને રહો તો તેમાં સ્વપરનું
દલિલાણ છે.

વ્યાખ્યાન : સંતતિનિયમન *

‘સમુદ્રવિનય’ સુત શ્રી નેમીશ્વર, જલદ વૃક્ષકો ટીકો, ।
રતનકૃષ્ણ ધારણી ‘સિવાદેવી,’ તેહનો નન્દન નીકો; ।
શ્રી જિન મોહનગારો છે, જીવનપ્રાણ હમારો છે. ॥ ૧ ॥

શ્રી અરિષ્ટનેમિનાથ લગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આજે મને જે વિષય ઉપર બોલવાનું કહેવામાં આવ્યું છે તે વિષય લગવાન અરિષ્ટનેમિની પ્રાર્થનામાં જ જોઈ રહ્યો છું.

મહાપુરુષોએ સંસારની દશા સુધારવા માટે જે આચરણ કર્યું છે અને જે માર્ગે તેઓ ગયા છે તે માર્ગે આવવા માટે તેઓ આખી દુનિયાને આજ્ઞાહન કરી ગયા છે કે, “હે! જગજીવો! કાળની વિચિત્રતા અને વિપરીતતાને કારણે તમારી સામે એવી એવી પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થશે કે, તે સ્થિતિમાં શું કરવું તેની તમને સૂઝ પડશે નહિ પણ તમે કોકો અમારા આચરણને દૃષ્ટિમાં રાખી, જે માર્ગે અમે ચાલ્યા છીએ, તે માર્ગે તમે ચાલશો; તે માર્ગને છોડી કોઈપણ માર્ગે જશો નહિ, તો તમારું કલ્યાણ જ થશે;

* રાજકોટ દશા શ્રીમાળી વર્ણીક ભોજનશાળામાં સં. ૧૯૬૨ના આસો વદી ૧૦ ને રવીવારના રાત્ર પૂજ્યશ્રીએ આપેલું જાહેર વ્યાખ્યાન

આપણું નંદ શ્યામ. આ પ્રમાણે મદાપુરમાં પોતાના આગમ્યનો અર્થ જાણના રિત આટે વાચ્યા હવે મળી ગયા છે.

આ મદાપુરમાં જમવાન અરિષ્ટનેમિનું ધ્યાન કરવાનું છે. તેઓ મોક્ષાની મમતા અલગ્યરૂપેના ઉચ્ચ આદર્શ દુષ્ટિધન કરી ગયા છે. આટે જો તેમની આદર્શ અલગ્યરૂપેના પાત્ર ન મળાય તો પણ તેમના અલગ્યરૂપેના આદર્શને દષ્ટિ મમતા મૂખી જીવનપદ્ધતિ અલગ્યરૂપેના આવે તો પણ દરપાણુ થઈ શકે છે.

જમવાન અરિષ્ટનેમિએ જરૂરવાનીમાં વિચાર કરવાનો ત્યાગ કર્યો હતો. જો કે તેઓ અલગ્યરૂપેના જ રહેવાના હતા અને તેમની પદેસાના એકીકૃત તીર્થરો પણ તેમને માટે જો જ રહી ગયા હતા કે, જમવાન અરિષ્ટનેમિ આલગ્યરૂપેના રહેતા હતા પણ જમવાન અરિષ્ટનેમિએ "હું આલગ્યરૂપેના રહીશ કે અલગ્યરૂપેના પાલન કરીશ" એમ કૈવિન કર્યું ન હતું. આનું કારણ મારી જુદિમાં જો જાણાય છે કે, તે વખતે સંસારમાં દિગ્માનું મહાન પાપ થઈ રહ્યું હતું. તે વખતે અરિષ્ટ પ્રવર્તતી જ ન હતી કે અલગ્યરૂપેના અલગ્ય માનવામાં જ આવતું ન હતું એમ રહી શકાય નહિ પણ અરિષ્ટપ્રસોજીપતાને કારણે તે વખતે દિગ્માનું તાંદ્રવૃત્ત થઈ રહ્યું હતું. રસેન્દ્રિયના સોજીથી સોજી પોતાની રસેન્દ્રિયપતાને પોતાજ આપવા માટે ઘોર દિગ્મા કરતા હતા. મારી સમજમાં, આ ઘોર દિગ્માને દૂર કરવા માટે જ જમવાને 'હું આલગ્યરૂપેના રહીશ' એમ યોચિત કર્યું ન હતું.

સંતતિનિયમન

જમવાન અરિષ્ટનેમિના સમયમાં રસેન્દ્રિયની સોજીપતા વધવા પામી હતી એવો જ ઉદ્દેશ્ય મળે છે પણ આજકાલ તો જનનેન્દ્રિયની સોજીપતા વધી રહી છે અને તે કારણે સંતાનોત્પત્તિની વૃદ્ધિ થતી

જોઈએ એવી માન્યતા પ્રચલિત થઈ છે કે, આ સ્ત્રીના બારન ઉપર સંતાનોની વૃદ્ધિ થવી એક બારસ્વરૂપ છે. આ બારથી બારને ગયાયવા માટે એવો કિયામ શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે કે, સંતાનોના ઉત્પત્તિસ્થાનને જ નાખડ કરી નાંખવામાં આવે તો પછી સંતાનોત્પત્તિ થશે કેવી રીતે ?

આ ઉપાયને સંતતિનિયમન કે સંતતિનિરોધ કહેવામાં આવે છે. આ જ વિષય ઉપર મને થોડું કહેવાને માટે કહેવામાં આવ્યું છે. આ વિષય ઉપર મારો વધારે અભ્યાસ કે મારું અધ્યયન નથી પણ સમાચાર પત્રો અને ફેટલાંક પુસ્તકોદ્વારા જાણી શકાયું છે કે, ફેટલાંક કોષ્ટ્રનું એવું કથન છે કે, વધતી જતી સંતતિનો અટકાવ કરવા માટે શસ્ત્ર કે ઔષધદ્વારા સ્ત્રીઓની જનનશક્તિનો નાશ કરી નાંખવામાં આવે, તેમના ગર્ભાશયનું ઓપરેશન કરી નાંખવામાં આવે, કે તેમના ગર્ભાશયને શક્તિહીન બનાવી નાંખવામાં આવે કે જેથી સંતતિ પેદા થઈ શકે જ નહિ ! આ પ્રમાણે સંતતિનો નિરોધ કરવાની આવશ્યકતા તેઓ એટલા માટે જણાવે છે કે :—

“અત્યારે દુનિયામાં ખેડારી વધી રહી છે અને ખેડારીના ભારથી દુનિયા દગાઈ રહી છે. આવી અવસ્થામાં વિશેષ ખર્ચ વધારવું ઉચિત કેમ કહી શકાય ? અને સંતતિ વધવાથી ખર્ચ પણ વધે છે. સંતાનો પેદા થાય છે ત્યારે પણ ખર્ચ થાય છે અને તેના ખાનપાન, તથા શિક્ષાદિ માટે પણ ખર્ચ કરવું જ પડે છે. બ્યારે પોતાનું કે પોતાની સ્ત્રીનું પેટ ભરવું પણ મુશ્કેલ થઈ રહ્યું છે તો પછી સંતતિને પેદા કરી ખર્ચમાં વધારો કરવો એ તો આર્થિક સંકટને વધારવા જેવું છે. આર્થિક સંકટને કારણે દુઃખ પણ વધી જાય છે એટલા માટે સ્ત્રીઓની જનનશક્તિને નષ્ટ કરી સંતાનોત્પત્તિને રોકવામાં આવે તો કોઈ પ્રકારનું દુઃખ જ રહેવા પામે નહિ !”

આ આજના મુધારકોની કે સંતતિનિયમનના કૃત્રિમ ઉપાયોના પ્રયત્નોથી દલીલો છે. આ દલીલો ઉપર જિડા વિચાર કરવામાં આવે તો આ દલીલો કેવળ પોદ્ગ નથી. કુનિયામાં બેકારી અને મરીથી વધી રહી છે અને તેને કારણે દુઃખ પણ વધવા પામ્યું છે એટલા માટે સંતતિનિયમનની આવશ્યકતા પણ છે. આ ગધું તો ત્રિ છે, પણ મરીથી કે બેકારીના દુઃખથી જયવા માટે સંતતિનિયમનો જે ઉપાય જતાવવામાં આવે છે તે ઉપાય દરેક દષ્ટિએ ખૂબ દાનિપ્રદ, નિંદનીય અને ખરાબ છે. આ સંબંધમાં મારી જગ્યામાં જે કાંઈ આવે છે તે હું પ્રગટ કરું છું, પણ મારા કથનને કોઈ માને કે ન માને એ તો પોતાની ઇચ્છા ઉપર આધાર રાખે છે. આજના લોકો કહે છે કે, આ યુગ વિચારસ્વાતંત્ર્યનો છે એટલા માટે જ્યાં પોતપોતાના વિચારો પ્રગટ કરવાનો અધિકાર છે. આ કથનાનુસાર મને પણ વ્યક્તિગત વિચાર પ્રગટ કરવાનો અધિકાર છે એટલા માટે આ સંબંધમાં મારા મનમાં જે કાંઈ આવ્યું છે તે હું પ્રગટ કરું છું.

કથના કરો કે, એક જાડું જ મુંદર જાગ છે. એ જાગમાં અનેક પ્રકારનાં વૃક્ષો છે, તેમાં એક વૃક્ષ જાડું જ મુંદર છે. ભારતીયતાની દૃષ્ટિએ એ મુંદર વૃક્ષને આંગાનું જાડ કહી શકાય કારણ કે આંગાનું જાડ એ ભારતનું જ વૃક્ષ છે એમ સાંભળવામાં આવે છે.

કાલપરિવર્તનને કારણે કે જમીન નીરસ થઈ જવાને કારણે તે આંગાના જાડમાં ફળ તો થતું આવે છે પણ ભયં મુંદર, સર્વાદૃષ્ટ અને ખાનારને લાભ પહોંચાડે એવાં મીઠા ફળ થતાં હતાં, તેના સ્થાને હવે એ જ આંગામાં નીરસ અને દાનિપ્રદ ફળ આવતાં થયાં છે.

હવે કેટલાક, એવાને જનસમાજના દિગ્ગંધી માનવારા મિત્રા એકા મળી વિચાર કરવા લાગ્યા કે, આ આંગાના જાડની ફેરીઓથી

જનતામાં જે રોગ ફેલાય છે તે રોગથી જનતાને ક્ષીનિતે પામવાથી લેખકે! તે મિત્રાચારી એક મિત્ર કહ્યું કે, "આમાં અંતમાના જાડો મો અપરાધ છે! જાડ શું કરી શકે! તેના કળદાગ જનતાની જે દાનિ થઇ રહી છે તે દાનિથી જનતાને પચાવવાનો આર યુદ્ધિમાન શોધી ઉપર છે; એટલા માટે યુદ્ધિમાનોએ એવો કોઇ ઉપાય શોધવા લેખકે કે, જેથી આ મુંદર ગણાનું જાડ પશુ નટ ન થાય અને તેનાં કળદાગ જનતાની જે દાનિ થઇ રહી છે તે દાનિ પશુ ન થાય!"

ગીત મિત્રે કહ્યું કે, "હું એક એવી ગસાયણિક દયા ગાણું છું કે, જે દયા આ વૃક્ષના મૂળમાં રેડવાથી વૃક્ષમાં ફળ જ આવવાં થાય થઇ જશે અને એ રીતે ગયાં જગડો પશુ મટી જશે. તે દયાના પ્રયોગથી તે વૃક્ષમાં ફળ જ આવશે નહિ એટલે શોધી તે ફળ આવા પામશે નહિ અને તેથી જ્ઞાતાની દાનિ પશુ થશે નહિ!"

ત્રીજા મિત્રે કહ્યું કે, "વૃક્ષમાં ફળ જ આવવા ન દેવાં એ સ્વાભાવિકતાનો જ નાશ કરવા અસાધ્ય છે. આમ કરવાથી તો આંખાના જાડનું નામ પણ રહેવા પામશે નહિ! એટલા માટે એ ઉપાય કીક જણાતો નથી."

ચોથા મિત્રે કહ્યું કે, "હું એક એવો ઉપાય ગતાવું છું કે, જે ઉપાયદ્વારા વૃક્ષમાં વધારે ફળ નહિ આવે પણ જેટલાં ફળોની આવશ્યકતા હશે તેટલાં જ ફળો આવશે ગાડીનાં ફળો નાશ પામશે."

પાંચમા મિત્રે કહ્યું કે, "એથી શું લાભ થશે? જે ફળો વૃક્ષ ઉપર આવશે તે તો દાનિ કરનારાં જ આવશે ને? તે પણ નિઃસસ્ત્ર અને અસાધ્ય જ હશે ને? તો પછી એ ઉપાયથી દુનિયાને શું લાભ થશે! હું એક એવો ઉપાય ગાણું છું કે, જે ઉપાયદ્વારા આ વૃક્ષ

પણ મુંઝે અને મુંઝે જનશે, તેનાં ફળ પણ મુંઝે અને ક્ષત્રીયકારી
આરશે અને જેટલાં ફળોની આવશ્યકતા દશે તેટલાં જ ફળો આવશે.
તથા નહિ આવે ! એ ફળો એવાં મિષ્ટ અને ક્ષત્રીયકારી થશે
કે તેથી ફળને દાનિ થયો નથી; તેથી જાણને લાભ જ થશે."

ચોથા મિત્રે પૂછ્યું કે, "એ વાત તદ્દન અસંભવિત છે. એવો
કોઈ મુશ્કેલી નીવડી શકે નહિ. એ ઉપાયદારા વૃક્ષ પણ મુશ્કેલી શકે
નહિ અને જાણને લાભ પહોંચાડે એવાં ફળો પણ જોઈએ તેટલાં
પ્રમાણમાં આવી શકે નહિ !"

પાંચમા મિત્રે જવાબ આપ્યો કે, "ભાઈ ! તારી વાત તો જની
શકે અને મારી વાત જની ન શકે એમ કેમ ? મારી વાતના તો
અને એવાં પ્રમાણે પણ છે કે, જે મારી વાતને પુષ્ટ કરે છે.
મારી વાત તો પ્રાચીનકાળથી પણ સિદ્ધ છે, શાસ્ત્રથી પણ સિદ્ધ છે
અને વર્તમાનના વ્યવહારથી પણ સિદ્ધ છે. તો પછી આ પ્રત્યક્ષ
વાતને અસંભવનીય કહીને ન માનવી એ ક્યાંસુધી ઠીક છે ?"

પાંચમા મિત્રે ચોતાની વાતની પુષ્ટિમાં કેટલાંક એવાં પ્રમાણો
આપ્યા કે જેથી તે વાતને જાણએ માન્ય સમ્મી અને જાણને તેનો
ઉપાય પસંદ પડ્યો. આ દૃષ્ટાન્ત છે. આ દૃષ્ટાન્તને સંતનિનિષ્ઠન
કેવર નીચે પ્રમાણે ધટાવી સમજાવે :—

આ સંસાર એક જાગતી પ્રમાણ છે. સંસારી જીવો એ જાગતાં
વસ્તુ છે. આ જીવજીવોમાં મનુષ્યવૃક્ષ સૌથી ઉત્કૃષ્ટ છે. આ
મનુષ્યવૃક્ષ વૃક્ષમાં કોઈ કારણે અતિ સંતતિરૂપી ફળો જન્મ આવે છે
અને એ ફળો નિઃસંસાર અને દાનિ કરનારાં હોવાથી ભારત
જગતમાં છે. આ પ્રમાણે અતિમનનિને કારણે મનુષ્યના જગતીયતા

હાસ થઇ રહ્યો છે, ખર્ચનો ભાર વધી રહ્યો છે અને ખેડારી વધી જવાને કારણે સંતાનો પણ દુઃખ પામી રહ્યાં છે.

આજના સુધારકો કે જેઓ પોતાને દુનિયાના અને મનુષ્ય-સમાજના હિતૃષી માને છે, તેઓ આ વાત સમજ્યા અને એ વાતનો નિકાલ લાવવા માટે ઉપાય વિચારવા લાગ્યા.

એક કહે છે કે, “અમે વિજ્ઞાનદ્વારા એવો ઉપાય શોધ્યો છે કે, જે ઉપાયદ્વારા મનુષ્યશ્રી વૃક્ષ તો સારું રહે, તેના સુખસૌંદર્યને હાનિ ન પહોંચે અને સાથે સાથે તેમની ઉપર અતિ સંતતિશ્રી ખોળે પણ પડે નહિ. એના માટે ગર્ભાશયને જ શસ્ત્ર કે ઔષધના પ્રયોગથી નષ્ટ કે શક્તિહીન કરી દેવામાં આવે કે જેથી સંતતિ જ પેદા થવા ન પામે.”

સંતતિનિયમન માટે એક તો ગર્ભાશયને જ શક્તિહીન કરી દેવાનું કહે છે. ખીજો કહે છે કે, આમ કરવાથી તો મનુષ્યજાતિનો જ વિનાશ થઇ જશે. એટલા માટે આ ઉપાયને જ કામમાં લાવવો તે ઠીક નથી. આ ઉપાયનો ઉપયોગ તો આવશ્યકતાથી વધારે સંતાનો થતાં હોય ત્યારે જ કરવો જોઈએ.

આજના સુધારકો વધતી જતી સંતતિને રોકવા માટે આને જ એક અંતિમ ઉપાય માને છે. ઘણા લોકોને આ ઉપાય પસંદ પણ પડ્યો છે અને તેઓ આ ઉપાયનો પ્રચાર પણ કરે છે. એવું પણ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, સરકાર પણ આ ઉપાયના પ્રચારમાં સહાયતા આપી રહી છે.

લોકો એમ વિચારે છે કે, “આ ઉપાયના પ્રયોગથી અમારા વિષયભોગને પણ આધા પહોંચશે નહિ તથા અમારા ઉપર સંતતિનો

બોલે પણ પડશે નહિ. અતિ મંત્રતિને કારણે વધતાં જતાં ખર્ચોથી પણ અને બીજી જાણ્યું અને અને મોજશોખ પણ માગી શક્યું." આ વિચારથી આજના લોકો મંત્રતિનિયમનના આ ઉપાયને પસંદ કરના હોય એમ લાગે છે.

સમવાન અરિષ્ટનેમિના જાનામાં જેમ લોકો રક્ષેન્દ્રિયસોલુપ બની રહ્યા હતા તે જ પ્રમાણે આજના લોકો જનનેન્દ્રિય કે રક્ષેન્દ્રિયને પણ ધર રહ્યા છે. વિષયસોલુપતાને કારણે આજના લોકોમાં પોતાની સંનતિ પ્રતિ પણ દોહાવવા પેદા થવા પામી છે અને તેથી જ તેઓ સંનતિને પોતાના વિષયભોગમાં બાધકરૂપ છે એમ માની રહ્યા છે. તેઓ મંત્રતિને પોતાના શુભોપભોગમાં વિચારૂપ માને છે તથા જે વિષયને દૂર કરી, પોતાના વિષયભોગને નિર્વિઘ્ન બનાવવા માટે મંત્રતિનિયમનના ઉપર બતાવેલા ઉપાયને પસંદ કરે છે. વિષય-ભોગની વાસના વધી જવાને કારણે એમ થયું એ સ્વાભાવિક છે. તેથીમાં કશું છે કે :—

વ્યાયતો વિષયાન્પુસઃ સંગસ્તેષૂપજાયતે ।

સંગાત્સંજાયતે વામઃ વામાત્પ્રત્યોપોઽભિજાયતે ॥

પ્રોષાદ્વચતિ સમ્મોદઃ સમ્મોદાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।

સ્મૃતિર્મદાદ્ બુદ્ધિનાદો બુદ્ધિનાદાત્મજરંપતિ ॥

રક્ષેન્દ્રિયસોલુપતાને કારણે વિનાશ કેવી રીતે સ્વાભાવિક થતાં પણ છે એને માટે ગીતામાં કશું છે કે :—

વિષયવાસનાની રૂપરાજા કરવાથી સંગ પેદા થાય છે અને સંગથી સમવાસના પેદા થાય છે. વ્યયાર કામવાસના પેદા થાય છે ત્યારે ક્રોધ પેદા થાય છે. ક્રોધથી સમોદ અર્થાત્ અજ્ઞાન પેદા થાય છે, અજ્ઞાનનાથી ભ્રમતિનો નાશ થાય છે, મૂળિનાસથી મુદિ બદલ થાય છે અને રિષ્ટપનથી પરિણામે વિનાશ થાય છે.

આત્મે જે દૃષ્ટિએ સંતતિનિયમનને માટે ઉપાય કામનાં લેવામાં આવે છે અથવા એ ઉપાયને સારો માનવામાં આવે છે એનું ભાવિ પરિણામ બેનાં એમ જ કહી શકાય કે, એ નાશનો માર્ગ છે.

લોકો એમ વિચારે છે કે, વિષયભોગ છોડી શકાતો નથી. આ વિચારને કારણે વિષયલાલસાથી સ્ત્રીનો સંગ કરવામાં આવે છે. સ્ત્રીનો સંગ કરી વધારેમાં વધારે વિષયભોગ સેવવામાં આવે એવી ઇચ્છા લોકો કરે છે અને આ ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે મદનવર્ધક ગોળા, યાકુની ગોળા આદિ છવનગ્રહ કરનારી કામોત્તેજક ચીજોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અત્યારે વિષયભોગની લાલસા એટલી ગંभीર વધવા પામી છે કે, છવનગ્રહ કરનારી કામોત્તેજક ચીજોનાં વિનાશને નો નો અટકાવ તો કોઈ કરતું નથી અને શિશુનું સંતતિને શકવા માટે કૃત્રિમ ઉપાયોનો પ્રચાર કરવામાં આવે છે.

કહેવાનો માવાર્થ એ છે કે, સ્ત્રીનો સંગ કરવાથી કામવાસના જાગે છે અને તેથી ક્રોધ પેદા થાય છે કારણ કે જેઓ કામભોગમાં પાયા નહીં કરે છે તેની ઉપર ક્રોધ આવે એ સ્વાભાવિક છે. કામભોગને કારણે જ સંતાનો ઉપર પણ ક્રોધ આવે છે અને સંતાનો સંતાનોને પણ શેતાનરૂપે માનવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં પણ સંતાનો અર્ચનામાં વધારો કરે છે અને કામભોગમાં પાયા નહીં કરે છે નાટે સંતાનો જ પેદા ન થાય એવાં ઉપાયો યોગ્યતામાં આવે છે. પણ જે વાતને દૃષ્ટિમાં રાખીને આત્મે સંતાનો પ્રતિ ક્રોધ કરવામાં આવે છે, તેમના પ્રતિ દ્રોહ કરવામાં આવે છે અને તેમની ઉદ્ધરણે ત્યાગ કરવામાં આવે છે એ દૃષ્ટિ ઉપર કોઈ વિચાર કરવામાં આવે તો બચાવે કે, આ દૃષ્ટિએ તો પ્રહ્લાદ કે અર્જુન કદાચ કદી શકતા નથી એવું બાહ્ય દેશીયો તેમજ અન્ય અન્ય દેશીયો પ્રતિ પેદા થશે, અને જે પ્રમાણે સંતાનો પ્રતિ

નિર્દેશનાનો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે જુદી પ્રતિ પથ નિર્દેશનાનો વ્યવહાર કરવાની ભાવના પેદા થશે. આ જ પ્રમાણે સીએ એમ વિચારશે કે, આ મારા પતિ હવે અસક્ત અને અયોગ્ય હવે મારા છે એટલે મારા માટે તે ભારરૂપ અને બાધકરૂપ છે માટે તેનો નાશ થા માટે કરવામાં ન આવે ! આ જ પ્રમાણે પુરુષો પથ સીએને અસક્ત કે અયોગ્ય જણી તેનો નાશ કરવાની ઇચ્છા કરશે. આ પ્રમાણે સત્ત્વ કે જોષધનો જે ઉપાય, ખર્ચના ભારથી બચવા માટે સંતતિનિયમનના કામમાં લાવવામાં આવે છે તે જ ઉપાય સી કે પુરુષોનો નાશ કરવાના કામમાં પણ લાવવામાં આવશે. પરિણામે અહિંસાનો પણ નાશ થશે અને જે દુઃખદાયક કામ હજી ફરે છે તે પણ નજદીક જ આવી જશે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, કોપથી સંમોહ પેદા થશે. સંમોહ-અગ્નિ પેદા થયા બાદ આ સંતાન છે કે પતિપત્નિ છે કે માતાપિતા છે એનો વિવેક રહેતો નથી. પછી તો ખર્ચથી કેમ બચી શકાય અને પોતાના વિષયભોગનો માર્ગ કેમ નિર્વિધન બને ! જસ એ એક જ દષ્ટિ રહે છે. આ પ્રમાણે સંમોહથી સ્મૃતિ નષ્ટ થશે, બુદ્ધિ બ્રહ્મ થશે અને પરિણામે વિનાશ જ થશે. વિષયભોગની શ્રાવણને કારણે આ પ્રમાણે અનર્થપરંપરા ઊભી થાય છે.

સંતતિનિયમનને માટે સત્ત્વના પ્રયોગનો ઉપાય વિચારવામાં આવે છે પણ આ ઉપાયના વિરે સીએ એમ પણ વિચારી શકે છે કે, સંતાનોના કારણે જ મારા ગર્ભાશયનું ઑપરેશન કરવામાં આવે છે એટલા માટે એ સસ્ત્રક્રિયાથી બચવા માટે હું સંતાન પેદા થયા બાદ જ તેનો નાશ કરું તો ? બ્યારે સત્ત્વપ્રયોગથી સંતતિની ઉત્પત્તિ રોજી સદાય છે અને એ પ્રમાણે સંતાનો પ્રતિ દંતપમાં રહેલી દયાનો નાશ કરવામાં આવે છે ત્યારે કોઈ દિવસ

એમ પણ ગતી શકે કે એ સંતાનો લૂણાં-લંગડાં છે કે અવિનીત છે તો એનો પણ નાશ કરતાં લોકો અચકાશે નહિ ! આ પ્રમાણે સંતતિનિયમનને માટે કરવામાં આવતાં કૃત્રિમ ઉપાયોને કારણે ધોર અનર્થ ફેલાવા પામશે અને સંસારમાંથી દયાભાવનો હાસ થવા પામશે.

કદાચ કોઇ કહે કે, કોઇ પેદા થએલ સંતાનને મારી નાંખવાં એ તો પાપ છે અને અમે તો સંતતિનિયમનને માટે કેવળ ગર્ભાશયનું ઑપરેશન કરવાનું જ દહીએ છીએ જે પાપરૂપ નથી !

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે, માનો કે કોઇ એક માણસ એક નૌકામાં કે જેમાં અનેક માણસો બેઠેલાં છે તેમાં કાણું પાડી રહ્યો છે. તે નૌકામાં બેઠેલાં માણસોને તો મારતો નથી કેવળ નૌકામાં કાણું પાડે છે. આ ઉપરથી નૌકામાં કાણું પાડનાર માણસ નૌકામાં બેઠેલાં માણસોને મારતો નથી એમ કહી શકાય નહિ. જો એમ કહી શકાય તો પછી ઉત્પત્તિસ્થાનને નષ્ટ કરી પોતાના વિષય-ભોગ ચાલુ રાખવામાં હત્યા કરવામાં આવે છે એમ કેમ કહી શકાય નહિ ? આ સિવાય બ્યારે મનુષ્યની પરોક્ષ હિંસાથી ધૂણા થશે નહિ પણ બાણી જોઇને જ તેમની હિંસા કરવામાં આવશે તો પછી પ્રત્યક્ષ હિંસાથી પણ ધૂણા થશે નહિ અને તે પણ કરવામાં આવશે.

હવે કોઈ એમ કહે કે, તો પછી વધતી જતી સંતતિનો અટકાવ કેવી રીતે કરવો જોઈએ ! જો સંતતિનું નિયમન કરવામાં ન આવે તો શું કૃતરાંનાં ગણુડીયાંની માફક સંતતિનો વધારો કરતાં જ જવું શું ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સૌથી પહેલાં અમે એ જ કહીએ છીએ કે, વિષયવાસનાને સદાને માટે જ શા માટે શાન્ત કરી દેવામાં ન આવે ! કામવાસનાને વધારવામાં જ શા માટે આવે અને શા

માટે સ્ત્રીસંગ કરવામાં આવે? આ પ્રશ્નનો ઉદ્દેશ કરવા માટે બીજાપિતામહ અને બગવાન આદિત્યનેમિના આદરણે દર્શિ સમક્ષ રાખી ધ્વજયર્ધનું પાલન જ શામાટે કરવામાં ન આવે! એ ધ્વજયર્ધનું પાલન કરવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન જ કેમ ઉપરિચિત થાય!

બીજાને દોષએ કહ્યું કે, તમે વિવાદ ન કરી કુનિયાને ધાત્રી દાનિ પદોંચાડી છે. એ તમે વિવાદ કયો દોત તો તમારાં સંતાનો પણ તમારાં જેવાં બગવાન થાત અને એવાં બગવાન સંતાનોથી કુનિયાનો પણ ખજો ઉપકાર થાત!

આના ઉત્તરમાં બીજાએ કહ્યું કે, જુદિ બધે થવાને કારણે જ આવા પ્રશ્નો પેદા થાય છે. પદેશમાં તો વિવાદ કરવાથી પુત્ર થાત કે નહિ એ કહી શકાય નહિ અને કદાચ થાત તો મારા જેવો વીર થાત કે નહિ એ કાણ કહી શકે!

બીજાના આ કથનના રિપરમાં આજે પણ અનેક એવાં ઉદાહરણો જોવામાં આવે છે કે, પિતાના જેવા પુત્રો જન્મ્યા ન હોય! શિવાજી બ્યારે ગ્રાધમાં દના તે વખતે તેમનો એક સરદાર તેમની પાસે એક મુંદરીને પકડીને લઇ ગયો હતો. પણ શિવાજીએ ગ્રાધમાંથી બહાર નીકળી સરદારને પૂછ્યું કે, “આ મારી માતાને પકડીને શા માટે લાવ્યા?” આ પ્રમાણે શિવાજી તો પરત્રીને માતા સમાન માનતો હતો. પણ શિવાજીનો પુત્ર શંભાજી એવો થયો કે, તેણે ‘સુરા અને મુંદરી’ના બોગોપબોગમાં જ પોતાનું જીવન સફળ માન્યું હતું. આ પ્રમાણે પિતા અને પુત્ર એક સરખા સ્વભાવના હોતા નથી એવું અનેક જગ્યાએ જોવામાં આવે છે.

બીજાએ કહ્યું કે, મારો પુત્ર મારા જ જેવો થાત કે કુદ થાત એ દોષ કહી શકે! પણ મેં વિવાદ ન કર્યો અને ધ્વજયર્ધનું પાલન કર્યું તો આજે આખી કુનિયા મારા સંતાનરૂપ જન્મી રહી છે!

ભગવાન નેમિનાથે પણ સંસારની સમગ્ર અહમયર્થનો આદર્શ ઉપરિચિત કર્યો હતો. તેઓ સંતતિનિયમનનાં ઉપાયો પણ બળ્યના હતા અને જાળવાન પુત્રો પણ ઉત્પન્ન કરી શકતા હતા તેમ છતાં તેઓ અહમયર્થને જ સારું સમજતા હતા અને એટલા જ માટે તેમણે વિવાદ ન કર્યો પણ સંસારની સામે અહમયર્થનો આદર્શ ઉપરિચિત કર્યો. આ જ પ્રમાણે જો તમે પણ વિવાદ ન કરો પણ અહમયર્થનું જ પાલન કરો તો શું વાંધો છે ! જો તમે અહમયર્થનું પાલન કરો તો પછી સંતતિનિયમનનો કોઈ પ્રશ્ન જ પેદા થવા પામતો નથી.

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે છે કે, અમે ભીષ્મ કે ભગવાન અરિષ્ટનેમિની માફક અહમયર્થનું પાલન કરી શકીએ નહિ એટલા માટે વધતાં જતાં સંતાનોનો નિરોધ થાય એવો ઉપાય ગતાવો ? આના માટે મેં પહેલાં આંખાનું જે ઉદાહરણ આપ્યું છે તેને જુઓ. જે પ્રમાણે આંખાનું ઝાડ પણ સારું રહે, તેને ફળો પણ આવશ્યકતાનુસાર આવે અને તે ફળો મુંદર તથા બધાને લાલકારી થાય તેને માટે જે ઉપાય આગળ વિચારવામાં આવ્યો હતો તે જ પ્રમાણે સંતતિ વિષે એવો કોઈ ઉપાય છે કે નહિ ! તેનો વિચાર કરો. જો કોઈ એવો ઉપાય છે તો પછી એ ઉપાયને કામમાં ન લેતાં શસ્ત્ર કે ઔપધના પ્રયોગદ્વારા ગર્ભાશયને નષ્ટ શા માટે કરવામાં આવે ?

સૌથી સારો ઉપાય તો એ છે કે, તે માટે પૂર્ણ અહમયર્થનું જ પાલન કરવામાં આવે પરન્તુ જો એમ બની શકે એમ ન હોય તો ત્યાંમુઘી પોતાનામાં પોતાની સ્ત્રી અને પોતાનાં સંતાનોને પાળવાની શક્તિ ન આવે ત્યાં મુઘી અહમયર્થ પાળવાનો નિયમ હોવો જોઈએ. અથવા ત્યાંમુઘી પતિપત્નિમાં સંતાનોનું પાલન કરવાની શક્તિ નથી ત્યાંમુઘી સંતાનોની ઉત્પત્તિ નહિ કરતાં અહમયર્થનું પાલન કરવું જોઈએ. અથવા જો ચાર સંતાનો થયા બાદ સંતોષ માની વિપ્રસ્રેવનથી નિવૃત્ત થઈ અહમયર્થમાં પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે જીવનમાં આજીવ સેવાથી સંતતિનિયમનના પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે. આજીવ સેવા છે. પણ એને માટે દાનિજનક કૃત્રિમ ઉપાયોનો આશ્રય લેવાની જરૂર રહેતી નથી. સંતતિનિયમન માટે જીવનમાં એ આશ્રય ઉપાય છે પણ ભોક્ષા એ ઉપાયને ઉપયોગમાં ન લેતાં, અમારો વિષયભોગ તો આશ્રય રહે અને સંતાનોની ઉત્પત્તિ ન થાય એમ જાહેર છે; અને પોતાની કમજાની પૂર્તિ માટે શ્રમ-પ્રયોગ વગેરે દ્વારા જનનશક્તિનો જ નાશ કરવાનો ઉપાય વિચારે છે; પણ જો આ પ્રમાણે જીવનમાં પાલન ન કરતાં કૃત્રિમ ઉપાયો દ્વારા સંતતિનું નિયમન કરવામાં આવશે તો તેથી બહુ જ દાનિજનક સંભવ છે. જીવનમાં પાલન ન કરતાં સંતતિને કૃત્રિમ ઉપાયો દ્વારા રોકવામાં આવશે અને વીજની પાણીની માફક દુરુપયોગ કરવામાં આવશે તો એ અવસ્થામાં પોતાનામાં પણ એવી નિર્જાતા આવી જશે કે પોતે જ સંતાનને બદલે વધારે બારણે થઈ પડશે અને ત્યારે પોતાનો બાર ઉપાડવો પણ તેને મુશ્કેલ થઈ પડશે.

વિષયભોગની કામના કાળમાં રહી શકતી નથી એવી ભાવના જો તે કામચલાઉ પુરુષમાં પેદા થવા પામશે તો એ દુર્ભાવનાને કારણે પણ અનર્થપરંપરા ઊભી થવા પામશે.

આજકાલ પણ ઘણા ભોક્ષાની એવી ભાવના દૃઢ થઈ ગઈ છે કે, વિષયભોગની કામનાને કાળમાં લાગી શકતી નથી. પણ આ વિશે પ્રાચીન ભોક્ષાનો અનુભવ ઊઘટે છે. પોતે જીવનમાં પાણી ન શકે એ વાત જુદી છે અને જીવનમાં પાણી જ શકાતું નથી એમ કહી સંસારમાં વિષયવાસનાનો પ્રચાર કરવો એ વાત પણ જુદી છે. આજે યુરોપ અને અમેરીકામાં એવી અનેક કુમારિકાઓ સાંભળવામાં આવે છે કે, જેઓ નાનપણથી જ જીવનમાં પાલન કરી રહી છે અને જનજીવન કરી રહી છે. આમ હોવા છતાં પણ જેમની સામે

ભગવાન નેમિનાથે પણ સંસારની સમગ્ર અહમયર્થનો આદર્શ ઉપરિચિત કર્યો હતો. તેઓ સંતતિનિયમનનાં ઉપાયો પણ બાણતા હતા અને જાળવાન પુત્રો પણ ઉત્પન્ન કરી શકતા હતા તેમ છતાં તેઓ અહમયર્થને જ સારું સમજતા હતા અને એટલા જ માટે તેમણે વિવાહ ન કર્યો પણ સંસારની સામે અહમયર્થનો આદર્શ ઉપરિચિત કર્યો. આ જ પ્રમાણે જો તમે પણ વિવાહ ન કરો પણ અહમયર્થનું જ પાલન કરો તો શું વાંધો છે! જો તમે અહમયર્થનું પાલન કરો તો પછી સંતતિનિયમનનો કોઈ પ્રશ્ન જ પેદા થવા પામતો નથી.

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે છે કે, અમે ભીષ્મ કે ભગવાન અરિષ્ટનેમિની માફક અહમયર્થનું પાલન કરી શકીએ નહિ એટલા માટે વધતાં જતાં સંતાનોનો નિરોધ થાય એવો ઉપાય બતાવો? આના માટે મેં પહેલાં આંખાનું જે ઉદાહરણ આપ્યું છે તેને જુઓ. જે પ્રમાણે આંખાનું ઝાડ પણ સારું રહે, તેને ફળો પણ આવશ્ય-કતાનુસાર આવે અને તે ફળો મુંદર તથા બધાને લાલકારી થાય તેને માટે જે ઉપાય આગળ વિચારવામાં આવ્યો હતો તે જ પ્રમાણે સંતતિ વિષે એવો કોઈ ઉપાય છે કે નહિ! તેનો વિચાર કરો. જો કોઈ એવો ઉપાય છે તો પછી એ ઉપાયને કામમાં ન લેતાં શસ્ત્ર કે ઔષધના પ્રયોગદ્વારા ગર્ભાશયને નષ્ટ શા માટે કરવામાં આવે?

સૌથી સારો ઉપાય તો એ છે કે, તે માટે પૂર્ણ અહમયર્થનું જ પાલન કરવામાં આવે પરંતુ જો એમ બની શકે એમ ન હોય તો ત્યાંસુધી પોતાનામાં પોતાની સ્ત્રી અને પોતાનાં સંતાનોને પાળવાની શક્તિ ન આવે ત્યાં સુધી અહમયર્થ પાળવાનો નિયમ હોવો જોઈએ. અથવા ત્યાંસુધી પતિપત્નિમાં સંતાનોનું પાલન કરવાની શક્તિ નથી ત્યાંસુધી સંતાનોની ઉત્પત્તિ નહિ કરતાં અહમયર્થનું પાલન કરવું જોઈએ. અથવા બે ચાર સંતાનો થયા બાદ સંતોષ માની વિપક્ષસેવનથી નિવૃત્ત થઈ અહમયર્થમાં પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે જીવનમાં આશ્રય લેવાથી સંતતિનિયમનના પ્રશ્નો હોય એવું પણ જાણ છે. પછી એને માટે દાનિજનક કૃત્રિમ ઉપાયોનો આશ્રય લેવાની જરૂર રહેતી નથી. સંતતિનિયમન માટે જીવનમાં એ આશ્રય ઉપાય છે પણ લોકો એ ઉપાયને ઉપયોગમાં ન લેતાં, અમારો વિષયભોગ તો ચાલુ રહે અને સંતાનોની ઉત્પત્તિ ન થાય એમ ચાહે છે; અને પોતાની ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે શસ્ત્ર-પ્રયોગ વગેરે દ્વારા જનનચક્રિનો જ નાશ કરવાનો ઉપાય વિચારે છે; પણ જો આ પ્રમાણે જીવનમાં પાલન ન કરતાં કૃત્રિમ ઉપાયો દ્વારા સંતતિનું નિયમન કરવામાં આવશે તો તેથી બહુ જ દાનિ થવાનો સંભવ છે. જીવનમાં પાલન ન કરતાં સંતતિને કૃત્રિમ ઉપાયો દ્વારા રોકવામાં આવશે અને વીધનો પાણીની માફક દુરુપયોગ કરવામાં આવશે તો એ અવસ્થામાં પોતાનામાં પણ એવી નિર્જાતા આવી જશે કે પોતે જ સંતાનને બદલે વધારે બારફાથ થઈ પડશે અને ત્યારે પોતાનો બાર ઉપાડવો પણ તેને મુશ્કેલ થઈ પડશે.

વિષયભોગની કામના કાનુમાં રહી શકતી નથી એવી બાવના જો તે કામેચ્છુક પુરુષમાં પેદા થયા પામશે તો એ કુભાવનાને કારણે પણ અનર્થપરંપરા બિબી થયા પામશે.

આજકાલ પણ ઘણા લોકોની એવી બાવના હજી પણ ગાંઠ છે કે, વિષયભોગની કામનાને કાનુમાં લાવી શકાતી નથી. પણ આ વિષે પ્રાચીન લોકોનો અનુભવ બિંદો છે. પોતે જીવનમાં પાણી ન શકે એ વાત જુદી છે અને જીવનમાં પાણી જ શકાતું નથી એમ કહી સંસારમાં વિષયવાસનાનો પ્રચાર કરવો એ વાત પણ જુદી છે. આજે વૃદ્ધા અને બેચેનીમાં એવી અનેક કુમારિકાઓ સ્વજનનામાં આવે છે કે, જેઓ નાનપણથી જ જીવનમાં પાલન કરી રહી છે અને જનસેવા કરી રહી છે. આમ દેવા છતાં પણ એમની સામે

બીજા અને ભગવાન નેમિનાથ જેવા અભયચારીનો ઉચ્ચ આદર્શ છે એ ભારતમાં “ વિપયભોગને કાચુમાં રાખી શકાતો નથી ” એવી દુર્ભાવવાનું બૃત્ત ક્યાંથી ધુસી ગયું તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી. “ અભયચર્યનું પાલન કરવું અતિ મુશ્કેલ છે, સાધુ થવા વિના અભયચર્યનું પાલન થઈ જ શકતું નથી અને ગૃહસ્થજીવનમાં અભયચર્યનું પાલન કરવું શક્ય નથી.” આ પ્રકારની માન્યતા તદ્દન બૃહભરેલી છે. જે મનોબળ મજબૂત હોય તો પૂર્ણ કે નૈષ્ઠિક અભયચર્યનું પણ પાલન થઈ શકે છે અથવા વિવાદ કરીને પણ ગૃહસ્થજીવનમાં અભયચર્યનું પાલન થઈ શકે છે. અભયચર્યના પાલનથી કશું નુકશાન થતું નથી, લાભ જ થાય છે. કશું પણ છે કે—

અભયચર્યપ્રતિષ્ઠાયાં વીર્યલાભઃ—યોગસૂત્ર

અર્થાત્—અભયચર્યનું પાલન કરવાથી વીર્યનો લાભ થાય છે; અને વીર્યશક્તિ સુરક્ષિત રહે છે. નૈષ્ઠિક અભયચર્યનું પાલન કરવાથી પણ વીર્યલાભ થાય છે અને વિવાદ કરીને અભયચર્ય પાળવાથી પણ વીર્યલાભ થાય છે. આથી વિરુદ્ધ વિપયભોગને કાચુમાં લાવી જ શકાતો નથી એવી જ ભાવના ભાવવામાં આવે અને એ દુર્ભાવનાને કારણે શસ્ત્ર-પ્રયોગાદિકારા સંતતિનો નિરોધ કરવામાં આવે તો તેથી પોતાની તથા બીજાની ઘણી હાનિ થવાનો સંભવ રહે છે.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, અભયચર્યનું પાલન કરવાથી શરીરમાં રોગ પેદા થવા પામે છે! પણ અભયચર્યનું પાલન કરવાથી કોઈને રોગ પેદા થયો હોય એવું અત્યારસુધી કોઈવાર સાંભળવામાં આવ્યું નથી તેમ તેનું ઉદાહરણ પણ જોવામાં આવ્યું નથી આથી વિપરીત જે લોકો વિપયી હોય છે તેઓને જ રોગ પેદા થએલો નજરે પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. અભયચર્યથી રોગ પેદા થતો નથી પણ વીર્યલાભ જ થાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, સંતતિનિયમન માટે અભ્યર્થનું પાલન કરવું જોઈએ. સંતતિનિયમન માટે અભ્યર્થ જ અમોઘ સાધન છે. આ અમોઘ સાધનને મૂકી કૃત્રિમ ઉપાયોદ્ધાર મંતતિનો નિરોધ કરવો અને વિષયભોગની પ્રવૃત્તિ આણુ રાખવી એ પ્રાકૃતિક નિયમથી વિરુદ્ધ અને મહાહાનિનું કારણ છે. જો સંતતિનિયમનનું કારણ વિષયભોગનું સેવન નથી; પણ આર્થિક અને શારીરિક નિર્ગંધતાને કારણે જ સંતતિનિયમન કરવામાં આવે છે તો આ દૃષ્ટિએ પણ અભ્યર્થનું પાલન કરવું એ જ એક અમોઘ ઉપાય છે.

હવે કોઈ એમ કહે કે, સંતતિનિયમન માટે અભ્યર્થનો ઉપાય છે તો સારો, પણ અમે વિષયભોગની ઇચ્છાને રોકી શકતા નથી તે પછી અમે અભ્યર્થના ઉપાયને કામમાં કેવીરીતે લાવી શકીએ ?

કોઈ ઉપવાસચિકિત્સકને ત્યાં કોઈ રોગી જાય અને કહે કે, મારો રોગ દૂર થાય એમ મું આદું ખું પણ ઉત્વાસ આદરી શકતો નથી તો ચિકિત્સક તે રોગીને શું કહેશે ? એ જ કે, જો તમે ઉપવાસ કરી શકતા નથી તો તમારા રોગની દવા આ દવાખાનામાં નથી. આ જ પ્રમાણે જ્યારે તમે વિષયભોગની ઇચ્છાને રોકી જ શકતા નથી તો એનો અભ્યર્થ સિવાય બીજો ઉપાય બાકી કયો છે ? તમે અભ્યર્થનું પાલન કરવા પણ આદતા નથી અને વિષય-ભોગની પ્રવૃત્તિ આણુ રાખીને સંતતિનું નિયમન કરવા આદો છો તો એનો અર્થ એ થયો કે, તમે સંતતિનિયમનના સાચા ઉપાયને કામમાં લાવવા આદતા નથી પણ તમારી વિષયચસનાની પુર્તિ કરવામાં જો સતતો જાપકશૂલ જણાય છે તેમને જ રોકવા આદો છો !

સોદાના મનમાં એવી અમણા પેદા થઈ ગઈ છે કે, કામભોગની ઇચ્છાને રાખી રાખી એ અસંભવ છે. પણ જે પ્રમાણે નેપોલીયને 'અસંભવ' રાખીને ફ્રાંસમાંથી કાઢી નાંખવાનું કશું હતું તેમ તમે

પણ તમારા હૃદયમાંથી કામભોગને કાળુમાં રાખવો અત્યંત જરૂર છે એ વાતને કાઠી નાંખો તો તમને પણ વિષયભોગને કાળુમાં કાવવામાં જરાપણ મુશ્કેલી જણાશે નહિ !

હનુમાનની કથા

મર્યાદિત અન્નચર્યનું પાલન કરી, પેદા કરવામાં આવેલાં સંતાનો કેવાં જળવાન હોય છે તેને માટે હનુમાનની કથા હિપર વિચાર કરો. લોકો હનુમાન અમને જળ આપશે એમ માની હનુમાનની પૂજા કરે છે પણ શું હનુમાનને તેજ કે સિંદૂર ચડાવવા માત્રથી જ જળની પ્રાપ્તિ થઈ જશે ? હનુમાનને જે જળ મળ્યું હતું તે અન્નચર્યના પ્રતાપથી જ મળ્યું હતું. તે શીલના જ પુત્ર હતા. પવનજી મહામુંદરી સતી અંજનાની સાથે વિવાહ કરી તેને ઘેર લાવ્યા પણ અંજના પ્રતિ તેમના હૃદયમાં થોડો સંદેહ પેદા થઈ જવાને કારણે પવનજીએ અંજનાને છોડી મૂકી અને પોતાના મનને વશમાં રાખ્યું. અંજના પણ સમજી ગઈ કે, પતિને મારા વિષે સંદેહ પેદા થયો છે અને એ જ કારણે મનને વશમાં રાખી મારાથી દૂર રહે છે. અંજનાએ આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખી પોતે પણ મનને વશમાં રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો.

અંજનાની દાસીએ એકવાર અંજનાને કહ્યું કે, પવનજી તમારા માટે પતિ નથી પણ પાપી છે, કારણ કે પતિ હોય તો કાંઈ પોતાની સ્ત્રીને આમ છોડી મૂકે !

અંજનાએ જવાબ આપ્યો કે, દાસી ! તું મારા પતિની નિંદા કર નહિ. તે સાચા ધર્માત્મા છે. તે રાજપુત્ર છે અને અનેક કન્યાઓ સાથે વિવાહ પણ કરી રહે છે તેમ છતાં કેવળ મારા માટે તેઓ મનને કાળુમાં રાખી રહ્યા છે. મારા પાપને કારણે તેમને

માત્ર વિષે સંદેહ પેદા થયો છે. જ્યારે મારું પાપ દૂર થઈ જશે ત્યારે મારા પતિનો સંદેહ પણ દૂર થઈ જશે અને ત્યારે મારા પતિ પોતે જ મને ચાહવા લાગશે.

એક દિવસ એવો હતો કે, જ્યારે સ્ત્રીઓ આ પ્રમાણે પતિના પ્રેમને સંપાદન કરવા માટે આત્મસર્પણ કરતી અને આજે એવો દિવસ છે કે, જ્યારે સ્ત્રીઓને પુનર્વિવાહ કરવા માટે જખરદસ્તી ઉત્તેજિત કરવામાં આવે છે અને તેમના હૃદયમાં કામવાસનાની અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવામાં આવે છે. પુરુષો પોતે કામવાસનાના મુશામળની રક્ષા છે અને એ કારણે જ આજે વિધવાવિવાહ કે પુનર્વિવાહનો પ્રશ્ન ઉભો થવા પામ્યો છે. જે વિધવાઓની મારફત પુરુષો પણ સ્ત્રીના મૃત્યુ બાદ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે અને ત્યાગમય જીવન અતીત કરે તો એ પ્રમનો હોય સરળ રીતે થઈ જાય; પણ પુરુષો સ્ત્રીના મૃત્યુ બાદ બસે ઉપરથી રોતા હોય પણ બીજી સ્ત્રી આવશે એ વિચારથી હૃદયથી તો પ્રસન થાય છે.

જે પ્રમાણે સ્ત્રીઓને માટે અંજનાનો આદર્શ છે તે જ પ્રમાણે પુરુષોને માટે પવનકુમારનો આદર્શ છે. પવનકુમાર અને અંજનાએ બન્નેએ આ જ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં બાર વર્ષો અતીત કર્યાં. અંજના તો બાર વર્ષ સુધી બ્રહ્મચારિણી તો રહી જ પણ પવને પણ તેટલાં વર્ષો સુધી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર્યું. તેઓ રામકુમાર દત્તા. જે તેઓ આદત તો બીજે વિવાહ કરી શકતા હતા અથવા આજની મારફત દુર્ભાગ્યકાર કરી શકતા હતા; પણ તેઓ તો એમ વિચારતા હતા કે, જ્યારે હું મારી સ્ત્રીને પતિવ્રતઃ વ્રતેષા જાદુ છું તો પછી હું પાત દુર્ભાગ્યકાર કરી બદ કેમ થાઉં? મારા એવો અનર્થ થઈ શકે નહીં અંજના કોઈ સ્ત્રીઓની તો દીકરા કરે છે પણ પાત કેવા કામો કરે છે તે તરફ જીવન અપ્રજ્ઞતા નથી પુરુષો.

કારણે જ મારાં શુકન લીધાં ન હતાં. દુશ્વરિત્રાનાં શુકન મારાં ગણાતાં નથી. મારા પતિ એવા મહાપુરુષ અને વીર છે કે તેમણે પિતાને યુદ્ધમાં જવા ન દેતાં પોતે યુદ્ધમાં ગયા. તેઓ એવા વીરપુરુષ છે અને જાર વર્ષથી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી રહ્યા છે. એટલા માટે જો એવા સમ્યક્ત્રિ વીરપુરુષની છત નહિ થાય તો કોની છત થશે?"

આ પ્રમાણે અંજના અને તેની દાસી વચ્ચે થએલી વાતચીત પવનકુમારે સાંતચિત્તે સાંભળી અને સાંભળીને તે ગજગણા યજ્ઞ પ્રદસ્તને કહેવા લાગ્યા કે, "હે મિત્ર! મેં આ સતીનો બહુ જ અપરાધ કર્યો છે; એટલા માટે તેને કેવીરીતે મળવું!"

પ્રદસ્તે કહ્યું કે 'થોડીવાર રાદ જુઓ!' આ પ્રમાણે કહી પ્રદસ્તે અંજનાના ઘરનું જારણું ખખડાવ્યું. જારણાને કોઈ ખખડાવતું જોઈ તે જોરથી ખોલી ઉઠી કે, "એ કોણ દુટ છે કે, જે કુમારને બદલે મએલા જોઈ અત્યારે આવ્યો છે? જે કોઈ દોષ તે અહીંથી જાડવી ચાલ્યા જાયો નહિ તો તારું મૃત્યુ થઈ જશે."

પ્રદસ્તે જવાબ આપ્યો કે, "ખીજતું કોઈ નથી. ખીજે કોણ અંજ આપવાની રિંમત કરે! એ તો પવનકુમાર છે અને તેમની માથે હું નેમનો નિત્ર પ્રદસ્ત છું." આ સાંભળી અંજના પ્રસન્ન થઈ પગ નેપથિએ આવી કર્યા વિના ઘરનાં જારણાં ખોલ્યાં નહિ, પણ ખંડેડાં પ્રદાસદાન આવી વાટે આવી કર્યા જાદ જ તેમનીએ ઘરનું જારણું ખખડું.

અંજનાએ અર્ધ-પૂર્વ વડે પવનકુમારની આગળી હિનારી અને પછી 'મેં લગને બહુ કંટ આવ્યું છે' એમ કહેવા લાગી.

પવનકુમારે અંજનાને કહ્યું આપ્યું હતું કે અંજનાએ પવનકુમારને કહ્યું આપ્યું હતું કે અંજનાએ પવનકુમારે જ અંજનાને

કેટલાં આપું હતું તેમ જાનાં અંજનાએ એમ ન કહ્યું કે, તમે મને કેટલાં આપું છે; પણ એમ કહ્યું કે, "મેં આપને જદું કેટલાં આપું છે. અને તમે મારા કારણે જ જાર વર્ષ સુધી જાજીયર્ષનું એકનિશાપૂર્વક પાલન કર્યું છે. મારા આ કહેને આપ ક્ષમા આપો. આને આપનો પ્રેમ દૂર થયો છે એ જાણી મને જદું પ્રસન્નતા થાય છે।"

પરનકુમાર અંજનાને કહેવા લાગ્યા કે, "હે સતી! ક્ષમા કરો. મેં અજાનને કારણે આપના જેવી સતી ઉપર પણ એટલું કલંક ચડ્યું. મારા આ અપરાધને તમે ક્ષમા કરો।"

આખરે મહેનો સંસારસંજ્ઞ થયો. જમેએ જાર વર્ષ સુધી જાજીયર્ષનું પાલન કર્યું હતું એટલા માટે પવનના વીર્ણી હતુમાનનો જન્મ થયો.

કહેવાનો આશય એ છે કે, જાજીયર્ષપૂર્વક મર્મોદિત જીવન ગાળવાથી સંતાનો પણ જન્મવાન થાય છે. એટલા માટે સંતતિ-નિયમનને માટે પવનકુમારનો આદર્શ દર્શિ સમક્ષ રાખવો જોઈએ.

જે તમે બીજા કે જમવાન અરિષ્ટનેમિની માફક પૂર્ણ જાજીયારી સ્ત્રી ન સહો તો પવનકુમારની માફક જાજીયર્ષપૂર્વક મર્મોદિત જીવન તો માગી સહો છો. કામવાસનાને કાનુમાં રાખી સહાતી નથી એ આવનાનો ત્યાગ કરો; એ દુર્ભાવનાને કારણે જ વિધિવાસનાને વેગ મળે છે.

કહેવાનો સાંગંજ એ છે કે, અત્યારે સંતતિનિયમન કરવાની આવશ્યકતા અવગ્રહ છે પરંતુ સંતતિનિયમન માટે આને જે શત્રુદ્રિયા કે ઓપદ્યો ઉપાય બનાવવામાં આવે છે તે સાચો ઉપાય નથી. તે ઉપાય તો દરેક દર્શિએ લાખને જદલે દાનિકર્તા જ છે. એટલા માટે એ દાનિકારક ઉપાયોને કામમાં ન લેતાં સંતતિનિયમન માટે જાજીયર્ષના અગ્રોપ ઉપાયને કામમાં લેવો જોઈએ.

નિત્યામની એ બેમાં કોઈ તરફ શમરૂપ ન રાખવો. જોઈએ, ગાંધીજી ખાતી પહેરના મારે એ કાંઈ કહે છે તેની નિરૂદ્ધ બેનકલિએ આ દલીલ કચ્છામાં આવે છે. આગળે તો અને ગાંધીજીના કથન ઉપર અને આ દલીલ ઉપર તટસ્થ રહીને નિચાર કરવાનો છે.

એમ કહેવામાં આવે છે કે, ખાતીમાં જૂ પડે છે અને ખાતીને ધોવા મારે ત્યારે ગાંધીજી ચાપરવું પડે છે, પરંતુ આ રીતે આરંભમારંભ જોવા સામયું તો અનેક અનિતિવાદો કાઢી થઈ શકે. દૃષ્ટાંતરૂપે એક માણસ કહે છે કે, "હું યજ્ઞચર્ય" પાળી શકતો નથી, પરંતુ જો વિવાદ કરું તો આરંભ થાય. વિવાદ કરવાથી સંતતિ પણ થાય અને ધર્માક્ષમાં પડવું પડે. એથી આરંભ નથી ત્યજ મારે ફીઓ, બે ફીઓ આપીને વેસ્થાગમન કરી મારી કામવાસનાને તૃપ્ત કરી શકું કે જોઈ આરંભના પાપમાંથી બચી જાઉં." કોઈ માણસ આ પ્રમાણે કહે તો તમે તેને શું કહેશો? એ જ જવાબ આપશો કે, તેમ કરવું 'તે મહા પાપ છે.' આ પ્રમાણે માત્ર દેખીતા આરંભને પકડી રાખવામાં આવે અને પરોક્ષરૂપે મહા આરંભ વગેરે મોટાં પાપ ન જોવામાં આવે તો નૈતિક-છવન છોડીને અનૈતિક છવનમાં પડી જવું પડે. સંસારમાં જેટલાં કૃત્યો થાય છે તે દરેકની સાથે પાપ અને પુણ્ય લાગેલાં જ રહે છે. પરંતુ પ્રત્યેક કૃત્યમાં પાપ અને પુણ્યનું વધતા-ઓછાપણું જોવું જોઈએ.

જે કૃત્યથી વધારે પાપ થાય છે તે કૃત્યને પહેલું જ તજવું જોઈએ. જે પ્રમાણે વેસ્થાગમન અને નૈતિક વિવાહના વિષયમાં જોવામાં આવે છે કે, વેસ્થાગમન એ ભયંકર પાપ છે અને નૈતિક વિવાહ કરવો તે ભયંકર પાપ નથી. આ વાત કાપડના સંબંધમાં પણ વિચારો. જો તમે કાપડના વિષયમાં વિચાર કરશો તો વેસ્થા-

અમલી દેશને અને ધર્મને જેટલું નુકસાન નથી પહોંચ્યું તેથી અધિક નુકસાન ચરબી લાગેલાં કાપડની વપરાશથી થયું છે. પરંપરાએ જેવાં જેવી રીતે વેસ્થામનથી વધારે નુકસાન થાય છે તેવી જ રીતે ચરબી લાગેલાં કાપડથી પણ પરંપરાએ વધારે નુકસાન થયું છે. આ દશમાં જેવી રીતે આરંભના જાંના નીચે વિવાદ કરતાં વેસ્થામનને આપારંબી માનવામાં આવે છે, તેવી જ રીતે આરંભના જાંના નીચે આદીના સંબંધમાં વિરદ બોલવું તે કીક છે કે નહિ તેનો વિચાર કરો.

ચરબી લાગેલાં કાપડને ધોવા માટે જોડાં પાણી વપરાતું હશે પરંતુ તેથી પરંપરાએ જેટલું થાપ થાય છે તે તો જુઓ. આદીને ધોવા માટે વધારે પાણી વપરાતું હશે પરંતુ ચરબી લાગેલાં કાપડ કરતાં આદીનાં કાપડથી પરંપરાએ થતાં થાપની સરખામણી કરતાં તો બન્ને વચ્ચેનો ભેદ સમજાશે.

ભારત તરફ રામ અને વિશ્વાયત તરફ દેવ શા માટે? એ વિષયમાં કહું છું કે, જૈનધર્મ રામદેવ કરવાનું કદી પણ કહેતો નથી, પરંતુ તમે સંસારમાં દોષથી નૈતિક રામદેવથી બચી શકતા નથી. દર્શાવશ્યે તમે તમારા પુત્રને તમારો માનો છો, પરંતુ પામેલીના પુત્રને તમારો પુત્ર માનતા નથી. દયા તો પામેલીના પુત્ર ઉપર પણ રાખો છો છતાં તેને તમારો પુત્ર માનતા નથી. એ રીતે ભારત તમારો દેશ છે, તમે આ દેશમાં જ રહો છો અને ચોખ્ખું પામે છો તેથી તમોને ભારત તરફ રામ દોષ તો તે સ્વાભાવિક છે.

ભારત તરફ પ્રેમ રાખવો તેનો અર્થ એ નથી કે, ઉગ્રાં તરફ દેવ રાખવો. ભારત ઉપર પ્રેમ રાખવા સાથે ઉગ્રાં ઉપર પણ દયા રાખવી જોઈએ. આજે તે દેશ પણ ખરાબ થઈ રહ્યો છે. તમે ત્યાંનું કાપડ વાપરો છો તેથી તે દેશ બીજા દેશનું કાંઈ જુનચાનું

તોયે મને એ અને વિચારી જાઉં મને હિ, હો નેમ વરથી પાડે
 કપડ વાપરવાનું જોડી એ તો ને રેગમાં મળ્યાને મળે મળે
 દિસા અપાવી તપ, તેમજ ને રેગના પાકોમાં ને વગાળી અપાવી
 મળે છે અને પીનનું જોડી વાપરવાનું રીપાઈ ગયું છે તે જાંબ મળ
 તપ, આ વાતોને સમજ્યા પછી તમેને જેનું વ્યાજબી પ્રાપ્ત તેનું
 નમે કરવાના જરૂર પરંતુ આ વાતોને સમજ્યાની આવશ્યકતા છે, આ
 વાતોને સમજીને તમે મહાઆરંભથી જાણી શકો છો, શાસ્ત્રમાં
 પાવકને અધારંભ, અધ્યાપરિમતી કહ્યા છે અને યોગનાની આજી
 વિષા પણ ધર્મને શરૂ કરે છે તેમ કર્યું છે, આવકોનું વર્ણન કરતાં
 એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, આવકોએ આરંભનો સર્વથા ત્યાગ
 કર્યો ન હોય પરંતુ તેઓ મહાઆરંભથી મુક્ત રહેતા, જેઓ મહા
 આરંભથી મુક્ત રવા છે તેઓને અધારંભી યોગા છતાં પણ શાસ્ત્રકારો
 ધર્મી કહે છે, પાણી કહેતું નથી. માટે ચરખી લાગેલાં કાપડ અને
 ખાદીના શર્ટમાં એ જુઓ કે, અધારંભ કોનાથી થાય છે અને
 મહા આરંભ કોનાથી થાય છે? આ વિવેક રાખીને જેમાં મહા
 આરંભ હોય તે વસ્તુનો ત્યાગ કરો.

ખાદીને ધોવામાં વધારે પાણી વપરાય છે તે કારણથી ખાદીની
 નિન્દા કરવી અને ચરખી લાગેલાં કાપડને ધોવામાં પાણી ઓછું
 વપરાય તેથી ખાદી કરતાં તેને સારું માનવું અને તે પાછળના મહા-
 આરંભનો વિચાર ન કરવો તે વ્યાજબી નથી. ખાદી વાપરવાથી
 પાણીની વધારે વપરાશથી હિંસા થાય છે પરંતુ ચરખી લાગેલાં
 કાપડથી તો મનુષ્ય સુધીની પણ હિંસાઓ થાય છે.

હું એમ કહું છું કે, મહાઆરંભ અને અધ્યાપરંભને સમજીને મહાઆ-
 રંભથી જોઈ અધ્યાપરંભથી પણ છટકાની ભાવના રાખો. પરંતુ અધ્યાપરં-

જથી ન છૂટી શકે તો મદા આરંભનો તો ત્યાગ કરે. જો તમે કદાચ કપડા ન પહેરનાં હો અને નમ રહેના હો તો તો કાંક છે. પરંતુ તેમ નથી કરી શકતા તો મદા આરંભનો તો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જે કપડામાં ચરખી લાગેલી હોય તે આરંભની દૃષ્ટિથી ત્યાગ્ય છે. હું એમ નથી કહેતો કે ખાદી પહેરો, એમ કહેવું તે જૈન સાધુની ભાષા નથી. અમારો ઉપદેશ તો નિર્વેધાત્મક હોય છે. જેમ સાધારણ માણસ એમ કહી શકે છે કે, પાણી માગીને પીએ. પરંતુ અમે તેમ કહી શકતા નથી. અમે તો એમ કહીએ કે ગાળ્યાં વિનાનું પાણી ન પીવું. આ પ્રમાણે ભાષામાં અંતર રહે છે. અમારે સાધુ-જોને ભાષાનો વિવેક રાખવો જોઈએ. દીકરીના માદી કહો કે જાણ્યું કહો. બુદ્ધિનો અર્થ એક જ છે, પરંતુ એક વિવેકની ભાષા છે ત્યારે બીજી વિવેકવાળી ભાષા નથી. આ પ્રમાણે કહેવામાં અર્થ એક હોવા છતાં ભાષાની દૃષ્ટિએ અંતર પડી જાય છે તેથી હું તો એમ કહું છું કે, ચરખી લાગેલું કાપઃ ત્યાગ્ય છે.

ગાંધીજી એક તો એ કહે છે કે “ખાદી પહેરો,” અને બીજું એ કહે છે કે “રેડિયો કાંતો.” એમનો કહેવાનો આશય છે કે, ત્યારે હું ખાદી પહેરવાનું કહું છું ત્યારે ખાદી કાંઈ આકાશમાંથી આવશે નહિ. ખાદી ઉત્પન્ન કરવા માટે રચનાત્મક કામ કરવું પડે છે અને ત્યારે જ ખાદી મળી શકે છે. ત્યારે રેડિયો અસાવવામાં આવે ત્યારે જ ખાદી બની શકે છે. રેડિયો કાંતવાથી ખાદી બને છે અને કાપડના કારણે દેશના જે પૈસા પરદેશમાં યસગ્રાહ જાય છે તે પણ બચી શકે છે. આમ કરવાથી ચરખી લાગેલાં કાપઃ માટે થતી દિસાથી પણ બચી જશે અને સાથે સાથે જે પૈસા વિદેશમાં જઈ પાપના કાર્યમાં મદદગાર બને છે તે પૈસા દેશમાં રહેશે અને તેનાથી ગરીબોનું પાલન થશે. રેડિયા માટે ગાંધીજીનું આ કથન છે. દવે આ કથનને જૈનદર્શિએ વિચારીએ :—

એમ કહેવામાં આવે છે કે, મોટેભાગે જીવનના કષ્ટના અનુભવો નથી. મોટેભાગે એમ કહેવામાં આવે છે કે "હું મહાનિઃશ્વાસ છું." પરંતુ માનવ મારે એમ કહી શકાય કે, તમે તો "મહાનિઃશ્વાસી" છો અને મેંથી તમારે જેનકશિયું રેડિયોનો નિર્લેપ કરવું વૈદ્યકો કહ્યું છે, રેડિયો ગંભીર કરીને કરે છે અને મેંથી છોવાતી રિયા માત્ર છે. આ મારે તમારે તો એવો ઉપદેશ આપવો વૈદ્યકો છે, રેડિયો ન કાંતવો." એ પ્રમાણે ખરી શકાય. પરંતુ એ ઉપદેશ તમારે જ આપી શકાય છે, તમારે તમે કોઈ કપડાં ન પહેરનાં છો. કપડાં પહેરવાનું તમે છોડી શકના નથી અને એવી રીતિમાં તમેને રેડિયો ન કાંતવાનું કહેતું એ તો ખીન મદા પાપમાં નાંખવાનું થાય. દાખલા તરીકે, કોઈ ગાદીને એમ કહેવામાં આવે છે, "તમે ધંટી ફેરવવી ગંધ કરી દો." આ ઉપદેશ હું આપી શકું, પરંતુ તે ગાદીને લોટનો ખારાક અંધ થયો નથી, તેથી ધંટી ફેરવવી ગંધ કરી દેશે તો મરીનથી આવતી ધંટીનો આશ્રય લેશે અને તેમ કરીને અભ્યારંભમાંથી મદાઆરંભમાં પડશે. પરંતુ જો હું એમ ઉપદેશ આપું કે, મીઠનો દળેલો લોટ ખાવાનું છોડી દો તો એ ગહેન કહેશે કે, હું મીઠનો લોટ ખાવાનું છોડી દઉં તો મારે ધંટી ફેરવવી પડશે. આ પ્રમાણે મીઠમાં દળેલો લોટ ખાવાનો ત્યાગ કરવાથી તેને ધંટી ફેરવવી પડશે તો તે પાપ શું મને લાગશે? ત્યારે મારે મીઠમાં દળેલો લોટનો ઉપયોગ છોડી દેવાનો ઉપદેશ આપવો પડે ત્યારે મીઠ અને ધંટી એ બન્નેથી થઈ રહેલાં પાપમાં શું અંતર છે તે બતાવવું પડશે. એમ કહેવું પડશે કે, મીઠમાં દળેલો લોટમાં અને ધંટીથી દળેલો લોટમાં નૈતિક દૃષ્ટિએ એ બંનેનું અંતર રહે છે કે, જેનું અંતર વી નીકળેલા દૂધ અને વી નીકળ્યા વગરના દૂધ વચ્ચે હોય છે. દેખાવમાં તો બન્ને દૂધ એક સરખા રંગનાં લાગે છે પરંતુ ખરીરીતે બન્નેમાં તફાવત છે. આ

પ્રમાણે જ યંત્રથી ચાલતી ધંદી અને હાથધંદીમાં જે આરંભ થાય છે તેમાં પણ મદદાત્મક અને ઘોડા આરંભનું અંતર રહે છે. ખાદી જ રીતે નૈતિક-પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ જોઈને મીલમાં દળેલો મોટા ખાવાનું છોડી દો. ચરખી લાગેલું કાપડ, ચરખીથી બનેલું ઘી, વેમાના લીધેલાં દૂધ અને દહીં વગેરે છોડી દેશો તો તમારા હૃદયમાં અદિશ્યનું કોઈ જુદું જ મહત્ત્વ દેખાશે. આ પ્રમાણે ત્યારે મહા આરંભથી બચવાનું હોય છે ત્યારે તે સ્થિતિમાં અપારંભ સિવાય કોઈ માર્ગ રહેતો નથી. અપારંભથી ત્યારે જ બચી શકાય કે, ત્યારે મોટા વગેરે વસ્તુઓ ઉપભોગમાં લેવાનું છોડી દેવામાં આવે. આ જ પ્રમાણે ગાંધીજી પણ કહે છે કે, જે ખાદી પહેરવી દોય તો રેટિયો કાંત્યા સિવાય બીજા માર્ગ નથી. જે રેટિયો નહિ કાંતે તો પછી મીલનું શબ્દ સેવું પડશે અને તેથી જો વિચારવું આવશ્યક છે કે, મીલમાં આરંભ વધારે કે રેટિયામાં? મીલમાં વધારે આરંભ થાય છે જો વાતનો દોષ છંકાર કરી શકશે નહિ. રેટિયો કાંત્યા સિવાય જેમાં વધારે આરંભ થાય છે તે મીલ બધે થઈ શકતી નથી અને મીલ બધે થયા સિવાય મદદાત્મક આરંભ અટકી શકે નહિ.

ગાંધીજી વળિત છે, વ્યાપારી છે. તેઓ એવી વાત બતાવે છે કે, જેમાં થોડો ખર્ચ થાય અને લાભ વધારે થાય; અને તેથી જ તેઓ તમને મદદાત્મક આરંભથી હટવાનું કહે છે. તમે વ્યાપાર કેવો પસંદ કરશો? જેમાં થોડો ખર્ચ થાય અને લાભ વધારે થાય તે પસંદ કરશો કે, જેમાં થોડો લાભ થાય અને ખર્ચ વધારે થાય તે પસંદ કરશો? જે તમે વ્યાપાર છોડી દો તો તો જુદી વાત છે, પરંતુ તમે મદદાત્મક છે અને વ્યાપાર છેડી શકતા નહો અને અને પણ તમને બીજા માર્ગવાનું કહી શકતા નહો. જે કોઈ સૂઝ આવે ઉપરેસા આવે તો તેને ખાદી એવું જ કહેવું કે, તે સૂઝ આવતું ન છે. આ પ્રમાણે ત્યારે બીજા બનીને બાપુ નહીં ત્યારે અ.પ.ર નિવાર

ખીજો કયો માર્ગ રહેશે? ખેતી, વ્યાપાર વગેરે નૈતિક ઉપાયોથી જીવન નભી શકે છે. તેથી હું એમ નથી કહી શકતો કે, તમે એ બધું છોડીને ભીખ માંગો. પરંતુ એમ કહી શકું કે, પંદર કર્માં દાનનો ત્યાગ કરો. આ પ્રમાણે ગાંધીજીના કહેવામાં રેંટિયાના આશ્રયથી મીઠથી ચતા પાપનો ત્યાગ થાય છે. અધ્યારંભથી આજીવિકા ચલાવી મહાઆરંભથી ગયે તેમાં શું ખરાબ થાય છે? જૈન દષ્ટિએ એવાં કૃત્યને કેમ ખરાબ કહી શકાય? કોઈ એમ પૂછશે કે, રેંટિયો કોઈએ કાંત્યો હોય તેવું વર્ણન શાસ્ત્રોમાં આવ્યું છે? એને માટે એમ કહેવાનું છે કે તે માટે તમે શાસ્ત્રનાં દાખલાઓ તપાસો તો મળી શકશે.

શંકરભાષ્યમાં જે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે દષ્ટિ સન્મુખ રાખીને જૈન શાસ્ત્રો તરફ નજર કરશો તો જૈનશાસ્ત્રનું મહત્ત્વ જાણી શકશો. શંકરભાષ્યમાં અર્થવાદનાં ત્રણ ભેદ બતાવવામાં આવ્યા છે. અનુવાદ, ગુણવાદ અને ત્રીજો સદ્ભૂત અર્થવાદ. જે વસ્તુ ખીજા પ્રમાણથી પ્રસિદ્ધ છે તે વસ્તુના ગુણદોષ કહેવા, તે અનુવાદ છે. જેમ કોઈ કહે કે અગ્નિ શીતળતા મટાડે છે, પાણી તરસ છીપાવે છે. આ બંને વાતો અનાદિથી પ્રસિદ્ધ છે, તેથી આ પ્રમાણે કહેવું તે અનુવાદ છે. ખીજો ભેદ ગુણવાદ છે. જેમ કોઈ સ્ત્રીને ચંદ્રમુખી કહેવામાં આવે, જે કે તેનું મોઢું ચંદ્ર હોતું નથી, પરંતુ તેના મોઢા ઉપર શીતલતા અને સૌમ્યતા હોવાને કારણે ચંદ્રની શીતલતા અને સૌમ્યતાની અનુસાર બતાવવામાં આવે છે. ચંદ્રમાં રહેલી શીતલતા અને સૌમ્યતાને લધને સ્ત્રીને ચંદ્રમુખી કહેલી છે, તેથી તે ગુણવાદ છે. ત્રીજો સદ્ભૂત અર્થવાદ છે. જેમ કોઈ માણસ કહે કે સ્વર્ગ અને નરક નથી; પરંતુ તેને એમ પૂછવામાં આવે કે તેનું શું પ્રમાણ છે, તો તે કહેશે કે કોઈ જોઈ આવ્યું છે? તેના જવાબમાં એમ કહેવામાં આવે કે, સ્વર્ગ અને નરક નથી એ શું તમે જોઈ આવ્યા છો? જો નથી જોઈ આવ્યા, તો પછી નિગેધ

તા માટે કરો છો ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં પૂછનાર કહેશે કે સ્વર્ગ અને નરક છે તેનાં સદ્ભૂત પ્રમાણ છે. ખીજા કાષ્ઠપણુ પ્રમાણના વિષયમાં સંદેહ થઈ શકે; પરંતુ સાત્ત્વના વિષયમાં કાષ્ઠ પ્રકારનો સંદેહ થઈ શકતો નથી. અને જ્યારે તમે, સ્વર્ગ અને નરક નથી, એમ જોઈ આવ્યા નથી, તો તમે કયા પ્રમાણથી સ્વર્ગ અને નરકનું ખંડન કરો છો ? જે વીતરાગના સાત્ત્વ છે તે સદ્ભૂત પ્રમાણ છે. આ પ્રમાણે જે વાત વગર, ખીજા પ્રમાણનું ખંડન કરી શકાતું નથી તેનું પ્રતિપાદન વીતરાગભાવિત સાત્ત્વમાં છે, તે વાત સદ્ભૂત અર્થવાદ છે. આ પ્રમાણે સાત્ત્વને માટે પણ જુઓ કે કોઈ જગ્યાએ સાત્ત્વમાં રેડિયાનું કાષ્ઠપણુ પ્રમાણ મળે છે કે નહિ ?

ગાંધીજી રેડીયો કાંતવાનું કહે છે તેથી હું તે કાર્યને આરંભ-રહિત છે તેમ નથી કહેતો; પરંતુ જે વાત જેવા સ્વરૂપમાં છે તેવા સ્વરૂપમાં બતાવવી જોઈએ. પૂણ્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ જ્યારે શાસ્ત્રિવાદમાં બિચળતા હતા ત્યારે નાનાલાલ કવિ અને હરિશંકર પંડ્યા તેઓને મળ્યા હતા. તેઓએ પૂણ્યશ્રીને ગાંધીજીના વિચારો કહેલા હતા. આ સમય પહેલાં પૂણ્યશ્રીએ ગાંધીજીના વિચારો સાંભળ્યાં ન હતાં. પરંતુ ગાંધીજીના વિચારો સાંભળ્યા પછી તેઓશ્રી એ કહ્યું હતું કે, “આ વિચારો તો મારા હૃદયનાં છે. આમાં ગાંધીજી શું ખરાબ કહે છે ?” આ પ્રમાણે જે વાત વ્યાજબી હતી તેના પૂણ્યશ્રીએ પણ સ્વીકાર કર્યો હતો. આ પ્રમાણે જે વાત સત્ય છે તેને તો હું સત્ય કહીશ અને અસત્ય હશે તેને અસત્ય કહીશ. એમ કરવામાં હું આટલીશ નહિ.

મુલગાંમંત્ર સૂત્રના ખીજા શ્રુતરકંધના ઉપોદ્ધાતમાં નિર્બુક્તિકારે જે વર્ગન કર્યું છે અને તેના ટીકાકારે જે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે, તેમાં આદ્રંકમાસ્ત્રની કયા વ્યાખ્યા છે. તે કયામાં કહ્યું છે કે :—

આર્દ્રકુમાર મુનિ થઇ ગયા હતા અને એક જગ્યાએ ધ્યાન ધરીને ઊભા હતા. ત્યાં નજીકમાં કેટલીક યાળાઓ રમતી હતી. જેમાં શ્રીમતી નામની એક પૈસાદારની પુત્રી પણ હતી. એ યાળાઓ દોડી દોડીને થાંભલો પકડીને કહેતી હતી કે, “આ અમારો પતિ છે.” શ્રીમતીએ આર્દ્રકુમારને માટે એમ ન જાણ્યું કે, આ મનુષ્ય છે. આર્દ્રકુમાર અંધારામાં ઊભા હતા તેથી શ્રીમતીએ દોડીને તેને થાંભલો સમજીને પકડી લીધા અને કહેવા લાગી કે, “આ મારા પતિ છે.” તેની સખીઓ કહેવા લાગી કે, “તું ઠગાઇ ગઇ, તે થાંભલો નથી; પરંતુ પુરુષ છે.” કથામાં એમ પણ કહ્યું છે કે, શ્રીમતી પૂર્વભવમાં આર્દ્રકુમારની પત્ની હતી. પૂર્વ ભવના સંસ્કાર પણ રહે છે તેથી શ્રીમતીએ હઠ પકડી કે, “હવે આ પુરુષ મારા પતિ છે.” શ્રીમતી હઠ પકડીને ત્યાં એસી ગઇ. તે હકીકત સાંભળીને તેના પિતા શ્રીમતીને સમજાવવા માટે ત્યાં આવ્યા અને શ્રીમતીને ખૂબ સમજાવી કે, “આ તારે યોગ્ય પતિ નથી, તેમજ મારા ઘરને લાયક જમાઇ નથી.” શ્રીમતીએ પિતાની વાત ન માની. છેવટે તેના પિતાએ વિચાર્યું કે “વિવાહ તો તે કરવાની છે, તો હું નકામી હઠ શા માટે કરું? અને તેને શા માટે રોકું?” શ્રીમતીની દરેક રીતે પરીક્ષા કર્યા પછી તેના પિતાએ તેની ઇચ્છા મુજબ વર્તવાની છૂટ આપી. તે વખતે ત્યાં સુવર્ણમહોરોની વૃષ્ટિ થઇ. ત્યાંના રાજા સુવર્ણમહોરો જોઇને લલચાયા અને મહોરો લેવા લાગ્યા; પરંતુ દૈવી કોપ થયો અને તેથી રાજાને શાંત થવું પડ્યું. આ સમયે જોઇને આર્દ્રકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે, “જેની સદાયતા દેવતા કરે છે અને જે મને આ રીતે ચાહે છે તેનો દૈવી રીતે અસ્વીકાર કરવો?” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે શ્રીમતીને કહ્યું કે “હું દેવતાઓથી પણ મોહિત થઇ ગયો ન હતો, પરંતુ તારી સરસતા અને પ્રેમથી હું મોહિત થયો છું. તારા નિશ્ચયે મને

આવી દીધો છે; પરંતુ તું મને એ કહી દે કે, તારી માથે મારે કેટલાં દિવસ રહેવું પડશે? કારણ કે, મારા હૃદયમાં વૈરાગ્ય છે. હું તો ફક્ત તારા મોહને ખાતર તને સાથ આપવા છૂપું છું.” શ્રીમતીએ આર્દ્રકુમાર પાસે જાર વર્ગ સુધી માથે રહેવાની માંગણી કરી. વચનથી બેધાધને આર્દ્રકુમાર શ્રીમતીની માથે રહેવા લાગ્યા. આર્દ્રકુમારથી શ્રીમતીને એક પુત્ર થયો. શ્રીમતી પોતાના પતિને જન્મનો દિવસ ગણવા કરતી હતી. જ્યારે પતિને જન્મનો દિવસ નજીક આવ્યો ત્યારે શ્રીમતી વિચારવા લાગી કે, “પતિ તો આત્મા જશે પરંતુ તેમના ગયા બાદ હું કેવી રીતે જીવન વ્યતીત કરીશ?” શ્રીમતીને ટેવાએ રૂઢિદ્વારા જાર કરોડ સુવર્ણ મોકલે. આપી હતી અને શ્રીમતીના પિતા પણ ધનવાન હતા તેથી તેઓએ પણ શ્રીમતીને ધન આપ્યું હતું. પરંતુ તે વિચારતી હતી કે, “આ બધું ધન મારે મોક્ષમજા કરવા માટે નથી. જો હું આ ધનને આધારે રહીશ તો મારું શીયળ નહિ રહી શકે. આ બધું ધન પુત્રની માલિકીનું છે. મારા જીવન-નિર્વાહને માટે કોઈ આધાર તો જોઈએ. પરંતુ કોનો આધાર લઉં? પુત્ર તો બાળક છે તેથી તને છોડીને સંયમ પણ લઈ શકીશ નહિ; તેથી રેડિયો કાંતીને જીવન વીતાવવું એ માર્ગ મારા માટે સારો છે. પતિ તો મને અનાથ બનાવે છે, પરંતુ રેડિયો કાંતવાથી હું અનાથ રહીશ.”

આર્દ્રકુમાર મુનિ, શૂદ્રસ્થ થયા હતા, પરંતુ તેમનામાંથી ધર્મનાં સંસ્કાર ગયાં ન હતાં. જો ધર્મનાં સંસ્કાર આત્મામાં ગયાં હોત તો તેઓ હરીથી મુનિ ન થાત અને તેમની પત્ની પણ આરંભ-સમારંભને ન બાળતી હોય તેવી વાત પણ નથી; છતાં પણ તે રેડિયો કાંતતી. તે વિચારતી હતી કે, “પતિ છોડીને આત્મા જશે, ત્યાર પછી હું મારો ધર્મ કેવી રીતે પાળી શકીશ? મારી પાસે જે પૈસા છે તેનો જો હું આશ્રય લઉં તો તે મને

વિકાસી બનાવશે, તેથી મારે મારે તો રેંટિયો કાંતવો અને તેને સદાચત્તાથી જીવન બીનાવવું એ જ સારું છે. રેંટિયાની સદાચત્તા હોવાથી માગ શીયળનું પણ રક્ષણ થશે અને મારો ધર્મ પણ રહેશે ઉપરાંત મારી આજીવિકા પણ ચાલશે. જે હું ખીન કામમાં ગૂંચાઈ રેંટિયો થોડો કાંતીશ તો મને ખાવાનું પણ થોડું મળશે. જે મા વધારે ખાવાની ઇચ્છા થાય તો મારે રેંટિયો વધારે વખત કાંતવે પડશે. તેથી હું મારો વખત ખીજી રીતે બીનાવી શકીશ નહિ. અંતે તેમ થવાથી વિકાસથી ગળી જઈશ.”

હું જે શબ્દો કહી રહ્યો છું તે કથામાં નથી. પરંતુ જેવી રીતે ખીનથી વૃક્ષોનો વિસ્તાર થાય છે તેવી જ રીતે મૂળ વાતનો અ વિસ્તાર છે. શ્રીમતીએ વિકાસથી ગયલા મારે રેંટિયાનો આશ્રમ લીધો. આને વિધવા સ્ત્રીઓ ગમે તેટલું ખાવા-પીવા માંડશે તો કોઈ પણ તેની નિંદા કરશે નહિ, પરંતુ જે તે રેંટિયો કાંતવા માંડશે તો તેની નિંદા કરશે. મતલબ એ છે કે, શ્રીમતીએ સાદું જીવન જીવવા મારે રેંટિયાનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આને ગાંધીજી સાદું જીવન જીવવા મારે રેંટિયાનો સ્વીકાર કરવાનું કહે છે, તો તેમાં જૈનદષ્ટિએ શું નુકશાન થાય છે ? જે વસ્તુથી અહિંસાનું પાલન થતું હોય અને મહાઆરંભથી છૂટાતું હોય તે વસ્તુ જે કોઈ સ્વીકારે એ જૈનદષ્ટિથી વિરુદ્ધ નથી અને કદાચ કોઈ અહિંસાની વિરુદ્ધમાં કાંઈ વાત કહે તો તેનો અસ્વીકાર કરવો જોઈએ. પછી તે વાત કરનાર ગમે તે હોય. જે વાત અનુચિત હોય તેનો વિરોધ કરી શકાય. વાસ્તવિક વાતોને માન્ય રાખી શકાય અને અવાસ્તવિક વાતોનો તો વિરોધ જ કરવો જોઈએ.

ખાદી પહેરવાનો અને રેંટિયો કાંતવાનો ઉપદેશ આપનાર ગાંધીજીની હજીરુમુખી મારે મુલાકાત થઈ નથી. દિલ્હીમાં તેમની

પ્રકાશની કોરીછત્રે મોટાજુ પજુ ફરી ફરી, પરંતુ જનાવાએ તેમને
 એ સમ આવી પાપું તેથી તેમના મગજમાં પુસ્તોએ કંઈ કે
 પ્રકાશને મગજની માંધીછત્રે ધણી કમજ છે પરંતુ અત્યારે તે
 ત્યાં આવે તે બીજા કોઈ અટકી પડે છે તેથી તમે જોમ રહો
 તેમ ફરીએ. જાતે કોરીછત્રે રહેવું પાપું કે, અને એ દેશના કાવને
 પ્રકાશ પહોંચાડવા કમજ નથી. આ રીતે માંધીછ માથે મારે
 રમ્પે મુઠામદ થઈ ન શકી, પરંતુ તેમના સિદ્ધાંતો હું જોઉં છું.
 જમજન મદારીને જુ સારાવ જોવા નથી જ્યાં તેમના સિદ્ધાંતો
 એ જોઈએ છીએ અને એ સિદ્ધાંતો વડે જમજન મદારીને
 માનીએ છીએ. એ પુરુષ પેતાનું સર્વસ્વ ત્યાગીને અદિશ્વના પ્રચારમાં
 જાયી આવ છે તેને મદાપુરુષ નરીએ જોગજવામાં આવે છે.

માંધીછત્રે પોતાનો સંસ્કારિક અનંદ અને ધીક્ષી કમ્પાસીતાએ
 મોટાએ ધક્કા છેડી દીધો અને અદિશ્વના પ્રચારમાં અને
 જનજન કમ્પાસમાં પોતાનું જીવન વીતાવી રહ્યા છે. આવા પુરુષ
 ક્રેષ્ટ અજોગ વાત કહે તેમ ફરી રીતે ફરી શકાય ? તેમના કમજનો
 ફરી રીતે વિરોધ ફરી શકાય ? જ્યારે માંધીછત્રે સંસ્કારમાં મદાપુરુષ
 માનવામાં આવે છે. અમેરિકાના વડા પાદરીએ પણ કહ્યું છે કે,
 સંસ્કારમાં આ કમજે કોઈથી મોટા પુરુષ મોદનદામ કરમચંદ માંધીછ છે.

અમેરિકામાં રહેવાવાળા લોકો જિન્ની ખર્મ પાવે છે છતાં પણ
 તેઓ માંધીછત્રે મદાપુરુષ માને છે તો ભારતમાં તો માંધીછત્રે
 અદિશ્વનો પ્રચાર ક્યો છે અને આ કાલિયાચક્રમાં તો તેમનો
 જન્મ થયો છે તેથી ભારતમાં અને કાલિયાચક્રમાં માંધીછત્રે શું
 માનવીય નદિ માનવામાં આવે ! ભારત અને ખાસ કરીને કાલિયાચક્રને
 માટે તો એ મોરચી વાત છે કે, તમારે ત્યાં જન્મેલા એક પુરુષ
 જાનને ઉન્નતિને અને દોષ છે. જેમાંથી એ મુજ દોષ ને મુજોને

અડાણ કરવા જોઈએ. મોટા માણસો કે જેઓ મોટા નામ રાખીને દુર્ગુણોનો પ્રચાર કરે છે તેની સાથે આપણે કાંઈ સંબંધ નથી.

મતજગ્ય એ છે કે, ગાંધીજી અદિસાને માટે જે કાંઈ કહે છે તે જૈનધર્મને પુષ્ટિ આપે છે. તમારે અદિસાની વાતનો સ્વીકાર કરીને દિસાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. બ્યાંસુધી તમે ગૃહસ્થ છો ત્યાંસુધી મહાઆરંભ છોડવા માટે અસ્પારંભનો આશ્રય લીધા સિવાય આશી શકતું નથી. જેમ કોઈ માંસાહારીને માંસ છોડવાનું કહેવામાં આવે તો તે વખતે તેને એમ ન કહી શકાય કે, તારે જૂએ મરતું. પરંતુ એમ કહી શકાય કે, તારું જીવન શુદ્ધ અને સાસ્ત્રિક આધારથી નભી શકે છે. આ પ્રમાણે માંસનો ખોરાક છોડી દેનાર માટે અન્નનો આધાર તો જોઈએ. આ રીતે બ્યારે મહાઆરંભ છોડવો હોય ત્યારે જીવન-નિર્વાહને માટે અસ્પારંભનો આશ્રય લીધા સિવાય ગૃહસ્થને માટે બીજો કોઈ માર્ગ નથી.

ગાંધીજી મહાઆરંભને છોડાવનારા છે અને જે મહાઆરંભને છોડે છે અને બીજાઓને તેથી છોડાવે છે તે અહિંસક છે. આ રીતે હિંસા ત્યાગવાની વાતનો સ્વીકાર કરવો એ જૈનદ્રષ્ટિએ ખોટું કે પાપમય નથી. આ વાતને સમજીને ખાદી અને ચરખી લાગેલું કાપડ એ બંનેમાં મહાઆરંભ ક્યા વસ્ત્રમાં થાય છે, તેનો વિવેક રાખીને મહાઆરંભવાળા કાર્યનો ત્યાગ કરશો તો કલ્યાણ થશે.

૧૫૫ શ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજ સાહેબનું પ્રવચન *

સ્તુતિ

ઐવી મતિ થઇ જાય દયામય, ઐવી મતિ થઇ જાય;
ત્રિભુવનની કમ્પાણી હામના, દિનદિન વધતી જાય...દયામય
ખીમના મુખને મુખ સમજું, મુખનો કરું ઉપાસ;
માર્ગ કુખે સદૃ સદૃ પછ, પરદુઃખ ના સહેવાય...દયામય

આજે કોઇ વ્યાખ્યાન દેવાનો ખાસ વિષય નથી. પરંતુ આજે
આવેલા છે તેથી થોડા સજ્જો હોવાં છે. તમે સદૃ અહીં આવેલા
છો, પરંતુ કઇ વસ્તુ લેવાને આવ્યા છો? મારી પાસે ઐવી કઇ
વસ્તુ છે? તમે મારી પાસે કંઇ લેવાને આવ્યા છો કે પરંતુ આજે
આવેલા છે તેથી તેમની ખાતર તેમની સાથે આવેલા છો? એ
પાત્રો વિચાર લખો કે તમારું આવવું ખાલી ન જાય. પરંતુ
આજે કયા આવેલા છો? કઇ જગ્યાએ બેઠેલા છો? તે જોઇને આ
પાત્રો વિચાર કરો કે પરંતુ આજે તમારે સાથે દેશ માટે આવેલાનું

* શ્રી મહાત્મા જીવનના કાલકાલે નિમિત્તે શાળામાં મુખ્યે પદ્યાર્થ સરદારજી
વક્તવ્યમાં પરંતુ જુનું મહારાજ સાહેબ પાસે તા ૧૩-૧૦-૧૯૩૧ના
દે.જી બંધારના વચ્ચે પાસે પદ્યાર્થ તે સમયનું પ્રવચન

શું કર્તવ્ય થઈ જાય છે. મેં સાંભળ્યું છે કે, ગાંધી કાલે ગાંધી જયંતિનો સંદેશો સંભળાવનાં પટેલ સાહેબે કહ્યું હતું કે “રાજકોટનું જે ગૌરવ છે તે જોઈને મને આનંદ થાય છે, પરંતુ રાજકોટની દશા જોઈને ખેદ પણ થાય છે.” આ રાજકોટમાં ગાંધીજીએ તેમનો આત્મકાળ વીતાવ્યો છે તેનું સ્મારક આજે પણ મોજુદ છે. આ રાજકોટમાં આત્મકાળ વીતાવનાર ગાંધીજી આજે કેવું સાદું જીવન વિતાવી રહ્યા છે! તેમણે પોતાના સાદા જીવનથી એ જતાવી આપ્યું છે કે, સંસાર આડંબરનો ભૂખ્યો નથી, પરંતુ તેને સાદાઈ અને સદાચારની આવશ્યકતા છે. સદાચારનું પાલન કરવા સાથે સાદા જાતીને જગતની સન્મુખ ઊભા રહેવું એ સૌથી ઉત્તમ વાત છે. આવું વર્તન કરવાવાળા પુરુષ જો બોલે તો તો સારું છે; પરંતુ કદાચિત ન બોલે તો પણ તેમના દ્વારા જગતનું કલ્યાણ થાય છે અકલ્યાણ થતું નથી. ગાંધીજી જેવા જગપ્રસિદ્ધ પુરુષ જોઆ રાજકોટમાં આત્મવસ્થામાં રહ્યા હતા અને આજે સાદું જીવન વ્યતીત કરે છે તે પુરુષના કથનની રાજકોટના વતનીઓ ઉપર અસર ન થાય તે વાસ્તવિક રીતે પટેલ સાહેબના કહેવા મુજબ ખેદની વાત થઈ જાય છે. નારણદાસભાઈ કહેતા હતા કે, “આપ આરંભ સમારંભનો વિચાર કરીને ખાદી અને મીઠાના કાપડનું અંતર જતાવો છો તે સાંભળીને સહુ લોકો વાહવાહ કરવા લાગે છે, પરંતુ તેનો કોઈ ક્રિયાત્મક પ્રભાવ દેખાતો નથી. ખાદી સારી છે એમ માત્ર કહેવાથી શું ફાયદો થાય?” વાસ્તવિક રીતે જોવામાં આવે તો વાહવાહ કહેવાથી શું લાભ થવાનો છે? આવી વાહવાહને માટે એક કવિએ કહ્યું છે કે “રીઝ પરવાને કો વાહવાહ જનાઈ હે!” આવા લોકોએ પોતાના જવાબને માટે વાહવાહ શબ્દ જનાવી લીધો છે. ખાદી અને મીઠાના કાપડમાં શું તદ્દવત છે તે સાંભળીને ખાદીની પ્રશંસા કરી દેવાથી અને ખાદીને માટે

વાદવાદ કવી દેવાથી ગરીબોને શું લાભ થવાનો છે ? જેનો ત્યાગ કરવાથી તમારા પૈસા પણ જાવે છે અને ગરીબોનું પાલન થાય છે, તેમજ અદ્વિઆનું પણ પાલન થાય છે, તે મીઠાનું કાપડ જે તમે ન ઊડી શકો અને એક પણ શરીર ઉપર તે કાપડ રહે તો તેથી ગાંધીજીની નિષ્કાંતિ નથી ઉઠવાતી, પરંતુ તેમની અવગણના થાય છે. કોઈ એક પુરુષ જે ભારથી ત્રાસી રહેલ હોય તેને ખુશ કરવા માટે વાદવાદ કરો, પરંતુ તેનો ભાર ઝોલો કરવામાં કોઈ શીને સહાયતા ન આપો તો તેની પ્રશંસા કરો છો તો એક પ્રકારની નિંદા નથી તો બીજું શું છે ? જે ગાંધીજીના જીવનની હાથ રાજકોટના વતનીઓ ઉપર પડી હોય અને રાજકોટના વતનીઓએ ગાંધીજીને શરણે રાજકોટને પાવન માન્યું હોય તો અહીંના વતનીઓ દ્વારા તેમની આ રીતે અવગણના ન થવી જોઈ એ.

‘કલ્યાણ’ માસિક પત્રમાં એક ચિત્ર આવેલું છે. ચિત્રો જોવા કોને મળના નથી ? પરંતુ આ ચિત્ર શું છે ? કોઈ એક કારીગરની કારીગરી છે. તેણે પોતાની કલ્પનાથી ચિત્ર દોર્યું છે. વાગ્દાનિક રીતે તેણે મુરદાસને પણ જોયા નથી તેમજ કૃષ્ણને પણ જોયા નથી, પરંતુ કેવળ પોતાની કલ્પનાથી ચિત્ર દોર્યું છે. આ પ્રમાણે કોઈ કારીગર એવું ચિત્ર દોરે કે જેમાં એક તરફ ગાંધીજીને આસેમે અને બીજી તરફ તેમના કાર્પને આસેમે. એક તરફ ગાંધીજીનું ૪૬ અને કુર્બાન શરીર હોય અને બીજી તરફ તેમનું કાર્પ હોય તો તે જન્મેમાંથી તમે કોને પસંદ કરશો ? કલ્યાણ માસિકમાં મુરદાસ અને કૃષ્ણનું ચિત્ર છે, તે ચિત્ર જોઈને મુગ્ધ થશો ? કે જેનું ચિત્ર છે તેના કાર્પને જોઈને મુગ્ધ થશો ? કદાચ તમે કોઈ બ્યકિનું શરીર કે તેનું ચિત્ર જોયું હોય અને તે પર મુગ્ધ થઈને તેના કાર્પની પ્રશંસા કરવા માટે અને તેના કાર્પને ન અપનાવો તો શું ને પુનઃની અવગણના કરતા નથી ?

ભારતનું કલ્યાણ કેવલ ગાંધીજીને માટે વાલ્વાદ કરવાથી નહીં થાય. તેઓ દેશના કાર્યોનો જોડણો જોળે ઉપાડે છે તેટલો ભાર ઉપાડવાથી જ ભારતનું કલ્યાણ થઈ શકશે. એમ સાંભળ્યું છે કે, ગઈ કાલે પટેલ સાહેબે કહ્યું હતું કે, વર્ષાઋતુમાં તો ઘણા દેડકાં ઉત્પન્ન થઈને ડૂંઢિં ડૂંઢિં કરવા લાગે છે પરંતુ ન્યારે તાપ પડવા માડે છે ત્યારે તેઓ અદશ્ય થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે ન્યારે આંદોલનનો સમય હોય છે ત્યારે તો ઘણા માણસો એમ કહેવા લાગે છે કે, “અમે પણ દેશભક્ત છીએ” પરંતુ ન્યારે રચનાત્મક કાર્ય કરવાનો વખત આવે છે ત્યારે તે ભક્તો ક્યાં અદશ્ય થઈ જાય છે? તે વખતે જોવામાં પણ આવતા નથી.

આ પ્રમાણે ગાંધીજીની વાલ્વાદ કરવા તો ઘણા મનુષ્યો તૈયાર થાય છે, પરંતુ તેમના ઉપદેશ અનુસાર કામ કરવા ઘણા થોડા મનુષ્યો તૈયાર થાય છે. રાજકોટનિવાસીઓને હું એમ કહું છું કે, જો તમે કેવલ વાલ્વાદ કરવામાં જ રહો તો તે ઘણી શરમની વાત છે અને તમારી સાથે મારા માટે પણ શરમની વાત બનશે, કેમકે હું પણ ભારતમાં જ જન્મેલો છું. હું એ જાણતો ન હતો કે, કોઈ વખત હું રાજકોટ જઈશ અને પટેલ સાહેબની મારે મુલાકાત થશે. પરંતુ કોણ જાણે કુદરત શું કાર્ય કરી રહેલ છે! અત્યારે હું પણ રાજકોટમાં છું અને તેથી મારા માટે પણ એ શરમની વાત બનશે. જો તમે ચરખી લાગેલ મીલનાં કપડાનો ત્યાગ કરો તો તમોને શું નુકશાન થાય છે? શું તેમ કરવામાં સરકાર તમને રોકે છે? સરકાર તરફથી એવી કોઈ અટકાયત નથી છતાં પણ, જો કોઈ સરકારની ખીકથી ચરખી લાગેલું કાપડ ન છોડે તો તેવા માણસો દેવાદિકના ઉપસર્ગ વખતે કેવી રીતે નિર્ભય રહી શકશે? જો તમે ચરખી લાગેલ કાપડ છોડી દો અને ખાદી પહેરવા લાગો

તો તેમ કરવાથી જે સ્વાસ્થ્ય રાખી દરો તે કદિ પણ નાશજ નહિ
 થાય અને કરામ કોઈ રાખ નાશજ થશે તો પણ છેવટે તેને
 રોમણે આનંદનું જ પડશે તમે ભોક્ષો ખાદી પદેસ્વામાં આ માટે કરો
 છો? જો તમે જાણ,—હી અને પુરો—એવો નિર્ભય કરી ભો ક,
 “અમે મીઠનું થરખી સામેલ કાપડ નહીં પદેરીએ” તો તેમ
 કરવાથી તમને કંઈ નુકસાન થાય છે? અથવા તો તમારું કાર્ય
 અટકી પડે છે? આ વાતને કોઈ સમજી શક્યા હો તો મીઠનું કાપડ
 ત્યામ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી શકો છો. એ ત્યામ કેવળ દેખાદેખીથી
 ન થવો જોઈએ પરંતુ તત્ત્વને સમજીને—વિચારીને ત્યામ થવો જોઈએ.
 તમારે એ વિચારવું જોઈએ કે, જે દેશમાં તમે જન્મેલા છો, ત્યાંના
 જમ, પાણી અને દવાથી તમારું શરીર પોષાયેલું છે, તે દેશમાં જ
 ઉત્પન્ન થયેલ વસ્તુઓ સિવાય બીજી વસ્તુઓનો તમારે ઉપભોગ
 ન કરવો જોઈએ. તે વસ્તુથી તમારો જીવનનિર્વાહ નથી શકે છે
 અને તેમ કરવાથી તમે મહાઆરંભમાંથી પણ જમી જશો અને
 તમારું કાર્ય અસ્પારંભથી ચાલી શકશે. આ સત્ય આસ્તિકોની છે.
 અહીં બોલેલા સર્વ માણસો એમ માને છે કે, “અમે પરસ્ત્રોક્ષી
 આવેલા છીએ અને પરસ્ત્રોક્ષમાં જન્મના છીએ, એમ તો માનો છો,
 પરંતુ તે માનવા સાથે તમારે એ પણ વિચારવું જોઈએ કે, તમારું
 કર્તવ્ય શું છે? અને આ યંત્રારમાં આવીને તમે શું કર્યું છે?
 ત્યારે તમે એમ માનો છો કે, “અમે પરસ્ત્રોક્ષમાંથી આવેલા છીએ અને
 પરસ્ત્રોક્ષમાં જન્મના છીએ.” તો તમારે મહાઆરંભથી જેટલું બની
 શકે તેટલું બચવું જોઈએ. તેમ કરવામાં જ તમારું કલ્યાણ રહેલું છે.

સરદાર શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલનું પ્રવચન

આપ સારુના દર્શન કરવાથી મને વાંઝો આનંદ થયો છે. સાધુ-સંતોની સાથે જિજ્ઞાસુની ઉપદેશ આપવાની મને આદત પડી નથી અને મને અધિકાર પણ નથી. હું આ સંસારમાં રહેવાવાળો છું અને સંસાર પાપથી ભરેલો છે. ભારતમાં જે એક મહાપુરુષ જન્મેલા છે તેનો હું શીખાવી છું અને તેમનો સંદેશો ગામડે ગામડે પહોંચાડવા ફરું છું. અત્યારે તો હું તીર્થસ્થાનમાં આવેલો છું. આ રાજકોટ શહેર તેમના વસવાટનું સ્થાન છે. મને ખગર નહતી કે મારે અહીં આવવું પડે અને સંતોના મુખે આ ઉપદેશ સાંભળવાનું મળશે; પરંતુ આપણું ઉપદેશ સાંભળવું એવું ન થવું જોઈએ કે, “કયા મુશ્કીને કૂટ્યા કાન તોય ન આવ્યું હૃદયે જ્ઞાન” આ જાતનો ઉપદેશ તમને રોજ સાંભળો છો, પરંતુ “મુખમાં રામ બગલમેં છૂરી” એ કહેવત અનુસાર વર્તન ન હોય તો આ ગંધી બહેનોના શરીર પરના વસ્ત્રો પરદેશી કેમ જોવામાં આવે? ભારતની એ પદ્ધતિ છે કે, પાપ ધોવા માટે ગંગાસ્નાન કરવામાં આવે છે, અથવા તો કેસરીયા નાથની યાત્રાએ જઈ આવે છે અને સમજે છે કે, અમારું પાપ ધોવાઈ ગયું છે. પરંતુ એ વિચાર ભૂલભરેલો છે. જે કર્મો કરવામાં આવે છે તે ભોગવવાં જ પડે છે. તેથી કેવળ ઉપદેશ

સંભળીને જ સતોષ ન માનો, પરંતુ વિચારો કે, એ ઉપદેશની તથ્યતા ઉપર શું અમર થઈ !

તમે સદુ અદિસાને માનવાવાળા અને પાળવાવાળા છો. તમારી જોડામાં અદિસા બેસેલી છે. પરંતુ તમે અપંગ થઈ ગયા છો અને તેથી તમારામાં અદિસા પાળવાની શક્તિ રહી નથી. એક તપસ્વી જન્મેલો છે કે, જે મોટામાં મોટો જીન છે. જીન તે છે કે, જેને આત્માને ઝોગખ્યો છે. મેં એ તપસ્વી જેવા બીજા જીન લેવા નથી. અદિસા પાળવી અને બીજાની રક્ષા કરવી તે જીનોનું કર્તવ્ય છે. એ તપસ્વી એવું કહે છે અને માત્ર ભારતમાં જ નહીં પરંતુ પરદેશોમાં પણ તેજે અદિસાનો પ્રચાર કરેલો છે. કુવામાં જે દેડકો રહે છે તેને કુવા સિવાય બીજું જાન હોતું નથી. પરંતુ સમુદ્રમાં રહેવાવાળા સમજે છે કે મગરમચ્છ, વદાણુ, આગમોટ વગેરે કેવાં હોય છે ! આ પ્રમાણે બીજા લોકોને તો ખબર નથી પરંતુ પર્વમાન કાળનો ઇતિદ્રાસ જાણવાવાળા લોકોને ખબર છે કે, યુરોપમાં દેવી વાદવારથળા ચાલી રહી છે. હોસિયાર મજાત્તા માણસોએ એવાં હિંમત શોધ્યાં છે કે, જે વડે વધારેમાં વધારે મનુષ્યોની હિંસા થાય. પરંતુ આ ભારતના સાચા જીન તપસ્વીએ અદિસાની રક્ષા માટે એવાં હિંમત શોધ્યાં છે કે, જે વડે વધારામાં વધારે મનુષ્યોની રક્ષા થાય. મનુષ્ય સંદારનો હિંમત શોધવાવાળાઓએ જોમ્મ જોગ્યા વગેરે શોધ્યું, પરંતુ આ પુરો તો રેંટીયો શોધ્યો કે, જે વડે ગરીબો અને વિધવાઓ પણ દરરોજ ચાર પંચા કમાઈ શકે છે અને રાજ બનાવીને તે પીરાથી જીવન નભાવી શકે છે. તમે લોકો અદિસા પાળવાવાળા છો, તેથી ગાય કુતરા અને પક્ષીને માટે જરા જરા ખોરાકનો ભાગ દોરો છો અને માની લો છો કે, અદિસાનું પાલન થઈ ગયું. પરંતુ ત્યાં દરોડો મનુષ્યો જુએ મરે છો ત્યાં ગાય વગેરેના નામથી કાંઈ

પણ કાલનાથી અદિમાનું પાતન કેવી રીતે થાય ? આ કાલને તમે અદિમા પાતનકાલના એમ કહે છે કે આજના અદિમાનું પાતનને કદીયે મહાપાતન કહીને કોઈ પ્રાણી જરૂર કહેવાશે કે, મારું મનના પાતન માણસોને સારખો મળી શકે.

જે દેશમાં માનવાચારથી ચાલી રહેલ છે તે દેશના માણસો આશ્ચર્યના આ નગરનીને માટે કહે છે કે, “તે રંગ શિર છે કે લગભગ પાંદુક વગર પણ આખી સંતનનને મૂંઝવી રહી છે.” જગતને એ પ્રેમ કરવાનું શીખે છે અને કહે છે કે, તે વગર કલ્યાણ નથી. તેઓ એમ પણ માને છે કે, “આ માનવાચારથીને અટકાવવા વાળો આશ્ચર્યમાં એક જ મહાપાતન છે અને જ્યાંસંથી અમે તેજી અનાવેલા માર્ગે નહીં ચાલીએ ત્યાંસંથી અમારું કલ્યાણ નહીં થાય.” આપણા માટે શાસ્ત્રમાં અદિમાના પાતન માટે અનેક આદર્શ અનાવેલા છે પરંતુ તે પ્રત્યક્ષ નથી. અદિમાનો આનો પ્રત્યક્ષ આદર્શ, જે તમારી સન્મુખ રાખે છે તેની વાત ન માનશો તો તમારું કલ્યાણ કેવી રીતે થશે ? તમે આ વાત નથી સમજ્યા. માત્ર એક કે બે માણસોએ ખાદી પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તો તેથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, તમેને મન કે ધર્મ પ્રત્યે બરાબર શ્રદ્ધા નથી અથવા તો તમારામાં અશક્તિ છે. જો તમારામાં આવી અશક્તિ હોય તો જે ધર્મ શિર સાટે પાળી શકાય છે તે ધર્મ તમે કેવી રીતે પાળી શકશો ? તમે જે ઉપદેશ સાંભળો છો તેને પાળવાનો અભ્યાસ કરશો ત્યારે જ ઉપદેશશ્રવણ સફળ થશે. આ પ્રમાણે સાધુસંતોનું આવાગમન અને ઉપદેશ આપવાનું ત્યારે જ સફળ થાય કે જ્યારે તમે, એ ઉપદેશનું પાલન કરો. ઉપદેશનું પાલન કરવાનો અભ્યાસ કરો.

ભારતની રક્ષા સદા સ્ત્રીઓએ જ કરેલી છે. સ્ત્રીઓ જો ભારતની રક્ષા હવે નહીં કરે તો પછી કોણ કરશે ? પરંતુ આજે તો સ્ત્રીઓ

એવું મોદમાં પડી ગયું છે કે, તે પોતાના કર્તવ્યને પણ ભૂલી ગયું છે. પુરોહિતો કરતાં સ્ત્રીઓ ઉપર વધારે જવાબદારી છે તેથી સ્ત્રીઓએ વિચારવું જોઈએ કે, જો “જમે ખાદી પહેરશું તો ખાદીમાં ખર્ચાએના પૈસા મરીબોને મળશે અને તે વડે તેમનું પેટ ભરાશે.” જો ખાદી નહીં પહેરવામાં આવે તો યોગ્ય કોઠો કરોડપતિ થઈ જશે અને તેઓ કરોડપતિ થઈને ત્રોટર ખરીદશે અને એ પ્રમાણે એવાં કાંઈ કરશે કે જેમાં મોટાં પાપ થશે. જેમ હજારો મેંદામાં જે ચાર સિંદ્ર વસતા હોય તેવું જ સામાન્ય વર્મની પ્રજામાં જે ચાર કરોડપતિનું જનવું થશે. હજારો મેંદામાં રહેવાવાળા જે ચાર સિંદ્રોની શું શોભા હોય છે ? બહાદુરી તો ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે હજારો વીરોમાં સિંદ્ર વસે. મેંદાના સમૂહમાં રહેવું તે બહાદુરી નથી અને તેની સાથે રહેવાથી મેંદાને પણ કાંઈ લાભ થવાનો નથી, જોકે એ હજારો મેંદામાં રહેવાવાળા સિંદ્ર દરેકજ જે ચાર મેંદાનો સિંહાર કરી નાંખશે. આ રીતે કરોડો જૂને મરતા મનુષ્યોની વચ્ચે જે ચાર કરોડપતિ હોય તેથી કરી લાભ નથી.

જૈનધર્મ કોઈ એક જાતિનો ધર્મ નથી. સર્વ મનુષ્યો જૈન જની શકે છે. તેમાં સ્ત્રી-પુરુષનો ભેદ નથી. પરંતુ જે આત્માને જાણે છે તે જૈન છે. તેથી જ આ ધર્મની સમીપ રાખ કે રંક, મોટા કે નાના, સર્વ સમાન છે. તેમાં જાતિ કે પશ્ચિતનો કોઈ ભેદ નથી. પરંતુ જ્ઞાને એવું છે કે, જૈન યદિર અથવા જૈનપ્રધાનવમાં અસ્પૃશ્યો આવી શકતા નથી. હિંદુ ધર્મની આ કુરદિનો જૈનધર્મીઓએ પણ સ્વીકાર કર્યો છે. ત્યારે એ કુરદિને કાદી નાખવી જોઈએ કોઈ પણ મનુષ્યને અસ્પૃશ્ય કહેવો એ તેનો તિરસ્કાર છે. આ તિરસ્કારથી તેને તથાપરના યાદગારી પણ અધિક દુઃખ થાય છે.

આ તિરસ્કાર શરીરનો નથી પરંતુ તે શરીરમાં રહેલા આત્માનો થાય છે. શરીરમાંથી આત્મા આત્મ્યા ગયા પછી બધા અસ્પૃશ્ય બની જાય છે તો પછી આત્મા હોવા છતાં ડોઢનું પણ અપમાન કરવું તે ઈશ્વરીય અંશનું અપમાન કરવા બરાબર છે.

આપણે સહુ આ સંસારમાં છીએ અને અત્યારે તો હું એવા તીર્થસ્થાનમાં આવેલો છું કે જ્યાં એ મોટો જૈન થયો છે કે જે જૈન ન હોવા છતાં પણ મન, વચન અને કાયાથી જૈનધર્મનું પાલન કરી રહ્યો છે. એ મહા પુરુષના જીવનનું અનુકરણ કરીને તમારે કાંઈ પણ પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઈએ. તેમ કરવાથી તમારાં સાધુદર્શન અને ઉપદેશશ્રવણ સફળ થશે. આટલું કહીને તમેને તેમજ મને એવી દૃઢતા પ્રાપ્ત થાઓ એ ભાવના સાથે હું વિરમું છું.

મહાત્માજીનું મિલન*

મારે તમને એક વાત કહેવી છે. આ વાત જો કે મોડી થાક આવી છે, છતાં તે કહેવા યોગ્ય હોવાથી યોગ્યમાં કહું છું:—

કાલે ગાંધીજી સવારે આવ્યા અને સ્વંત્રે પાછા ગયા. તેમને જોવા માટે અનેક લોકો ગયા હશે પણ જે લોકો ગયા હતા તેમને હું પૂછું છું કે, તેઓએ તેમનામાં શું જોયું? તેમનું રૂપ શરીર કે તેમનું કાર્ય?

આજે ગાંધીજી સુધારક કે મહાપુરુષ મનાય છે, તે તેમના રૂપ શરીરને લીધે કે તેમના કાર્યને લીધે?

કાલે ગાંધીજી અહીં મારી પાસે પણ આવ્યા હતા. મેં તેમની સાદાઈ જોઈ કે, તેમણે નાનકડું પંચીયું તો પહેરેલું હતું અને થોડું કપડું શરીર ઉપર ઝોટેલું હતું. આ તેમની કેટલી સાદાઈ! આ સાદાઈને કારણે જ લોકો તેમને જોવા જાય છે અને તેમને એટલા બધા ઘેરી લે છે કે, તેઓ કહેતા હતા કે, “વ્યાખ્યાનમાં હું કેવી રીતે આવું! લોકો મને જાપીને બેસવા જ દેતા નથી!” આ પ્રમાણે

* મહાત્મા ગાંધીજી પોતાના રાજકોટના પ્રવાસ દરમ્યાન તા. ૨૬-૧૦-૩૬ ને દિવસે પૂન્ય મહારાજશ્રીની મુલાકાતે લોજનસાળામાં પધારતાં તે પ્રસંગને અનુસરી વળતે દિવસે ગાંધીજીના જીવન ઉપર પૂન્યશ્રીએ દર્શાવેલા વિચારો.

આપણી અંગતજીવનની કાલક્રીડાના પાત્રોમાં, જિવિત અને મરણ -
 નિર્ણયના આગ્રહો કરીને, આ કલિયાણના કલ્પ પદ પર ચડીએ, આપણે
 તરિકે પડ્યા. નહિ તો કોણ જાણે કે શાન કે ભયજનક ક્ષણોને
 નોંધે તેવા નથી, પણ કેવળ, મેંમનું જાણ કરાવવા છે, પણ
 મહાત્માજીની કૃપા કોણ દર્શાવે, નેમણે તેમની કૃપા કરી દેવાઈ
 એ મહાત્માજી આ ત્યાગથી ખરી યજ્ઞને કંપી દર નિર્ભયતા
 પડી છે, જે ત્યાગશુભને લીધે તેઓ જાણવું શક્ય થયું
 નથી, આપણે આ પ્રમાણે ત્યાગ કરી વિચારવા નથી, ત્યાં
 તેમને ત્યાગથી કુલ ક્ષણનાં અનેક પ્રયત્નો સંપરક પળ આપીએ
 તેમ જ કહ્યું છે, જે જે મહાત્માની પાસે ત્યાગ લીધા છે તે મહાત્માને
 તેને જેમની પ્રેરણાથી જે એ ત્યાગ લીધા છે તે જારી મારાને
 આ શકું નહિ! આ પ્રમાણે આપણે જાણીએ જાણ, ખરિત નથી
 નેમણે તેમનો ત્યાગ કરી અને એ ત્યાગના પ્રતાપે જ આજે
 આપણે જાણવાની જાણ શક્યા છે અને આજે તેમને જેવા જાણ છે.

જો હાલ માણસ આપણને જેવા જાણ પણ આપણે માંગ.
 હિંસા અને પરસ્પરવિરોધ એ દુર્ગુણોનો ત્યાગ કર્યો હતો તે દુર્ગુણોને
 ઠીક નહિ તો શું તે આપણને સમજ શક્યા છે? અને તેમને
 કમ્પ્યુટરીતે જેમ શક્યા છે?

કહેવાનો આવશ્યક એ છે કે, એક એવા પ્રકારના લોકો દોષ
 છે કે, જેઓ કેવળ રૂપને જ જુએ છે, શુંને જોતા નથી, ખીન
 લોકો એવા પણ દોષ છે કે જેઓ રૂપ તો જોતા નથી, પણ તેમના
 મનાવેલા માર્ગે ચાલે છે—તેમના શુંને જુએ છે અને તેને
 અપનાવે છે. ત્રીજા લોકો એવા પ્રકારના દોષ છે કે, જેઓ આપણના
 પરીસ્થિતિને પણ જુએ છે અને તેમના કાર્યને પણ અનુસરે છે. તેઓ
 એમ વિચારે છે કે, જે કાર્યથી દેશ, જાતિ અને આત્માનું કલ્યાણ

થાય છે. અને અહિંસાનું પાલન છે તે વાત ગાંધીજી પાસેથી મળી છે માટે તેમને જોવા અને તેમણે કહેલાં કાર્યોને અપનાવવાં જોઈએ એમાં કલ્યાણ છે. ત્રણ પ્રકારના લોકો તો આ પ્રકારના હોય છે પણ એવા પ્રકારના લોકો એવા હોય છે કે, તેઓ ગાંધીજીના શરીરને પણ દેખતા નથી તેમ તેમના કાર્યને પણ અનુસરતા નથી બિલકુલ ગાંધીજીની નિંદા કરે છે અને ગાંધીજીએ જ અમારું અહિંત કર્યું છે એમ છાતી ડોકીને કહ્યા કરે છે.

સંસારમાં આ ચાર પ્રકારના માણસો હોય છે એમ. ભગવાન કહી જ ગયા છે, પરંતુ તમે કદાચ શ્રેણીમાં રહેશો એનો તમે પોતે વિચાર કરો.

જેમની પાસે ત્યાગ લેવાથી ગાંધીજી માંસ, મદિરા અને પરત્રીના સેવનથી બચી શક્યા અને એ કારણે ગાંધીજી જે મહાત્માનો ઉપકાર માને છે તેમના તમે શિષ્યો હોવા છતાં પણ જો કેવળ શરીરના રૂપને જ જુઓ અને ગુણોને ન જુઓ તો એમ જોવા માત્રથી શું વળવાનું છે? તમે જેમને તમારા ગુરુ કહો છો તેમની પાસે ત્યાગ ધારણ કરી ગાંધીજી પોતાને સુરક્ષિત રાખી શક્યા અને એકવાર લીધેલો ત્યાગ તેમણે દહતાપૂર્વક પાળી બતાવ્યો પણ તમે કેવળ ઉપદેશ સાંભળીને જ એકા રહો અને કાર્યમાં ન ઉતારો તો તમે કેવળ રૂપને જ જુઓ છો, ગુણને જોતા નથી એમ કહેવાય. ગાંધીજી પોતે પણ જે મહાત્માનો ઉપકાર માને છે એ મહાત્માના શિષ્ય હોવા છતાં પણ જો તમે અહિંસાને વધારનારી વાતોને જીવનમાં ન ઉતારો તો તમને શું કહેવું? તમે દિવસ અને રાત ઉપદેશ સાંભળો છો, અને એ માટે દુરદૂરથી ઉપદેશ સાંભળવા આવો છો તેમ છતાં તમારા હૃદયમાં અહિંસાને વધારનારી વાતો ચિતરતી નથી એનું શું કારણ? અને ગાંધીજીએ એક જ વારના ઉપદેશને શ્રદ્ધાને માટે હૃદયમાં

સ્થાન આપ્યું તથા ઉપદેશ તથા ત્યાગ વિરદ્ધ કામ કરવાના દ્યોક્તીના પ્રમંથો આપ્યાં છતાં પોતાની પ્રતિજ્ઞા ઉપર દૃઢ રહ્યા તેનું શું કારણ? એનો જવાબ વિચાર કરો તો તમને જાણાય કે, તેમના હૃદયમાં સાચી સાધુના પ્રતિ સાચી શ્રદ્ધા અને સાચો પ્રેમ છે. તેઓ કાલે અહીં આપ્યા દત્તા, ત્યારે કહેતા દત્તા કે, "જે કે મને સમય ન હતો પણ જ્યારે હું અહીં આગ્યો છું ત્યારે તમને મળ્યા વિના કેમ જઈ શકું!" તેમના આ કથન ઉપરથી જાણાય છે કે, તેમના હૃદયમાં સાચા સાધુ-સંતો પ્રતિ કેવું સ્થાન છે! તમારામાં આ પ્રકારની શ્રદ્ધાની ખામી છે. અને આ જ કારણે અહિંસાની વાત તમારા હૃદયમાં સ્થાન પામતી નથી અને જેમને તમે ગુરુ કહો છો તેમણે અહિંસા વિશે વારંવાર આપેલો ઉપદેશ પણ પ્રાયઃ વ્યર્થ થાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, તમે ફરજ બદલના શરીરને જોવામાં જ ન રહો પણ ગુણને પણ જુઓ અને એ ગુણને છવનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન પણ કરો! જે અહિંમાનો પ્રચાર કરે છે તેમને બૂઝી ન જાઓ! ગાંધીજીને માનનારાઓ કે જેમની પાસે ગાંધીજીએ માંગ-મદિરા આદિનો ત્યાગ લીધો હતો એ મહાત્માઓને માનનારાઓ હોવા છતાં પણ જો તમે લોકોએ ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કયો નહિ તો વારતમાં તમે ગાંધીજીને સમજી શક્યા નથી, તમારા ગુરુને પણ સમજી શક્યા નથી, અહિંસાને પણ સમજી શક્યા નથી, અને ભગવાન મહાત્માને પણ સમજી શક્યા નથી. જાણે ગાંધીજી હોય કે પીત્રુ દોષ હોય પણ ભગવાન મહાત્માને તો કહ્યું છે કે, "જેઓ અહિંસાનો પ્રચાર કરે છે તેમનું કહ્યું માનવું અને તેમના ઉપદેશને હૃદયમાં ઉતારવો એ કર્તવ્ય છે."

ચરખીનાં વસ્ત્રોનો તમારી પાસે ત્યાગ કરાવવામાં સાધુ-સંતોની જવાબદારી રિજોઈ છે. ત્યારે સાધુ-સંતો પોતે પોતાની જવાબદારીને

અમે પહેલાનાં કપડાં પહેરી ફાટીએ; તો તો ધણા લોકો પાંચ
એવાં મીઠાનાં કપડાંનો એટલો બધો જશ્યો કે તેમની આખી છંદગ
માટે પૂરનાં છે! આવી દશામાં તો તેઓ આખી છંદગીબર કે
વત્તો માટે થની દિશ્વના પાપને છોડી શકે નહિ! એટલા માટે
અદિશ્વની રક્ષા કરવા માટે આર્ચા દિશ્વવર્ષક ચરખીનાં વત્તોનો ત્યાગ
કરવો જોઈએ. જેમ અદિશ્વની રક્ષા માટે ચરખીનાં વત્તો ત્યાગ
છે તેમ રેશમી વત્તો પણ ત્યાગ્ય છે.

એવું આંતર્યું છે કે, એક ગજ રેશમી કપડાંને માટે દગલે
ગ્રવિન કીડાંઓને ગરમ પાણીમાં નાંખી મારી નાંખવામાં આવે છે.
તમે ભગવાન મદાવીરના શિષ્ય અને અદિશ્વના ઉપાસક છો મા
ખાવી પાપપૂર્ણ ચીજોનો ત્યાગ કરવામાં જ તમારું કલ્યાણ અ
ભગવાન મદાવીર તથા અદિશ્વની ઉપાસના રહેલી છે.

સમજે ત્યારે જ અપારાધિત પાત્રન ગણ કરે છે અને તમારી પાસે ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરાવી શકે છે. પણ ત્યાંસુધી પોતે જ ચરખીનાં વસ્ત્રો છોડે નહિ ત્યાંસુધી જીવનને ચરખીનાં વસ્ત્રોને છોડાવી પણ કેમ શકે? અને તેમના ઉપદેશની અસર પણ શું પડે? માંથી છ ને પોતે ચરખીનાં વસ્ત્રો પહેરે અને જીવનને તેનો ત્યાગ કરવાનું કહે તો શું તેમના કમનની શોધે ઉપર અસર થાય ખરી? આ જ પ્રમાણે સાધુ શોધે ત્યાંસુધી પોતે જ ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરે નહિ ત્યાંસુધી તેમના ઉપદેશની અસર કાંઈ પડી શકે નહિ! કાંઈ એમ કહે કે, સાધુ શોધે તો ગૃહસ્થોને ત્યાંથી કપડાં લાવે છે એટલા માટે તેમને જેનાં કપડાં મળે છે તેનાં જ તેમને પહેરવાં પડે છે; પણ ત્યારે ચરખીનાં વસ્ત્રો મળે છે ત્યારે શું નપાસ કરવાથી ચરખી વિનાનાં ખાદીનાં વસ્ત્રો નથી મળતાં શું? મળે છે. એટલા માટે સાધુઓએ સર્વપ્રથમ ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને પછી શોધને ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ. જે ચરખીનાં વસ્ત્રો માટે ઘોર દિંસા કરવામાં આવે છે એ વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરો એ જ તમારા માટે ઉચિત છે. જે અહિંસા અને લગવાન મહાવીરને તમે સમજ્યા છો તો તમારે ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવો જ જોઈએ. ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવાથી સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ પણ સધાય છે, છવનમાં સાદાઈ આવે છે, અને અહિંસાનું પાલન પણ થાય છે. ચરખીનાં વસ્ત્રો માટે કેવાં કેવાં હત્યાકાંડો થાય છે એ જાણુવા છતાં એવાં વસ્ત્રોને વાપરવાં તે અહિંસાની અવહેલના કરવા યરાચર છે.

કેટલાક શોધે એમ કહે છે કે, અમારી પાસે પહેલાંનાં મીઠાનાં કપડાં પડ્યાં છે તેને તો અમે પહેરી નાંખીએ? પણ અહિંસાની આરાધના માટે શું એ વસ્ત્રોનો ત્યાગ થઈ શકે નહિ? એવાં કપડાંનો મમત્વભાવ ઉતરી ન શકે? જે યધા શોધે એમ કહેવા લાગે કે,

અમે પહેલાનાં કપડાં પહેલી શાદીએ; ના ના ધણા હોયે પામે એવાં મીઠાનાં કપડાંને એટલા બધા જાણે છે કે તેમની આખી છંદગી માટે પૂરતાં છે! આવી દગામાં ના તેઓ આખી છંદગીબર એ વસ્ત્રો માટે થતા દિમાના પાપને ઓટી દે છે નહિ! એટલા માટે અદિશાની રસા કરવા માટે આવા દિમાવર્ષક ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવો હોય. જેમ અદિશાની રસા માટે ચરખીનાં વસ્ત્રો ત્યાગ્ય છે તેમ રેશમી વસ્ત્રો પણ ત્યાગ્ય છે.

એવું સંમત્યું છે કે, એક મજા રેશમી કપડાંને માટે દગરો હવિન છાંયોને મરમ પાણીમાં નાંખી મારી નાંખવામાં આવે છે. તમે ભગવાન મદાવીરના શિષ્ય અને અદિશાના ઉપાસક છો માટે આવી પાપપૂર્ણ ચીજોનો ત્યાગ કરવામાં જ તમારું કલ્યાણ અને ભગવાન મદાવીર તથા અદિશાની ઉપાસના રહેલી છે.

